

Meerderjarig

Tiecelijn gaat zijn achttiende jaargang in. De meerderjarigheid wenkt. *Tiecelijn* is een blijver. De twintigste verjaardag komt in het blikveld. Van kwaliteitsverlies, wrietersblock, schrijvers- of kopijtekort is geen sprake. Ondertussen groeit ook de webstek aan. Het Tiecelijnregister 1988-2002 is via het Internet raadpleegbaar, net als een deel van de bibliografie van de Reynaertbewerkingen na 1800 en rubrieken als recente publicaties, de agenda en de kroniek. Deze rubrieken zullen niet meer structureel in *Tiecelijn* te vinden zijn, wel af en toe via losse inlegbladen. Een gratis elektronische nieuwsbrief met meer dan honderd abonnees houdt u blijvend op de hoogte van het reilen en zeilen in de literaire wereld (van de vos). Steunende leden blijven de nieuwsbrief van het Intergemeentelijk Project Het Land van Reynaert ontvangen en kunnen zich zo verder informeren. Als de middelen het toelaten, wordt in 2005 een nieuwe Tiecelijnfolder gemaakt en wordt de website gedynamiseerd. Op die website komen naast de Nederlandse vertaling van Walter Verniers (de helft van het verhaal) wellicht ook een Franse en een Italiaanse vertaling van het Reynaertverhaal en een lesmap voor scholen.

Bij de volgende nummers van deze jaargang zijn twee themanummers gepland. Het zomernummer wordt een bloemlezing vossengedichten van de Middeleeuwen tot 2005. Een groep van enthousiaste redactieleden en andere medewerkers doet een poging om vossen te detecteren in de Nederlandstalige letterkunde. De bloemlezing zal getuigen van de poëtische reis die de 'felle rosse' doorheen de literatuur heeft gemaakt. Indien u meent dat u nog vossendichten in het spinrag vergeten bundels weet te detecteren, hopen wij van u iets te horen. Het vierde nummer wordt een themanummer over de leeuw doorheen onze literatuurgeschiedenis.

Op het omslag van deze jaargang staat een nieuwe houtsnede van Wim de Cock. De graficus beeldt (voor het eerst in de Reynaerticonografie?) de fabel van de 'puden' (kikkers) uit. Door de keuze voor een soort snijdersbank bereikt hij hetzelfde effect als de Reynaertauteur. Het gaat om een verhaal-in-het-verhaal. Met de opname van deze prent behoudt de redactie de lay-out van het tijdschrift, sober en klassiek en gericht op een publiek dat van rust houdt. In deze tijd van grote wisselingen, flashy slogans en in-willen-zijn is dit een bewuste keuze.

De 'pudenfabel' sluit aan bij de kikkerstad Aardenburg. Sinds de negentiende eeuw waren diverse wetenschappers en liefhebbers overtuigd dat de *Reynaert* werd geschreven door de Aardenburgse geestelijke Willem Utenhove. Arco Willeboordse uit Aardenburg geeft in een diepgaand essay een mooi overzicht van de gebruikte argumenten en de identificatie van de Zeeuws-Vlaamse stad met de Reynaertmaterie. Niet alleen de Sluise negentiende-eeuwer Johan Hendrik Van Dale, maar ook Guido Gezelle was geboeid door de vos. Beide erflaters hebben toch enige afstand behouden tot het Reynaertverhaal. Priester-dichter Gezelle schreef jarenlang zijn eigen familieblad *Rond den heerd* vol. Marcel Ryssen ontdekte in de vele duizenden bladzijden een korte, nooit opgemerkte Reynaertvertaling van de West-Vlaamse taalparticularist. Dit nummer opent met een kleurrijke bijdrage van Willy Feliërs over het onbekende Reynaertverhaal *Reintje verwekt onrust*, een boekje van animatiefilmmaker Hans Held, die ondanks zijn associatie met het nationaal-socialistisch gedachtegoed tijdens de Tweede Wereldoorlog, in 1946 toch nog zijn sterk ideologisch gekleurde tekst kon publiceren.

Rik van Daele

■ Willy Feliërs

Reintje verwekt onrust door Hans Held

afb. 1

afb. 2

afb. 3

Hans Held (1914-1995)

De Duitse grafische kunstenaar en avonturier Hans Held werd vooral bekend als tekenfilmontwerper. Hij werd in 1914 in het Noord-Duitse plaatsje Holzminden nabij Osnabrück geboren. Vanaf zijn kindertijd was hij bezeten van de magie van het bewegende plaatje. Reeds als leerling aan het Gymnasium van Osnabrück begon hij als liefhebberij, maar zonder enige kennis van de techniek, op papierstroken tekenfilmfiguurtjes te tekenen. Door deze papierstrookjes snel te laten draaien kreeg hij het primitieve effect van een tekenfilm. Hier ontstond zijn droom later ontwerper van echte tekenfilms te worden. Na zijn gymnasiumopleiding was hij als vrijwillige medewerker verbonden aan het Stadttheater van Osnabrück en volgde hij tegelijkertijd de opleidingen theaterwetenschappen, scenografie en ontwerpen van toneelkostuums.

Hans Held was een duizendpoot: naast de hoger genoemde disciplines heeft hij aan de academie ook een opleiding gevolgd van schilder en graficus. Hij exposeerde op het einde van de jaren dertig van de twintigste eeuw in enkele galeries met dierentekeningen en schilderijen. Hij studeerde tevens vliegtuig- en motorbouw en was ook actief als piloot. Volgens eigen verklaring kende hij, als amateurpiloot en vliegtuigfanaat, Hermann Göring goed. Was hij als kennis van Göring goed thuis in de nazikringen en het naziregime gunstig gezind, of distantieerde hij zich innerlijk van hun denkbeelden en was hij louter een opportunist? Als hij louter als opportunist nazikringen frequenteerde, dan heeft hij het spel handig gespeeld. Hij kreeg tijdens de Tweede Wereldoorlog van de Duitse bezetter immers een belangrijke functie in de Nederlandse filmwereld.

In 1938 werkte hij in Brandenburg als regisseur en decorontwerper. In hetzelfde jaar kon hij in Berlijn zijn eerste tekenfilmervaring opdoen in de filmstudio van Robert Maetzig. Maetzig had de leiding over een filmstudio waar credits (plaatjes met de vermelding van de titel en de namen aan het begin en het einde van een film) en reclamefilms werden gemaakt. Vrij spoedig (in 1939) kon Held overstappen naar Bavaria Filmkunst en er zijn eerste eigen tekenfilm *Der Störenfried* maken. Met deze militaristische film solliciteerde hij als het ware naar een plaats in het Duitse propagandanetwerk.

De tekenfilm (Trickfilm) als propagandamedium in Hitlers Derde Rijk

Met Walt Disney als grote voorbeeld trachtten de nazi's voor hun politieke propaganda een tekenfilmindustrie uit te bouwen. Er waren in Duitsland al voor de nazi's de macht grepen tekenfilmstudio's die succesrijke films maakten, maar deze tekenfilms haalden niet het niveau van de Walt Disneyfilms. Adolf Hitler was een grote film liefhebber. Niet alleen de speelfilm, maar ook de tekenfilm fascineerde hem. Zijn propagandaminister Goebbels schreef hierover in zijn dagboek: 'Ich schenke dem Führer 12 Micky-Maus-Filme zu Weihnachten! Er freut sich sehr darüber. Ist ganz glücklich über diesen Schatz' (20.12.1937).

Daarna vroeg Hitler aan Goebbels waarom Duitsland geen tekenfilms kon maken die konden wedijveren met de Disneyfilms. Goebbels wilde ook dat niveau halen en kreeg de volledige steun van Hitler om jonge tekenaars op te leiden en het medium tekenfilm voor zijn propagandadoeleinden in te zetten. Walt Disneys werk werd bestudeerd en de nieuwe studio's brachten, vooral vanaf 1942, ook eigen techni-

sche vernieuwingen. Door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog kreeg Goebbels nog meer macht en gebruikte hij meer en meer tekenfilms voor zijn propagandadoeleinden. Zo werd de tekenfilm *Der Störenfried* (1940) van Hans Held ook in het propagandacircuit ingeschakeld onder de titel *Einigkeit macht Stark*. De strekking van de film, eendracht en gedegen militaire vorming maken een gemeenschap sterk, was een dankbaar thema voor de propaganda. Helds film toont hoe alle dieren van het woud door goed samen te werken de 'Störenfried', de rustverstorende vos, kunnen liquideren. De egels, door het dragen van Wehrmachtshelmen goed beschermd, en de wespen, die zoals de eskaders van de luchtmacht in formatie aanvallen, behalen de overwinning. Inhoudelijk was de film zeer goede propaganda, maar technisch haalde de film niet het zo gewenste Disneyniveau. Goebbels had, behalve voor de propagandistische, pro-militaire strekking, weinig waardering voor de film en beseftte dat er in de filmstudio's meer technische kennis nodig was. In 1941 richtte zijn Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda dan ook een Zeichenfilm-Produktionsgesellschaft op in Berlin-Dahlem. De leider werd Luis Sehl, die uit het buitenland naar Duitsland werd teruggehaald om een film over de Berggeist 'Rübezahl' te maken. Het werd opnieuw een film die niet het gewenste niveau haalde. Goebbels wilde, om zelf de filmproductie te kunnen dirigeren, alle macht in één hand en richtte een nieuwe vennootschap op: de GmbH Deutsche Zeichenfilm. Hij plaatste alle filmstudio's onder de bevoegdheid van deze overkoepelende vennootschap: zo konden algemeen geldende richtlijnen worden verstrekt. Goebbels organiseerde ook de oprichting van Duitse filmstudio's in de bezette landen. Zo kwam Hans Held naar Nederland.

Hans Held in Nederland

Hans Held kwam, eind december 1942, als animator (ontwerper van tekenfilms) naar Den Haag om samen met Hans Fischerkösen leiding te geven aan de twee in Nederland opgerichte Arbeitsgruppen: Bavaria Filmkunst en Fischerkoesen Film Produktion. Hij nam de medewerkers van de al bestaande, maar door de Duitsers gesloten, tekenfilmstudio Nederland Film in dienst en stelde ze onder zijn artistieke leiding te werk in Bavaria Filmkunst. Voor de medewerkers van Nederland Film waarvoor geen plaats was in de Arbeitsgruppen, restte enkel onderduiken of gaan werken in de Duitse animatiestudio's of zelfs in de Duitse oorlogsfabrieken.

Door die overname werkte de bekende Nederlandse striptekenaar Hans Kresse (zie *Tiecelijn*, 2004, p. 9-15) ook korte tijd bij Bavaria Filmkunst (van 1 januari 1943 tot 1 mei 1943). Kresse wou liever niet voor de bezetter werken en meldde zich dikwijls ziek. Voordien had hij (volgens M. Peters en E. Barten) ook korte tijd bij Nederland Film meegewerkt aan de antisemitische tekenfilm *Van den Vos Reynaerde*. Was dit voor Kresse het keerpunt waardoor hij besloot te vertrekken? Doordat hij kon gaan werken in de tekenstudio's van Marten Toonder slaagde hij erin bij Bavaria Filmkunst ontslag te krijgen zonder de gevreesde deportatie naar Duitsland. De medewerkers van Marten Toonder Studio's kregen ook een vrijstellingskaart.

Fischerkösen (hoofd van Fischerkoesen Film Produktion) was maar af en toe in Nederland, maar Hans Held vestigde zich in Den Haag, waar hij tot het eind van de oorlog bleef wonen. Hij stond zelf aan het hoofd van Bavaria Filmkunst en werkte enkele films volledig af in Nederland. Hij had in drukke periodes tot 60 Nederlandse

afb. 4

afb. 5

afb. 6

tekenaars in dienst. We vermeldden reeds dat Held als filmmaker al ervaring had opgedaan in Duitsland waar hij debuteerde met de tekenfilm *Der Störenfried* (1940). Deze film kwam een jaar na de productie ervan, in september 1941 in omloop in de Duitse bioscopen.

Het door Hans Held overgenomen Nederland Film was in 1941 opgericht door de Nederlandse nationaal-socialist Egbert van Putten met steun van het door de NSB (Nationaal-Socialistische Beweging) geleide Departement van Volksvoorlichting en Kunsten (DVK). De naam van de tekenfilmstudio Nederland Film kan bij vele Reynaerdofielen een lichtje doen branden. Nederland Film is namelijk de producent van de tekenfilm *Van den Vos Reynaerde*, film die gebaseerd is op het in 1941 verschenen gelijknamige boek van NSB-vormingsleider Robert van Genechten. Van Putten kon met het DVK een contract afsluiten voor het maken van enkele animatiefilms die de pro-Duitse propaganda zouden ondersteunen. Zijn meest ambitieuze project was de tekenfilm *Van den Vos Reynaerde*.

De voornaamste strekking van Van Genechtens boek was het waanidee dat de joden verantwoordelijk zijn voor de misstanden in de maatschappij en zich verrijken ten koste van de andere burgers. Deze antisemitische strekking werd ook het hoofdthema van de animatiefilm *Van den Vos Reynaerde*. Het scenario werd vermoedelijk geschreven door Henk Plaizier. Er zijn twee verschillende scenario's bewaard gebleven. Volgens Van Putten is de film wel onder zijn verantwoordelijkheid en regie gemaakt, maar had hij zelf weinig inbreng. Toch was Nederland Film toen nog een Nederlands bedrijf en nog niet in Duitse handen.

Het boek van Van Genechten was door Maarten Meuldijk geïllustreerd met talrijke, inhoudelijk gezien de strekking verwerpelijke, maar grafisch wel fraaie plaatjes. Die zwart-witplaatjes waren niet geschikt voor gebruik in een tekenfilm. Alle dierenfiguren werden door de jonge tekenaars van de tekenstudio opnieuw ontworpen. De kijkers kregen zo wel nieuwe dierenfiguren te zien, maar verder volgden de filmmakers in grote lijnen trouw het verhaal. Bij nader beschouwen hebben de filmmakers toch een belangrijke verandering in het verhaal aangebracht. Neushoorn Jodocus is in de film niet meer de hoofdfiguur, die rol wordt nu overgenomen door Reynaert.

In april 1943 was er in het Asta Theater te Den Haag een avant-première van de al dan niet als definitief beschouwde versie. Op deze proefvoorstelling werden enkel de financiers en producenten uitgenodigd. De eveneens aanwezige leden van de Propagandaraad en het DKV waren niet enthousiast. De film werd niet in de bioscopen getoond en in stilte afgevoerd. De argumentatie waarom de film werd afgevoerd, is niet gedocumenteerd of de documenten zijn nog niet getraceerd. Was de perceptie van de vos in het algemeen te negatief? Werd hij toch te veel als schelm gezien om als hoofdpersoon en propagandafiguur voor de NSB te kunnen functioneren? Vermoedelijk ligt de oorzaak van het niet in roulatie komen van de film uiteindelijk bij Hans Held, die ondertussen artistiek leider van de filmstudio's was geworden. Uit verklaringen van Van Putten weten we dat de makers van *Van den Vos Reynaerde* in Helds nieuwe filmstudio's geen technische faciliteiten meer kregen om de film te verbeteren en aan te passen. De eerste versie van *Van den Vos Reynaerde* werd dus afgewezen en Hans Held liet het maken van een nieuwe aangepaste versie, die aan de wensen van de NSB kon voldoen, niet meer toe. Gezien zijn gedrevenheid gaf Hans Held de voorkeur aan zijn eigen filmproducties. Bovendien is het ook denkbaar dat voor hem de film *Van den Vos Reynaerde* te antisemitisch was.

Het zou een halve eeuw duren eer men de film weer op het spoor kwam. Na 50 jaar werd een deel van de film gevonden in de archieven van het Nederlands Filmmuseum. Dit fragment lag eerst jarenlang in het Bundesarchiv in Berlijn. Dit deel van de film was te zien op een reizende Reynaerttentoonstelling in 2001 te Lokeren, Damme en Hulst en is nu opnieuw te zien in Lokeren.

In 1943 plande Hans Held bij Bavaria Filmkunst in Den Haag vier verschillende films die hij tegelijkertijd wou produceren: *Die Kriegsabenteuer des Freiherrn von Münchhausen*, *Das Gespenst*, *Die Gestohlene Krone* en *Taps der Bär*. De tekenfilms *Die Kriegsabenteuer* en *Taps der Bär* zijn projecten gebleven en niet afgewerkt. Alleen over *Das Gespenst* en *Die Gestohlene Krone* is meer bekend. *Das Gespenst* werd afgewerkt maar *Die Gestohlene Krone* vermoedelijk niet. Beide films kwamen trouwens niet in roulatie en werden niet in de bioscopen vertoond. Vanaf eind 1944 kwam er overigens uit Duitsland geen geld meer voor Bavaria Filmkunst. Tevens was er in dat jaar, sinds de septemberstaking en Dolle Dinsdag 5 september 1944 (die dag kwam Nederland in een voorbarige bevrijdingsroes door verkeerde informatie van Radio Oranje), toch bijna geen activiteit meer in de studio's van Bavaria Filmkunst. Hans Held zelf verscheen er niet meer en leefde ondergedoken.

Het einde van de Tweede Wereldoorlog was voor Hans Held ook het einde van zijn filmcarrière in Nederland. Hij werd op 30 mei 1945 in Den Haag gearresteerd en na enkele maanden naar een Duitse gevangenis overgebracht. De duur van Helds gevangenschap, zelf noemde hij zich liever 'Kriegsgefangen', is niet bekend. Na zijn vrijlating (vermoedelijk eind 1946) stapte hij terug in de filmwereld. Hij maakte een serie tekenfilms met het egeltje Meckie als hoofdpersoon. In 1948 verscheen bij Burg Film zijn zwart-wit tekenfilm *Kaliph Storch*. Tien jaar later duikt hij weer op in de militaire propaganda en maakt hij voor de Duitse minister van Landsverdediging Franz Joseph Strauss de anticommunistische tekenfilm *Einigkeit macht Stark*. Uit wat vooraf gaat, weten we dat Held hier zichzelf plagieert: tijdens de oorlog had hij die titel ook al gebruikt als alternatieve titel voor *Der Störenfried*. De nieuwe tekenfilm heeft nog meer overeenkomsten met *Der Störenfried*. Het verhaal speelt weer in het dierenrijk en in de film trekken de dieren opnieuw ten aanval tegen een gemeenschappelijke vijand. Die vijand is nu niet de vos, maar Stalin en zijn Russisch communistische rijk, gesymboliseerd in de figuur van een rode beer. Het zijn weer de wespen die als Stuka's de Rode beer met hun angels bestoken.

Hans Held bleef verder actief in de reclamewereld en als tekenfilmontwerper.

Hans Helds kinderboek *Reintje verwekt onrust* in een notendop

Het kinderboek *Reintje verwekt onrust* van Hans Held uit 1946 is een getrouwe bewerking van zijn tekenfilm *Der Störenfried*. Het boekje (45 p.) werd door de Berlijnse uitgeverij Joh. Kasper & Co te Amsterdam uitgegeven. Het komt niet voor in de recente lijst van Van Daele, Everaers e.a. omdat het verhaal teveel afwijkt van de oorspronkelijke Reynaertverhalen.

In het idyllische dal van de Molen-Aa lag het Rijk van de goede oude egelkoning Stekelatus II. De oude koning was zwak en kon zijn volk niet goed meer beschermen. Steeds meer dieven en rovers maakten de stad en omgeving onveilig. De koning stierf van onmacht, kommer en verdriet. De kroonprins, die door menige

afb. 7

afb. 8

afb. 9

moedige daad beroemd was geworden, besteeg de troon als Stekelatus III. De door het dal en de omringende bossen zwerfende rovers besloten zich nu een poosje terug te trekken in het diepste van het woud. De van nature al niet overmoedige Reinaard de Vos, die een tijdje daarvoor door prins Stekelatus een nieuw soort stekel in de neus was geboord, trok zich ook terug. De jonge koning riep zijn vreedzame burgers tot dienstplicht op en bedacht nieuwe wapens die hij op grote schaal liet maken. Spoedig marcheerden de egelcompagnieën in sterke pantsers en stalen helmen door het tot een vesting omgebouwde stadje. Stekelatus sloot bondgenootschappen met naburige rijken en zelfs de onafhankelijke wespkenoningin vormde, op zijn voorstel, nieuwe jachteskaders. Ze legde dicht in de buurt van de Molen-Aa een wespenvliegveld aan ter bescherming van Egelstad.

Na een korte tijd hervat Reinaard toch weer zijn strooptochten en sluipt loerend tussen bomen en struiken door het Molendal. Maar een ekster, hoog in een dennenboom gezeten, heeft hem gezien en vliegt schreeuwend in de richting van de Molen-Aa. Steeds luider klinkt haar alarmschreeuw door het woud. Vlug verwittigt ze de Vlaamse gaai dat Reinaard terug is. De gaai trekt zijn dienstjas aan en snelt naar zijn wachtpost aan de rand van Egelstad.

De oude hazengrootvader Slapoor had aan zijn kleindochtertje Witje en haar broers Bruinoor en Witstaart toestemming gegeven om in het knollenveld te gaan spelen. De jonge haasjes komen onderweg politieagent raaf Kolkman tegen, die hen vriendelijk groet maar er toch moeilijk kan aan wennen dat hij onder Stekelatus III de haasjes niet meer als jachtbuit mag beschouwen. Plots landt de ekster voor zijn voeten en roept: 'Reintje is weer in het land'. De ekster vliegt dan vlug verder naar Slapoor om hem te verwittigen en raaf Kolkman rent de jonge haasjes achterna.

Ondertussen heeft Reinaard zich achter een grote doornige struik verborgen en mijmert over de goede oude tijd toen hij zelfs egels kon snappen en jagen op alle kleine dieren. Maar Stekelatus heeft aan alle egels stekels uitgedeeld en bovendien marcheren ze nu in grote groepen als ordebewakers door het vrije veld. 'Wacht – wat is dat?' Krijgt hij toch een kans? Hij heeft tussen het knollengroen de spelende haasjes ontdekt.

De ekster is ondertussen bij grootvader Slapoor met de slechte boodschap aangekomen. Die snelt naar het hek van zijn tuin, neemt daar een stevige lat en rent de landweg af. Maar als hij oog in oog staat met Reinaard, vlucht hij om hulp te halen. Reinaard wacht niet meer, springt in het veld. Met één greep heeft hij Witje te pakken en hij vlucht met zijn buit in het woud.

Bruinoor en Witstaart, die door Reinaards bruuske bewegingen zijn weggeslingerd, verliezen hun evenwicht en tuimelen van de rotshelling tot voor de voeten van opperegel Snorbaard. Snorbaard slaat alarm en een eerste compagnie egels kan vlug vertrekken om Witje uit de klauwen van Reinaard te redden. Op persoonlijk bevel van de koning verzoekt Snorbaard de commandant van het wespenvliegveld om hulp. Weinige minuten later vliegen de met hun stekels bewapende wespen als een zwart-geel eskader hoog in de lucht en koersen naar het woud.

Reinaard vermoedt nog niet dat er een machtig leger op de grond en vanuit de lucht hem zal aanvallen. Hij heeft Witje voorlopig gevangen gezet in het dassenhol dat hij in beslag heeft genomen. Voor het hol maakt hij een vuurtje waarop hij Witje wil braden. Eekhoorn Knaagtand ziet vanuit een dennenboom het vuurtje en verwittigt met vlaggen de legeraanvoerders. Ze stellen zich op rond Reinaards schuilplaats en met een slingerplank wordt een opgerolde egel naar Reinaards hol geslingerd. Het eerste schot mist doel. Knaagtand laat met vlagsignalen de richting

van de plank verbeteren en Reinaard wordt door de volgende egelgranaat tegen een boom geworpen. Daarna wordt hij nog door verschillende egels geraakt. Maar hij leeft nog steeds. Als laatste levende granaat wordt Snorbaard afgeschoten. Maar ook Snorbaard zelf kan Reinaard niet de genadeslag geven. De taaie vos schudt alle egels van zich af en stort zich op de dieren die rond de slingerplank in stelling liggen. Juist op dit ogenblik komt een eskader wespen boven het slagveld. In snelle, wentelende duikvlucht laat de ene golf wespen na de andere zich boven de vos naar beneden vallen. Wesp na wesp kromt zijn zwart-gele achterlijf naar voren en jaagt zijn lading angels, als met een machinegeweer, in Reinaards huid. Als de wespen al hun angels verschoten hebben ligt Reinaard verslagen en jankend in het gras. Maar de taaie vos richt zich weer op en stort zich voor de tweede maal op de dieren rond de slingerplank. Die hebben als wapen nog slechts twee eieren die de kip van opwinding heeft gelegd. Ze gooien ze in de vos zijn ogen, maar dat kan zijn stormloop niet afremmen. Op dat ogenblik redt de kip door een meesterlijke zet de anderen het leven. Ze zet zich op het uiterste puntje van de slingerplank onder het rotsblok dat gebruikt wordt als gewicht om de slingerplank als katapult te laten werken. Slapoor laat de steen hoog ophijsen. De kip blijft koelbloedig onder het rotsblok op Reinaards aanval wachten. Op het laatste moment vliegt ze weg. De dieren laten het rotsblok vallen en zo wordt de vos verpletterd. Reintje is dood.

Bruinoor en Witstaartje bevrijden hun zusje Witje uit de gevangenis en brengen haar tussen de feestvierende dieren in het Molendal. Na dit machtsvertoon heeft geen rover het nog gewaagd de rust te verstoren in het rijk van de grote koning Stekelatus III.

De illustraties in *Reintje verwekt onrust*

Het kinderboek *Reintje verwekt onrust* is dus een trouwe bewerking van *Der Störenfried*. Het boek heeft als ondertitel: *een sprookje met teekeningen van Hans Held*. Voor de tekenfilm werden duizenden tekeningen gemaakt. Hans Held heeft daaruit, al dan niet bewerkt, vijftien tekeningen gekozen en als illustraties in zijn boek gebruikt.

Op het eerste plaatje (afb. 1) zien we de terugkeer van Reinaard naar het dal van de Molen-Aa. Zich behoedzaam voortbewegend met zijn staart onder zijn arm om geen sporen achter te laten, dwaalt de vos tussen de bomen aan de rand van het woud. Hij heeft als bescherming tegen de koude van de vroege ochtend zijn handen diep in de zakken van zijn versleten broek gestoken. Reinaard oogt hongerig en bang. Loerend uit zijn ooghoeken speurt hij naar mogelijk dreigend gevaar. Er hangt een nevelige, kille ochtendstemming over de scène. Niet alleen de lichaams taal van de vos, maar het hele plaatje creëert een sfeer van onveiligheid. We zien hier ook al vooruitwijzend grote steenblokken die verder in het verhaal een belangrijke rol zullen spelen.

Het tweede plaatje in het boek toont ons de vlucht van de door de terugkeer van Reinaard opgeschrikte ekster boven de toppen van de bomen. Maar we richten nu eerst onze aandacht op het derde plaatje (afb. 2). De ekster, op hoge hakken en met gespreide vleugels, meldt erg opgewonden de terugkeer van Reinaard aan raaf Kolkman. Met open bek en slepende staartveer luistert de raaf naar het stotterend vertelde verhaal van nicht ekster. Hoewel Kolkman zijn schrikreactie niet goed kan verbergen, probeert hij toch de houding van een onverstoorbare politiemann aan te

afb. 10

afb. 11

afb. 12

nemen. Strijdbaar steekt hij zijn buik vooruit om zo strak rechtop te staan en een stoere en grotere indruk te maken.

Het volgende plaatje (afb. 3) toont ons de angstige hazengrootvader Slapoor, die dreigend met de lat zwaaiend de landweg afrent op zoek naar zijn kleinkinderen. We zien hier, zoals ook op de vorige plaatjes, een tekenfilmontwerper aan het werk die het creëren van beweging op een plaatje volledig beheerst: de haas vliegt als het ware over de pagina.

Nog treffender is de suggestie van snelheid op het volgende plaatje (afb. 4). Reinaard, die door de alarmkreten van de ekster door vele dieren ontdekt is, snelt als een wervelwind over het bospad. Hier zien we ook reeds eekhoorn Knaagstaart die alles vanuit de bomen kan volgen en verder in het verhaal de plaats van Reinaards voorlopige burcht zal doorseinen. De diagonaal geplaatste, massieve, donker ingekleurde boom is de ideale achtergrond om de vos scherp en dominant op de voorgrond te zetten.

Hoger schreven we al dat in Hitlers' Derde Rijk de nieuwe tekenfilms volledig in het teken van de propaganda moesten staan. Het volgende plaatje (afb. 5) illustreert dit. De scène speelt zich af in de radiocommandopost waar de vraag om hulp aan de wespenkoningin wordt doorgestuurd. De staalhelmen, ook die op de kast, zijn Duitse Wehrmachthelmen. Voor de gelegenheid zijn ze getooid met egelstekels, het nieuwe wapen van koning Stekelatus III. De tekenfilm *Der Störenfried*, waaruit deze plaatjes komen, kwam ook, zoals reeds vermeld, in roulatie onder de propagandistische titel *Einigkeit macht Stark*.

Op het volgende plaatje (afb. 6) zien we een bij – in luchtmachtuniform en met het verzegelde telegram van de radiocommandopost in de hand – landen aan de rand van het vliegveld. De koerier wordt door de commandant, een hogere officier met rode streep op zijn broek, opgewacht. De commandant laat de eskaders jachtbijen zich klaar maken voor het vertrek.

De militaristische teneur van het boek en zeker van de illustraties komt nog sterker tot uiting op het volgende plaatje (afb. 7). Gedirigeerd door de boven de oprukkende compagnie vliegende ekster trekken de met snelle pas en volgens strakke discipline marcherende egels, met opper-egel Snorbaard aan het hoofd, ten strijde tegen Reinaard. Het valt op dat dit prenten zijn die ook gefunctioneerd hebben in een tekenfilm: we zien de compagnie zo voorbij marcheren.

Reinaard, nog niets vermoedend, loert (afb. 8) door de tralies naar het wenende haasje dat hij wil gaan roosteren voor zijn middagmaal. De bijl en het hakblok staan al klaar om Witje te vierendelen. Ook op dit intimistische plaatje, waar hij geen beweging moet uitbeelden, weet Hans Held weer fraai de dreigende sfeer en gevoelsnuances van deze scène te vatten.

Op hetzelfde moment waren de gevorderde wespeneskaders ook al opgestegen en vliegen ze in formatie naar het woud voor de aanval op de vos (afb. 9). Als amateurpiloot en kennis van Göring was Hans Held zeker goed thuis in de wereld van de Luftwaffe. Hij heeft op de Luftwaffe-vliegvelden, de in V-vormige formatie vliegende stuka's, meermaals gezien en ze als inspiratiebron voor dit plaatje gebruikt.

Ondertussen hebben de egels zich rond Reinaards schuilplaats opgesteld en is de installatie van de slingerplank klaar. Op het volgende plaatje (afb. 10) wordt de eerste egel weggeschoten en staan de volgende klaar. Snorbaard staat er lachend bij maar hij lacht te vroeg.

Op het voorlaatste plaatje (afb. 11) zien we de aanval van de wespen op Reinaard. Hoe was deze scène in de tekenfilm *Der Störenfried* uitgewerkt? Dat kunnen we

lezen in *Cinema & Theater* (17 december 1943): 'Als een zwerm gevaarlijke Stuka's suist het geel-zwarte wespennleger neer op den staatsvijand nummer 1, den snooden vos, die het kleine haasje tracht op te peuzelen. Op het laatste moment halen zij hun geringde achterlijven naar voren, richten en schieten den vos de machiegeweersalvo's in den roden staart'. Is 'in den roden staart' een dichterlijke vrijheid van de recensent of heeft Hans Held voor zijn boek een ander plaatje gekozen? In het boek zien we een wesp zijn angel schieten in Reinaards kop en de meeste angels zitten in zijn kop, armen en rug. De wespen vliegen, de vos loopt, de suggestie van de beweging is weer raak getroffen. Dat is ook de mening van de recensent: 'Dit is den moment uit Hans Held's tekenfilm 'Der Störenfried', die thans alom in den lande vertoond wordt. Muziek, kleur, maar bovenal de geestige teekening en wel het meest van alles de suggestieve *beweging* der teekeningen verrukken den toeschouwer, ondanks de kennelijk nog primitieve middelen, waarmee men werkte.' Door de achtergrond in zachte pastelkleuren uit te werken krijgt Reinaard, met sterke contouren neergepoot, een dominante plaats op het plaatje. Een geslaagde evocatie van sfeer en actie.

Het laatste plaatje (afb. 12) is al even sterk. Juist voordat Reinaard de kip kan snappen laten de dieren de touwen los en Reinaard krijgt het zware rotsblok op zijn kop. De klap is zo hevig dat de angels uit zijn kop, armen en rug wegvliegen. Maar Reinaards bekexpressie laat niets aan de verbeelding over: dit is de genadeslag. De vos wordt onder het blok vermorzeld. 'Reintje is dood!' Hij is geen 'Störenfried', geen vredesverstoorder meer in het rijk van Stekelatus III.

Afronding

Niettegenstaande de aanleiding tot dit artikel Hans Helds kinderboek *Reintje verwekt onrust* was, konden we niet voorbijgaan aan zijn carrière als tekenfilmmaker. Voorts was er de speciale omstandigheid dat Hans Helds doorbraak als animator zich tijdens het hoogtepunt van Hitlers Derde Rijk situeerde.

De laatste maanden bracht, zowel in Duitsland als daarbuiten, de vertoning van de Hitlerfilm *Der Untergang* veel discussie op gang. Naast de vraag wie Hitler was, stellen ook velen zich de vraag waarom zoveel Duitsers, zowel de doorsnee burger als de intellectueel en kunstenaar (bijvoorbeeld de ondoorgroendelijke architect Albert Speer) het naziregime steunden of er toch aan medewerkten. Als we Hans Helds activiteit tijdens deze periode nader beschouwen, komen we ook voor dezelfde vraag te staan. Hans Held was kunstenaar en avonturier. Was hij militarist of was het vooral het avontuurlijke van de oorlog dat hem aantrok? Stond hij positief ten opzichte van het militaire en het nazisme, of was hij louter een opportunist die als gedreven kunstenaar gebruik maakte van de geboden mogelijkheden? Zonder de steun van Goebbels' propagandaministerie had hij geen kans om onder het nazi-regime een tekenfilmstudio te leiden en tekenfilms te maken. Hij had niet veel keuzemogelijkheden: of zich terugtrekken als animator, of al dan niet uit overtuiging meelopen.

Ook het kinderboek *Reintje verwekt onrust* is als bewerking van Helds propagandafilm *Der Störenfried* niet vrij van een militaristische strekking. Het verhaal en zeker de illustraties (zie de wespen als stuka's en de egels als pantsergrenadiëren met Wehrmachthelmen) zijn bijna indoctrinerend pro-militair. Helds houding na de oorlog doet vermoeden dat hij opportunistisch alle kansen benutte. Hij wilde vooral

tekenfilms maken, onder welk politiek bestel ook: voor de nazi Goebbels of voor de Beierse conservatieve christen-democraat Franz Joseph Strauss.

Verder is het toch verwonderlijk dat in Nederland, één jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, dit militaristische boek met in de illustraties duidelijk remniscenties naar het Duitse leger werd uitgegeven. De Berlijnse uitgeverij Joh. Kasper & Co (in ieder geval actief van 1930 tot 1950) bracht de Nederlandse vertaling uit in Amsterdam in 1946. Deze uitgeverij had tijdens de oorlog, naast haar zetel in Berlijn, ook een vestiging in Amsterdam. Vermoedelijk waren ze relatief onbekend en konden ze onder de onschuldige, geen verdenkingen oproepende titel *Reintje verwekt onrust* het boek uitgeven.

Na een halve eeuw is dit boekje, voor kinderen die het toevallig vinden en lezen, louter een sprookje met tekeningen van Hans Held. Maar voor wie de oorlog bewust heeft meegemaakt en de context kent, is het boekje niet vrijblijvend en kan het nog nare herinneringen oproepen.

Met dank aan John Wigmans en E. de Koning voor het bezorgen van documentatie.

Geraadpleegde literatuur

- W. Gielen, *Distels ... Een vosenstreek na Van Genechten*, in: *Tiecelijn*, 11 (1998), p. 9-25.
 Hans Held, *Reintje verwekt onrust. Een sprookje met tekeningen van Hans Held*, Amsterdam, Verlag Joh. Kasper & Co, 1946.
 J. Janssens & R. van Daele, *Reinaerts streken. Van 2000 voor tot 2000 na Christus*, Leuven, Davidsfonds, 2001.
 M. Peters & E. Barten, *Meestal in 't verborgene*, Abcoude, Uitgeverij Uniepers, 2000.

■ Arco Willeboordse

‘Willem Utenhove die *Van den vos Reynaerde* maecte?’

De Reynaertraditie van Aardenburg, 1812/13-2000

De bekendste dertiende-eeuwse Vlaamse dichter is Jacob van Maerlant. Waarschijnlijk geboren ergens in het Brugse Vrije of te Brugge, verhuisde hij naar het eiland Voorne waar hij het bescheiden ambt van koster aanvaardde. Even voor 1266 keerde hij terug naar zijn geboortestreek en vestigde zich als stadsklerk te Damme. Tot zijn dood in 1290 zou hij er een aantal indrukwekkende boeken schrijven. Het eerste boek uit Maerlants Damse periode was *Der naturen bloeme* (‘Het beste uit de natuur’), een soort natuurencyclopedie.

In de *Prologhe* van *Der naturen bloeme* legt hij met een opvallende mengeling van schrijverstrots, wetenschappelijke ernst en zelfkritiek aan zijn lezers uit waar hij het in zijn nieuwe boek in grote lijnen over zal gaan hebben, wat hij met de uitgave beoogt en vooral welke tekstbronnen hij gebruikt heeft. Tegelijk dekt hij zich bij voorbaat in tegen mogelijke critici en pareert hij eventuele lastige vragen, bijvoorbeeld van heer Nicolaas van Cats, de jongeling (of zijn opvoeders) voor wie hij het natuurboek heeft geschreven. Vragen als: ‘Waarom, meester Jacob, gebruikt u alleen maar Latijnse bronnen? Waarom geen Franse? Of Nederlandse? Kort geleden werd er toch al een Nederlands beestenboek gemaakt – in een buurstad van Damme nog wel?’ Maerlant verantwoordt zich aldus:

Ic hebbe beloeft, ende wilt ghelden
 Gewillike ende sonder scelden,
 Te dichtene enen Bestiaris;
 Noctanne wetic wel dat waer is,
 Dat haer Willem Uten Hove,
 en priester van goede love,
 Van Aerdenburch, enen heeft gemaect;
 Maer hi wasser in ontraect:

Want hine uten Walsche dichte,
 Dies word hi ontleet te lichte,
 En[de] heeft dat waer begheven.

Ik heb beloofd, en zal het gestand doen,
 Gehoorzaam en zonder morren,
 Om een bestiarium te dichten.
 Nochtans weet ik wel dat het zo is,
 Dat Willem Utenhove,
 Een priester met een goede reputatie
 Uit Aardenburg, er een gemaakt heeft;
 Maar hij ging op een verkeerde manier
 te werk.

Want een Frans dichtwerk
 Werd door hem lichtvaardig vertaald
 En hij heeft daardoor de waarheid
 geweld aangedaan.¹

Wie was deze Willem Utenhove? In al zijn beknoptheid geeft Maerlant over hem heel wat gegevens: Utenhove woonde in het welvarende Aardenburg, op circa acht kilometer van Maerlants nieuwe woonplaats. Utenhove was een priester met een goede reputatie. Hij schreef een *Bestiaris* – een boek over het uiterlijk en het gedrag van dieren, aan de hand waarvan mensen een didactisch-moralistische spiegel werd voorgehouden. Dat boek was ‘gemaect’ (dat wil zeggen: bewerkt) in het Diets (Middelnederlands) en geïnspireerd op een Frans dichtwerk. Maar Willem ging volgens Maerlant ondeugdelijk te werk en leverde een te lichtvaardig geschrift af – een

favele, zoals de Dammenaar dat elders noemt, kletspraat en een leugenverhaal waar niemand wat aan had.² Volgens hem was er geen literair genre erger dan dat.

Veel onderzoekers hebben zich afgevraagd waar Utenhoves *Bestiaris* gebleven is. Volgens sommigen hoeven we niet ver te zoeken. Er is namelijk een boek dat erg op de bovenstaande beschrijving lijkt. Het is gebaseerd op een Frans voorbeeld en gaat, net als de *Bestiaris*, over dieren. En evenals de *Bestiaris* is het een Vlaams werk van rond het midden van de dertiende eeuw waarin dierlijke eigenschappen worden gebruikt om bepaalde menselijke karaktertrekken te illustreren. Van de schrijver is bekend dat hij Willem heette. En verder dat Maerlant er een verklaard tegenstander van was.³

We hebben het natuurlijk over *Van den vos Reynaerde*. Vanwege de overeenkomsten tussen beide werken heeft een aantal schrijvers, wetenschappers en amateur-historici gemeend dat Willem Utenhove de auteur van het Reynaertverhaal was. Aan de zojuist genoemde literair-historische overeenkomsten voegden zij nog allerlei taalkundige en historisch-geografische argumenten toe: het zou geschreven zijn in het West-Vlaams, verscheidene woorden zouden naar het dialect van Aardenburg en omgeving verwijzen, op bepaalde plaatsen in het werk zou gerefereerd worden aan plaatsen in de buurt van Aardenburg enzovoort.

De kwestie is behoorlijk ingewikkeld en bestrijkt vele onderzoeksterreinen, zoals handschriftkunde, taalwetenschap en historische geografie. Het gaat er in deze bijdrage niet om of deze onderzoekers gelijk hebben of niet, maar alleen wie over Aardenburg als Reynaertstad geschreven hebben en er zich sterk voor hebben gemaakt. Tegenwoordig vormen zij een respectabele, bijna twee eeuwen oude Reynaerttraditie.

De grondlegger (1812/1813-1825)

De eerste die meende dat Willem Utenhove de schrijver van de *Reynaert* was (althans de eerste van wie we dat met zekerheid weten), was de schrijver-geleerde Willem Bilderdijk (1756-1831). Bilderdijk hoorde mogelijk voor het eerst over Utenhove in 1800. In dat jaar verscheen *Historische avondstonden* van de Hollandse historicus en archivaris Hendrik van Wijn (1740-1831). Deze schreef over middeleeuwse steden en schrijvers onder meer:

Aardenburg, weet gy, is eene, welêer beroemde Stad in Vlaanderen. My is van dezes UTENHOUF, of zyn Werk, niets meêrder bekend. Het oorspronglyke Fransche stuk was, misschien Li Bestiaires, gemaakt door GUILLAMES of GUILLAUMES, die in het begin der 13de eeuw bloeide.⁴

Bilderdijk kende Van Wijn persoonlijk en dus ook zijn werk, maar of beiden over de Aardenburgse schrijver gediscussieerd of gecorrespondeerd hebben is niet bekend. Waarschijnlijk zal Bilderdijk het eerste decennium van de negentiende eeuw weinig meer over Utenhove geweten hebben dan wat Van Wijn over hem geschreven had.

Dat veranderde in 1812-1813. De letterkundige afdeling (Tweede Klasse) van het door Lodewijk Napoleon opgerichte Koninklijk Instituut, de latere Koninklijke Nederlandsche Academie van Wetenschappen, beleefde toen een soort Maerlant-rage. Bilderdijk was in die tijd bezig met de uitgave van een deel van Maerlants

Spiegel historiael en had bovendien zes maanden de beschikking over een handschrift van diens *Der naturen bloeme*, waarvan hij snel eigenhandig een afschrift vervaardigde (15.000 verzen!). In 1812 kwam het werk diverse keren voor in brieven van Bilderdijk aan de grote Duitse voorman van de Germaanse filologie, Jacob Grimm. Zij correspondeerden over allerlei taalkundige en literair-historische onderwerpen. Ook de naam en het werk van Utenhove kwamen in dat verband ter sprake.⁵ Terzelfdertijd hield Bilderdijk zich bezig met, zoals hij op 22 april 1813 aan het Instituut rapporteerde, 'het oude Nederlandsche dichtstuk Van den vos Reynaerde'.⁶ Daarin las hij opnieuw over een Willem. Het is mogelijk dat hij juist in deze periode op het idee is gekomen dat de Aardenburgse Willem uit *Der naturen bloeme* en de Willem uit de *Reynaert* dezelfde auteur waren.

Dat de kwestie van 'den vermoedelijken schrijver (...) van den Nederduitschen Reinaert' hem bezighield, geeft hij expliciet aan in juli 1813, maar waarschijnlijk speelde de vraag al eerder.⁷ Ergens in deze maand maakte hij zijn denkbeelden hierover ook openbaar op een bijeenkomst van het Instituut.⁸ Twaalf jaar later, in een brief van 5 augustus 1825 aan de Vlaamse letterkundige Jan Frans Willems (1793-1846), kijkt hij op die bijeenkomst terug: 'Wat den laatste gevonden Ndl. Reinaert betreft [dat wil zeggen het zogenaamde Amsterdamse Reinaerthandschrift⁹], ik hou hem voor 't werk van Willem Utenhove, wien Maerlant in zijn *Naturbloeme* gedenkt. Ik heb in vroeger dage by het instituut (...) daar vrij aanmerkelijke vertogen over voorgelezen.'¹⁰ 'Vroeger dage' wil dus zeggen: in de zomer van 1813. Men moet zich deze bijeenkomsten (Bilderdijk spreekt in het meervoud) zeker niet grootschalig voorstellen – ze werden bijgewoond door zo'n tien tot vijftien personen – gewone en corresponderende leden van het Instituut. Tot de correspondenten behoorden niet alleen Noord-, maar ook – hoewel in mindere mate – verschillende Zuid-Nederlanders. Van hen was Jan Frans Willems uit Antwerpen één van de actiefsten. Hij was bovendien één van de trouwste bezoekers van de lezingen van het Instituut. Het zou kunnen dat Willems op één van de lezingen in juli 1813 aanwezig is geweest. Daar hoorde hij dan vermoedelijk voor eerst een wetenschapper spreken over Willem Utenhove als de mogelijke auteur van *Van den vos Reynaerde* – en 'met begeestering en lof' nog wel. Zowel Bilderdijks enthousiasme als zijn denkbeelden werden door Willems overgenomen – waarschijnlijk zonder dat deze de *Reynaert* zelf goed kende. Dat zou pas veel later het geval zijn.

De voortzetter (1833-1846)

Gaf Bilderdijk de eerste aanzet tot de Aardenburgse Reynaerttraditie, Willems is degene geweest die haar het actiefst zou uitdragen. Zoals bekend was Willems 'de vader van de Vlaamse Beweging' en onvermoeibaar strijder voor de belangen van de Nederlandse taal. Tijdens de Belgische Omwenteling werd hij in januari 1831 wegens een te pro-Nederlandse houding verbannen van zijn woonplaats Antwerpen naar Eeklo.¹¹

In zijn ballingsoord Eeklo had Willems voldoende tijd om zich intensief bezig te houden met de ouderdom van de Nederlandse literatuur. Zijn aandacht ging vooral uit naar de *Reynaert*. Deze studie resulteerde in een aantal Reynaertartikelen (vanaf 1833), een bewerking in het Nieuwnederlands (1834) en de eerste Nederlandstalige wetenschappelijke tekstuitgave (1836).¹² In een artikel uit 1833 opperde hij voor het eerst voorzichtig de mogelijkheid dat de Willem van de

Reynaert Willem Utenhove zou kunnen zijn geweest, maar: 'Ik durf niet precies te bevestigen dat [zijn] dezelfde persoon' zijn.¹³ In de inleiding bij de wetenschappelijke editie van drie jaar later is hij over het auteurschap veel stilliger: 'wie was hy? Een man die vele boecken, die Madok maecte, zegt de Prologe; blyckbaer een geestelijke (...), en dus allervermoedelykst Willem Utenhove, van Aerdenburg in Vlaenderen, een tydgenoot van Maerlant'. Willems noemt hier dus als argumenten: de eeuw waarin hij leefde, zijn voornaam, zijn Vlaamse afkomst en zijn priesterschap. Dit, samen met het eerder aangehaalde citaat van Maerlant, brengt hem tot Utenhove: 'Immer, wy vinden geen anderen Willem onder de Vlaemsche dichters van dien tyd'. Ook gebruikt hij enkele geografische gegevens: 'het vermelden van het schier onbekende Hoeckenbroeck (Vs 6904), in de nabijheid van Aerdenburg gelegen, midsgaders het plaatsen van zeker voorval op eenen dyk (Vs 6286), laten niet toe aan eenen anderen te denken'.¹⁴

Willems' uitgave en inleiding zijn zwaar bekritiseerd, maar ook was er waardering, zeker gezien de omstandigheden waaronder hij diende te werken en de toenmalige stand van het onderzoek. Bovendien kwam door zijn editie één van de iconen van de Nederlandse literatuur voor het eerst beschikbaar voor zowel de wetenschap als voor een breed geïnteresseerd publiek. Het gezag van Willems' Reynaertuitgaven kan dan ook niet onderschat worden. Vooral zijn hertaling en schooluitgaven zijn bijzonder populair geworden, zelfs tot ver na zijn tijd.¹⁵ Willems was door deze wetenschappelijke en vulgariserende werken rond het midden van de negentiende eeuw dan ook een invloedrijke autoriteit op het gebied van de Middelnederlandse literatuur en de (toen nog in zijn kinderschoenen staande) reynardistiek. Die autoriteit straalde uiteraard ook af op Utenhove als verondersteld schrijver van *Van den vos Reynaerde*.

Aanvankelijke steun uit Gent (1838-1861)

Willems werd door de Belgische regering al snel in ere hersteld. In 1834 werd hij ontvanger der Registratie te Gent. In die stad stond hij in nauw contact met gelijkgezinden als Snellaert, David, Blommaert en Serrure. Allen waren generatiegenoten en strijders van het eerste uur voor de gelijkberechtiging van het Nederlands. En verder vonden zij elkaar in hun liefde voor en studie van de geschiedenis van de Nederlandse taal- en letterkunde. Uit oogpunt van nationale trots ging hun interesse daarbij onder andere uit naar de Vlaamse en Brabantse literatuur in de Middeleeuwen. Samen met Serrure adviseerde Willems de regering om in 1838 een Reynaerthandschrift te verwerven dat in Londen te koop was aangeboden en dat reeds door Bilderdijk was genoemd. Het advies werd ook gevolgd – het bewijs van zijn eerherstel. Het handschrift vormde één van de pronkstukken van de pas opgerichte Bourgondische Bibliotheek te Brussel en wordt thans het Amsterdamse of Brusselse (vroeger ook wel Hollandse) handschrift genoemd.¹⁶

In de eerste jaren na zijn wetenschappelijke Reynaertuitgave namen Willems' geestverwanten diens argumentatie en keuze aangaande het auteurschap over. Een keuze die Willems overigens actief bleef uitdragen.¹⁷ Misschien waren zij hiervoor extra ontvankelijk, omdat de naam Utenhove in de Gentse geschiedenis zo'n vertrouwde klank had. De Utenhoves waren tot in de zeventiende eeuw één van de voornaamste families van Gent, die tal van invloedrijke bestuurders, geestelijken en zakenlieden voortbracht.

Onder de trouwste medestanders van Willems moet in de eerste plaats de letterkundige, medicus en politicus Ferdinand Augustijn Snellaert (1806-1872) genoemd worden. Dat blijkt onder meer uit het feit dat hij de heruitgave van de Reynaerteditie van Willems verzorgde, vier jaar na diens dood (1850).¹⁸ Twee jaar na het verschijnen van de eerste druk (1838) had Snellaert er al blijk van gegeven hoe hoog hij Willems' opvatting in Reynaertaangelegenheden achtte. In dat jaar verscheen zijn *Verhandeling over de Nederlandsche dichtkunst in België sedert hare eerste opkomst tot aen de dood van Albert en Isabella*. Daarin schrijft hij in navolging van zijn vriend de *Reinaert* 'toe aen Willem Utenhove, priester te Aardenburg, die in het midden der dertiende eeuw leefde. Dit alles en ons recht (...) heeft hy [dat wil zeggen Willems] op eenen hem waerdige wyze uiteengezet.'¹⁹

Ook Constant A. Serrure (1835-1898), de zoon van de Gentse hoogleraar en rijksarchivaris Constant Philips Serrure, zag weinig bezwaren in Willems' toeschrijving. In zijn *Geschiedenis der Nederlandsche en Fransche letterkunde in het graefschap Vlaenderen, van de vroegste tijden tot aen het einde der regering van het huis van Burgondië* (1855) vraagt hij zich af:

Edoch wie was nu de voorzetter van den Reinaert? Een Westvlaming: dit blykt genoegzaam uit den tongval die in beide afschriften doorstraelt en ook nog uit byzondere uitdrukkingen. Doch moet men in hem, zoals Willems en Snellaert het doen vermoeden, zekeren priester van Aardenburg hervinden, die zoo wy uit Maerlants Naturen Bloeme lezen, eenen Bestiaris of Natuurlyke Geschiedenis der dieren vervaardigde?

En na de tekstpassage van Maerlant over Utenhove vervolgt hij met een bijna letterlijk citaat van Willems:

Het vermelden van het schier onbekende Hoeckenbroek (...) in de nabijheid van Aardenburg gelegen, mitsgaders het plaatsen van zeker voorval op eenen dyk (...) doen toch wel eens aen hem denken.²⁰

De taalkundige en historicus jonkheer Philip Marie Blommaert (1809-1871) noemt Willem die Madoc maecte als eerste Gentse schrijver in zijn *De Nederduitsche schryvers van Gent* (1861). 'Willems denkt (...) dat deze geen ander is dan Willem Utenhove, een priester van Aardenburg', een opvatting die ook hijzelf onderschrijft. Blommaert is overigens van mening dat de Aardenburger verwant was aan de Gentse Utenhoves.²¹

Vroege steun van elders (1837-1838)

De Aardenburgse Reynaerttraditie, ontstaan in Amsterdam en 'bekend gemaakt' in Eeklo, werd rond het midden van de negentiende eeuw dus vooral vanuit Gent uitgedragen. Toch was het meer dan een plaatselijke aangelegenheid. De faam van de genoemde taalkundigen beperkte zich immers niet tot de lokale en zelfs nationale (taal)geschiedwetenschap, maar vond ook weerklank daarbuiten.

Daarvan getuigt onder andere het in Tübingen (Duitsland) uitgegeven *Übersicht der Niederländische Volksliteratur Alterer Zeit* (1838) van de Leuvense hoogleraar Franz Joseph Mone (1796-1871). Of hij Willems helemaal begrepen heeft, is echter niet volledig duidelijk. In ieder geval schrijft hij: 'Of de dichter Willem de bijnaam van Utenhove voerde is zeer waarschijnlijk, maar niet bewezen.'²²

Duidelijker is Laurent Philip van de Bergh (1805-1887), gezaghebbend Nederlands wetenschapper op taalkundig, volkskundig en historisch gebied. In één van zijn vroegste werken, *De Nederlandsche volksromans* (1837), gaat hij in op de vraag wie de *Reynaert* geschreven heeft: 'Het gevoelen van Willems, die Willem Wtenhove voor den vervolger van het gedicht houdt is althans niet genoegzaam gewaarborgd, ofschoon het mij om andere redenen, die ik zo aanstonds zal mededeelen, niet onaannemelijk voorkomt.' In de eerste plaats was 'Willem Utenhove (...) priester te Aardenburg of aldaar geboren; hij moest dus met die streek bekend zijn en dit was ook de dichter van den *Reinaert*'. Als voorbeeld noemt Van de Bergh, evenals Willems: 'het vermelden van het schier onbekende Hoeckenbroek (...) in de nabijheid van Aardenburg gelegen, mitsgaders het plaatsen van zeker voorval op eenen dijk (...) doen ons aan eenen inwoner dier stad denken'. Hij voegt daar een in zijn ogen sterker argument van handschriftelijke aard aan toe:

In het Amsterdamsch HS. vindt men in den aanvangsregel Willem die madock maecte drie groote of capitale letters geschreven, namelijk de *W* van Willem, vervolgens eene *T* daarnaast, in stede eener *I* en eindelijk eene *H* boven een *K* van *madock*; zal, kan dit anders beduiden, dan de aanvangsletters van den naam Wttenhove (Wt-Ten-Hove)?²³

Tegenargumenten, toenemende twijfels en definitieve afwijzing (1836-1885)

In het midden van de negentiende eeuw nam de steun voor Willems' hypothese duidelijk af.²⁴ Een aantal wetenschappers had er al vanaf het begin twijfels over gehad. Jacob Grimm bijvoorbeeld vond dat Willems, niet alleen over de datering van de *Reynaert* en haar oorspronkelijkheid, maar ook over het auteurschap met steviger argumenten moest komen. Waarom, schrijft hij in een brief aan Willems in 1836, zou Willem per se Willem Utenhove uit Aardenburg zijn? Willem was immers een erg courante naam.²⁵ Ook de Gentse, later Luikse hoogleraar Jan Bormans (1801-1878) plaatste vraagtekens. Hij had weliswaar grote waardering voor Willems' wetenschappelijke uitgave, maar noemde in het gedetailleerde commentaar *Analyses critiques d'ouvrages. Reinaert de Vos* (1837) de plaatsing van het werk rond Aardenburg toch 'een kleine onnauwkeurigheid'.²⁶

De letterkundige Derk Buddingh (1800-1874) was minder genuanceerd. Hij voerde over Utenhoves auteurschap in de *Algemeene konst- en letterbode* van 1837 zelfs een uitvoerige polemiek met Willems: 'Niet één zijner zoogenoemde bewijzen stelt die zaak ook als waarschijnlijk voor'. Willems reageerde vinnig en bleef bij zijn standpunt. Eén van de problemen draaide om de precieze betekenis van het Middelnederlandse woord favelen/fabelen. Willems citeerde daarbij onder meer Maerlant: 'Wel hoe, Willem [Utenhove is] ook een fabeldichter', om te vervolgen met de bijna op een krachtterm lijkende: 'De là [dat wil zeggen Utenhoves 'fabel'-bestiarium] à Reinaert, il n'y a qu'un pas'. Buddingh blijkt niet onder de indruk: 'De là à

Reinaert, il y a une grande distance'. De polemieek ging heel het jaar 1837 door, maar werd onbeslist gesloten.²⁷ Dat de discussie met belangstelling werd gevolgd, laat zich raden. Sommigen gingen niet verder dan het te signaleren, zoals de predikant-letterkundige Jeronimo de Vries (1776-1853) in *Werken der Maatschappij van Taal- en Dichtkunst* en Gerard Moll (1785-1838) in een postuum gepubliceerde biografie van Baron Van Utenhove Van Heemstede (1839).²⁸ Anderen, zoals de historicus Snellaert in de tweede uitgave van Willems' Reynaerteditie (1850), maken er uitvoerig melding van.

Met hoeveel enthousiasme Willems Utenhoves kandidatuur ook verdedigde en hoeveel steun hij (vooral in eigen kring) aanvankelijk ook had, latere wetenschappers gaven Buddingh gelijk. Willem Jozef Andreas Jonckbloet (1817-1885) bijvoorbeeld, hoogleraar en één van 'de Leidse leeuwen' van de Middel nederlandse taal- en letterkunde. Hij had in zijn *Geschiedenis der Middel nederlandse dichtkunst* (1851) Willems' bewijzen (een priester, geografie, kent geen andere Vlaamse dertiende-eeuwse Willem) nog zwak genoemd²⁹, in de monografie *Vanden vos Reinaerde* (1856) ging hij nauwelijks meer op de kwestie in en achtte hij haar blijkbaar reeds afgedaan.³⁰ Zijn: 'Zou een West-Vlaming het toneel van zijn gedicht zoo bij voorkeur in Oost-Vlaanderen gelegd hebben?' klinkt achteraf als een vonnis over Utenhoves auteurschap; een vonnis dat door de gevestigde wetenschap zou worden overgenomen.³¹ Ook medestanders als Snellaert en Serrure kregen vanwege het voortschrijdende onderzoek en nieuwe inzichten twijfels en kwamen dan ook op hun aanvankelijke steun terug. Snellaert waarschuwde in zijn *Schets eener geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (1866): 'De schrijver er van is zekere Willem die volgens de prologe meer boeken, althans een Roman, *madoc* genaamd, geschreven heeft, en die niet verward moet worden, noch met Willem *van Aardenburg* noch met Willem *van Affligem*.'³² Ook Serrure bestreed nu in zijn *Letterkundige Geschiedenis van Vlaanderen* (1872) Willems kandidatuur: 'Er komen in den *Reinaert* geene toespelingen op Aardenburg vóór'.³³

In de tweede helft van de negentiende eeuw wordt de relatie *Reynaert*-Utenhove door de gevestigde wetenschap definitief losgelaten. Latere historici beschouwen de hypothese nog slechts als een historische curiositeit.³⁴ Zo bijvoorbeeld de letterkundige Willem Doorenbos (1820-1906). In het eerste deel van de omvangrijke *Handleiding tot de geschiedenis der letterkunde* (1869) spreekt hij over de dichter van de *Reynaert*. 'Men weet niets van hem (...). Eenigen denken aan Willem Utenhove, priester te Aardenburg (...).'³⁵ Dezelfde mening is de literair-historicus Napoléon de Pauw toegegaan in het lemma *Guillaume* in de *Biographie Nationale de Belgique* (1884-1885).³⁶ Sindsdien werd Willem Utenhove alleen nog door historici uit Zeeland en Zeeuws-Vlaanderen als schrijver van de *Reynaert* gezien.³⁷

Zeeuwse en Zeeuws-Vlaamse historici (1844-1893)

Johannes ab Utrecht Dresselhuys (1789-1861) is de eerste Zeeuwse geschiedkundige (tevens predikant en gemeentearchivaris van Goes) die melding maakte van Utenhove als Reynaertschrijver. Op het einde van zijn *Oud Aardenburg en deszelfs handel in het begin der veertiende eeuw* (1844) citeert hij Maerlant en deelt mee dat Utenhove de schrijver was 'van eenen *Bestiaris*', die 'door J.F. Willems gehouden [wordt] voor den vervaardiger van den lateren *Reinaert de Vos*.' Van de in dat werk genoemde plaatsen localiseerde hij er drie in de omgeving van Aardenburg. In de

eerste plaats: ‘*Izengrims* monnik worden in het klooster *Elmare* bij *Oostburg*’. Verder haalde hij ‘*Hoeckenbroek*, recht aan den Dam’ aan en verklaart: ‘gelijk het broek of lage gedeelte van Houke werkelijk tusschen *Damme* en *Sluis* ligt’. Minder duidelijk is waarom door hem ‘*Hulsterloo*’ vermeld wordt, in ‘t Oostende van Vlaenderen, als eene zoo groote wildernis, dat men er in zes maanden geen schepsel ontmoette en meer dergelijken’.³⁸ Het zou kunnen dat Dresselhuis ‘t Oostende’ interpreteerde als het Brugse Oostvrije zelf of het oostelijk gebied van het Oostvrije. In het laatstgenoemde gebied lagen in de Middeleeuwen nogal wat wilde gronden, zandverstuivingen en bossen, ‘eene zoo groote wildernis’ dus.

De Sluise hoofdonderwijzer, lexicograaf en archivaris-historicus Johan Hendrik van Dale (1836-1872) heeft zich merkwaardig genoeg nauwelijks met de *Reynaert* beziggehouden, ondanks zijn brede belangstelling voor de Middelnederlandse taal- en letterkunde en zijn regionaal-historische publicaties op dat gebied. Hij was, in tegenstelling tot zijn gewoonte, heel wat minder terughoudend dan Dresselhuis en twijfelde niet aan de kandidatuur. ‘Willem Utenhove, priester van Aardenburg vervaardigde omstreeks 1170 het tweede der boeken van den Reinaert de Vos, het tot heden ten dage beroemde dieren-epos’, schreef hij in zijn *Mentet Haykens. Historische Kronijk van het Oost-Vrije* (1854).³⁹ En in het artikel *Fragment van een onuitgegeven rijmwerk uit de eerste helft der XIVde eeuw* (1856) verklaarde hij dat hij ‘eenige tijd geleden de oude archieven der in vroeger eeuw zoo gewichtige en welvarende handelstad bezocht, waar eenmaal Willem Utenhove, een priester van goeden love zijn wereldberoemde *Reinaert* vervaardigde’.⁴⁰

De historisch publicist Frederik Nagtglas (1821-1902) besteedde in zijn *Levensberichten van Zeeuwen* (1893) eveneens aandacht aan Utenhove en was ook al minder voorzichtig dan Dresselhuis, ondanks de in zijn tijd verder gevorderde kennis van het Middelnederlands en de Middelnederlandse literatuurgeschiedenis. Volgens hem stamde Utenhove

uit het geslacht van denzelfden naam[,] reeds in de twaalfde eeuw te Gent in aanzien. Door bijna alle schrijvers die over den Reinaert gehandeld hebben, is Utenhove ter sprake gebracht en aange-toond, dat dit beroemde geschrift in de omstreken van Aardenburg oorspronkelijk zou zijn.

Zijn besluit is behoedzamer: ‘Maar [met] dat al is er over zijn persoon en werken nog niet veel licht verspreid’.⁴¹

Aardenburgse historici (1854-1892)

De Aardenburgse schrijver en gemeentearchivaris Gerrit Pieter Roos (1822-1893) heeft zich vanaf het eind jaren 1850 gedurende bijna vier decennia intensief met ‘eene studie over de topografie van deze perel der Mnl. letterkunde’ beziggehouden. ‘Hij had er’, zei hij,

ook eenig regt toe: Het noorden van Vlaenderen bewonend, was mij van der jeugd af de Reinaert der blaauwe bibliotheek en de beschrijving van Willems bekend; wij Zeeuwsche Vlamingen lezen in de regel vlot weg de fabel. Daarbij komt dat ik in Aardenburg

woon, en 't is nog niet uitgemaakt immers dat Willem Utenhove, een naam hier nog bekend, er niet de bewerker en vervolger van is.

Van Roos' studie getuigen enkele bijdragen in *Het Leeskabinet*. Daarin hertaalde hij enige Reynaertfragmenten in het Aardenburgse dialect en tekende daarbij aan dat 'Willem Utenhove, den omwerker van het eerste en dichter van het tweede boek des Reynaerts' was.⁴² In dezelfde tijd publiceerde hij ook verschillende kleinere artikelen en vragen in het blad *De Navorscher*.⁴³ In 1861 vergeleek hij bijvoorbeeld verscheidene woorden uit de *Reynaert* met West-Zeeuws-Vlaamse varianten. En in 1868 ging hij in op verschillende plaatsnamen in de *Reinaert*, zoals Elmare en Husterloo, die hij niet ver van Aardenburg situeerde. Ook uit andere opmerkingen bleek zijn overtuiging: 'Hij is hoogstwaarschijnlijk de bewerker van den MidNL. Reynaerde, dat hij een *Bestiaris* (Dierensage) schreef zegt *Maerlant* uitdrukkelijk.'⁴⁴ Verder: 'Willem Utenhove (zoo goed als zeker de vlaamsche bewerker van 't gedicht)' en 'Men wil Willem Utenhove den palm betwisten'.⁴⁵

Roos staat ook stil bij de WTH-hypothese van Van den Bergh: 'Ik verbaas mij wellicht noodeloos over de mededeling van den heer v.d. B. uit het amst.[er]dams] hs. Ik heb over dat onderwerp nooit iets gelezen: van daar mijne vraag, staat in dat hs. werkelijk: Wi(T)llem die madock(H) maecte'. Het antwoord op Roos' vraag werd gegeven door de redactie van *De Navorscher* (onder redactie van de taal- en letterkundige Pieter Leendertsz Wz (1817-1880), zelf ook een Reynaertonderzoeker): 'Er staat inderdaad in het ms. een T als verlenging der i van het woord *Willem* en eene h van madock'. In hetzelfde artikel deelde Roos mee dat hij doende was een toponiemenlijst van de *Reynaert* aan te leggen. Wat daarvan gekomen is, is niet bekend, maar in ieder geval werd zij niet gepubliceerd.⁴⁶ De grote Reynaertvorser Isidoor Teirlinck (1833-1912) betreurt dat in zijn *De toponymie van de Reinaert* (1910-1912): 'het is jammer, want Roos was een gewetensvol navorscher'.⁴⁷ Overigens valt het op dat Roos na 1879 over het auteurschap van de *Reynaert* en de Aardenburgse oorsprong verder zwijgt. Even opmerkelijk is zijn lof voor de kwaliteit van Jonckbloets tekstuitgave van de *Reynaert* – dezelfde Jonckbloet die een generatie eerder de auteur definitief als Oost-Vlaming gekarakteriseerd had en zo een einde maakte aan elke serieuze aspiratie van Aardenburg als Reynaertstad.⁴⁸

Roos' leeftijd- en plaatsgenoot, de dominee en lokaal-historicus Herman Broese van Groenou (1822-1894) 'trachtte aan te wijzen dat de *Reynaert* in zijn middel-Nederlandsche vorm te Aardenburg, of althans dicht in de nabijheid vervaardigd moet zijn' geweest. Met nieuwe argumenten kwam deze doopsgezinde dominee en schrijver van verdienstelijke historische artikelen over de Aardenburgse dopers niet, maar wel is hij de eerste die alle tot dan toe naar voren gebrachte argumenten in één artikel samenvatte. In zijn *Nog iets over de Reinaert* (1878)⁴⁹ zijn dat Willem Utenhove en zijn *Bestiaris*, verschillende plaatsnamen uit de *Reynaert* en de lettercombinatie in het Amsterdams handschrift:

Wie door het vervaardigen van eenen 'bestiaris' reeds een zekere voorliefde voor de dieren te kennen gaf, kon er licht toe komen een dierenepos te dichten – waarvoor hij de grondstof vond in 'walschen boeken'. Misschien door hem geraadpleegd om zijn zoölogische werk samen te stellen. Zeker is het dat [hij] de naam Willem droeg. 't Was dezelfde Willem die den Madock, een verloren

geraakt werk, gedicht had, luidens de eersten regel van den Reinaert. Ook de afschrijvers van het amsterdamsch of hollandsch handschrift, waarvan Willems eenige facsimilés geeft, met bijbehorende illustraties en dat naar het schrift te beoordelen van ouden dagtekening is, misschien uit de veertiende eeuw, heeft dien Willem bepaald voor Willem Utenhove gehouden, gelijk onweder-sprekelijk blijkt uit de wijze, waarop hij den eersten regel geschreven heeft. Behalve de kapitale W of dubbele U, heeft de copist de I van Willem in de hoogte verlengd en de dwarsstreep der letter T daaraan toegevoegd, terwijl hij de eerste helft der K van Madock eveneens verlengde, om daaraan van boven een kapitale H te hechten, met geen ander doel om door de drie hoofdletters WTH nevens den voornaam Willem den geslachtsnaam Wtenhove aan te duiden.

Verder gaat Broese van Groenou nog in op enkele plaatsnamen die de Aardenburgse oorsprong van de *Reinaert* moeten bewijzen: Elmare, Vermandois (een ambacht tussen Sluis en Brugge), Hulsterlo, Bernheim (Beernem), Leye (Lieve) en Malpertuus (een plaats in Aardenburg). Rik van Daele typeert het artikel van Broese van Groenou als 'representatief voor enkele Reynaertstudies'. 'Zonder zelfrelativering, door een selectieve toponiemenlijst, een subjectieve argumentatie en een manipulatie van het historisch materiaal' 'laat het [namelijk] zien hoe het mechanisme van de streekgebonden lokalisering werkt'.⁵⁰

Dit geldt zelfs voor de doorgaans nauwgezette George August Vorsterman van Oyen (1836-1915), evenals zijn Sluise collega Van Dale hoofdonderwijzer, historicus en archivaris. Hij is van de drie bekendste Aardenburgse geschiedschrijvers uit de negentiende eeuw het voorzichtigst. Wanneer hij in zijn *De berenning van Aardenburg* (1872) spreekt over Malpertuus, een toponiem in Aardenburg, is hij veel minder stellig dan Broese van Groenou: 'bij het volk heet dit plein nog heden ten dage Malperdu. Zou dit eene herinnering zijn aan de woning van Reynaert?'⁵¹ Twintig jaar later, in de inleiding van zijn *Rechtsbronnen der stad Aardenburg* (1892), blijkt hij zich door zijn plaatsgenoten en vakbroeders toch te hebben laten meeslepen, wanneer hij het heeft over 'die geeste van Reinaerde, hoogst waarschijnlijk van her Willems van Utenhove'.⁵² Merkwaardig is de foutieve toevoeging 'van' in Utenhoves naam.

Twintigste-eeuwers (1927-1975)

Tussen 1836 en 1892 hadden vele onderzoekers zich sterk gemaakt voor Utenhove als Reynaertschrijver, maar na Vorsterman van Oyen is het, bij gebrek aan zowel deugdelijke argumenten als de Aardenburgse Reynaerttraditie toegenegen historici, lange tijd stil. Pas 35 jaar later wordt de draad weer opgepakt. In 1927 schreef Karel Lodewijk Reepmaker (1862-1934), secretaris van de Nederlands hervormde kerkvoogdij van Aardenburg, een boekje over de middeleeuwse Onze-Lieve-Vrouwe- of Mariakerk. Daarin noemde hij (duidelijk geïnspireerd door Vorsterman): 'Rond dit tijdsgewricht schreef her Willem van Utenhove een priester van goeden love tot Erdenburg zijn 'Geeste van Reynaerde' (Reinaerd de Vos)'.

Jan Vermeer meende twee jaar later in *Ons Zeeland* dat Willem die den Reinaert

dichte, in het Zeeuwsch-Vlaamsche land bijster goed thuis was'. Hij doelde vooral op de omgeving van Aardenburg en Hulst. Voor Aardenburg verwees hij naar Willem Utenhove en Maerlant. Volgens hem is veel 'dat er voor pleit dat de Willem van den Reinaert te Aardenburg geen onbekende was': Malpertuus, het klooster Elmare, Hulsterloo bij Damme en de Moere/Wastine ten zuiden van Damme. Tot een definitieve keuze tussen Hulst en Aardenburg liet hij zich echter niet verleiden.⁵³

Wederom is het daarna lang wachten voordat de traditie zich herneemt, opnieuw ruim een generatie. Hulst heeft in die periode definitief het pleit als (Zeeuws-Vlaamse) Reynaertstad gewonnen, maar onomstreden was die titel allerm minst. Dat blijkt onder meer uit de opvattingen van de volgende onderzoekster, Elisabeth Cramer-Peeters. Haar motivatie om de oorsprong van de *Reynaert* te bestuderen was de strijd tussen beide steden, Aardenburg en Hulst, 'die elkaar de eer betwisten, Reinaert-stad te zijn'⁵⁴. Het gebruik van de verleden tijd is hier veelzeggend. In 1971 schreef zij, nota bene in een bijdrage genaamd *Hulst Reynaertstad*, dat 'in Zeeuwsch-Vlaanderen (...) er twee stadjes [zijn] die aanspraak maken op de titel Reynaertstad: Aardenburg en Hulst'. Ze citeert in het artikel Maerlants afkeuring van Utenhove in *Der naturen bloeme*, maar maakt niet duidelijk hoe dit de rechten van Aardenburg op deze eretitel zou moeten bewijzen. Waar haar voorkeur lag, blijkt uit de enigszins afgewezen toon over de in 1955 aangelegde toeristische Reynaertroute van Hulst over Sint-Niklaas, Lokeren naar Notax bij Gent: 'De oorspronkelijke bedoeling was het Reinaertpad te laten lopen tot Aardenburg. Waarom dit niet gebeurd is, heb ik niet gewaar kunnen worden'.⁵⁵ In hetzelfde jaar, 1971, had Cramer-Peeters haar studies al op diverse plaatsen gepubliceerd. De eerste resultaten daarvan had zij voorgesteld op een Reynaertcollege van 16 februari 1967 van de eminente 'reynardicus' W.Gs Hellinga te Amsterdam. Daarna volgden bijdragen in de *NRC*, het *Jaarboek 'De Vier Ambachten'* en verschillende tijdschriften. In *Een ander geluid over het gedicht 'Van den Vos Reynaerde'* (1967) identificeerde zij de schrijver van de oorspronkelijke *Reynaert* als de Catalaanse edelman Guilhelm (Willem) de Berguedan, die om religieuze redenen naar Vlaanderen gevlucht zou zijn. Na diens dood zou zijn werk als *Van den vos Reynaerde* door Willem Utenhove zijn vertaald. Als bewijs voor deze hypothese voerde zij een acrostichon in het slot van *Van den vos Reynaerde* aan: *Bi* sinen ra (...) / *Dien* syn niet ru (...) / *Maer* syt des wis, (...) / *Wi* menschen *le* (...) / Die *uten* pa (...) / God brengse *wel* (...) / Int *hemels* sanc! (...). Volgens de schrijfster zijn de hier cursief gemarkeerde letters een anagram van 'ibidem Willem Utenhove' (zoiets als: door dezelfde Willem Utenhove).⁵⁶ Blijkens het artikel *Reynaert – Heinrico pedagogo* (1971) zoekt ze overigens niet alleen de 'maker' (wezenlijk iets anders dan een 'vervaardiger') van *Van den vos Reynaerde* in West-Zeeuws-Vlaanderen, maar ook de opdrachtgever, Hendrik van Alcmer.⁵⁷ Andere bijdragen van Cramer-Peeters waren onder andere gewijd aan bepaalde woorden en frases uit de *Reynaert*. Eén zo'n woord kon volgens haar gezien worden als aanwijzing voor de Aardenburgse oorsprong van *Van den vos Reynaerde*. Het gaat om 'Kriekeputte', dat zij behandelde in *De Reynaertproblemen: Kriekeputte en Cloester-bier* (1968).⁵⁸ Volgens haar was Kriekeputte geen eigenaam, maar een zelfstandig naamwoord. Krieke zou 'meerkoet' betekenen, een woord dat in een vroeger dialectstadium in het Aardenburgs 'marolle' geheten zou hebben. Dit woord bracht zij in verband met 'morellen', een Zuidnederlandse benaming voor een zoete, zwarte kers. 'De auteur van de *Reynaert* heeft dus van een marollen- of meerkoetenkreek een Kriekeput gemaakt, op grond van een secundaire identificering *marolle=morelle=kriek*.'⁵⁹

Ook in Aardenburg zelf werd de plaatselijke Reynaerttraditie nog levend gehouden, zij het, vanwege haar betwifelbare gronden, weinig actief. Naar aanleiding van de aanleg van twee straten in 1961 in de buurt van het reeds genoemde Aardenburgse Malpertuus, besloot het gemeentebestuur van Aardenburg deze te vernoemen naar Reynaert en Utenhove. Het aan elkaar grenzende drietal Malpertuus, Reinaertstraat en Utenhovestraat vormt zo een mooie herinnering aan de historici en amateur-historici die zich hebben ingezet voor Aardenburg als Reynaertstad. Behalve historisch geïnteresseerden droegen ook anderen Aardenburg als Reynaertstad een warm hart toe. Studenten van de oratorische vereniging Maupertuus uit Amsterdam bijvoorbeeld, die in 1965 in Aardenburg hun eerste lustrum vierden. Bij die gelegenheid schonken zij de stad zelfs een vossenbeeldje.⁶⁰

Een unieke plaats in de hier beschreven reeks Reynaertonderzoekers neemt de Vlaamse heemkundige Daniel Verstraete in. Hij wees niet Utenhove, maar een andere Aardenburgse priester als schrijver van de *Reynaert* aan. In een artikel over veertiende-eeuwse Aardenburgse geestelijken (1975) deelde hij mee dat in 1327 in Aardenburg een zekere ser Aernoutszone woonde. 'Een van zijn voorouders, ser Aernout, wordt ook vermeld als auteur van een deel van het Reinaerdverhaal. Het is een feit dat die geestelijken van de Aardenburgse Mariakerk een grote rol gespeeld hebben in het cultureel leven van de middeleeuwen'.⁶¹

Het laatste decennium (1992-2000)

De laatste verdedigers van *Reynaert* in Aardenburg dateren uit de jaren negentig van de vorige eeuw. In 1992 verscheen onder redactie van de historicus en secretaris van de Heemkundige Kring West-Zeeuws-Vlaanderen André Bauwens het boekje *Vertellingen uit en rond Aardenburg*. Hierin werd ook een bewerking opgenomen van het Reynaertverhaal door de Aardenburger Willy de Vriend. De inleiding van het boekje karakteriseerde het als weliswaar 'niet in Aardenburg gesitueerd', maar wel 'een 'streekgebonden' verhaal'. Twee afbeeldingen van de Oostburgse illustrator Joop van Dalen onderstrepen deze relatie nog. Koning Nobel wordt voorgesteld, zittend op een troon met het wapen van de stad Aardenburg. Op een andere tekening staat Reinaert als raadsman van de koning, gehuld in een cape met opnieuw het Aardenburgse stadswapen.⁶²

De Aardenburgse historisch publicist Walter Dierick schreef in 2000 het artikel *Willem Utenhove dichter van Reinaert de Vos?* Daarin noemde hij, onder verwijzing naar onder andere Maerlant, een aantal argumenten voor een positieve identificatie van Willem, de schrijver van de *Reinaert*, als Willem Utenhove: beider voornaam, hun inspiratie op 'walschen boecken', een relatie met een Latijnse vertaling van de Nederlandse *Reinaert* door Boudewijn de jonge, een 'goed inzicht [van de schrijver] in [de] sociale structuur en misstanden van zijn tijd', aardrijkskundige kennis en de toponiemen Elmare, Lieve en Hulsterlo (de aanbidding van Onze-Lieve-Vrouwe van Hulsterlo te Damme⁶³) in de omgeving van Aardenburg. Niettegenstaande deze argumenten behield Dierick enige afstand tot de conclusie van zijn bijdrage en besloot met voorzichtige nuance: 'Laten we het er hier maar op houden dat Heer Willem van Utenhove 'priester van guden love tot Erdenburg' weleens de schrijver zou kunnen zijn van de eerste en volledige Nederlandse versie van het verhaal 'Van den Vos Reinaerde'.⁶⁴

De Aardenburger Willy Lucieer volgde in zijn *Aardenburg in Vlaanderen en de*

heersers over stad en land, eveneens uit 2000, een vergelijkbare argumentatie. Hij noemde Willems, Van Dale, Cramer-Peters en Verstraete daarbij als referentie-onderzoekers en eindigde met: 'Dit prachtige werk, dat met zachte ironie spot met alles wat in de middeleeuwen vereerd werd, zoals het koningschap, de geestelijkheid, de pelgrimstochten, de tucht en het ridderschap, kan best in Aardenburg zijn ontstaan.'⁶⁵

Marcel Ryssen en Kris de Roover gaven in 2000 blijk van een geheel eigen kijk op de Aardenburgse Reynaerttraditie. In hun stripverhaal *Reynaert de Vos* lassen ze de bekende fabel van de ooievaar en de kikkers in en plaatsen dat tegen de achtergrond van een quasi-middeleeuws (maar bewust anachronistisch) Aardenburg. Aardenburg niet als vossen-, maar als kikkerstad krijgt hier een originele plaats in het Reynaertverhaal. De tekst geeft, helemaal in lijn met de oorspronkelijke *Reynaert*, ruimte voor een dubbele en zelfs driedubbele uitleg. Slaat de karakterisering 'naïef kikkervolkje' bijvoorbeeld alleen op het onvoorwaardelijk vertrouwen van de kwakers in Koning Ooievaar? Of is het een allusie op al die minder kritische onderzoekers, die meenden dat Aardenburg dé Reynaertstad was? Of zou het misschien kunnen gaan om het lege gekwaak van een – enigszins cru gezegd – failliete traditie? Dit alles wordt voor de welwillende lezer, ietwat sardonisch, maar tegelijk subtiel en dus geheel in stijl, in het midden gelaten: een passend einde van de Aardenburgse Reynaerttraditie.⁶⁶ Einde van een traditie? Misschien toch niet helemaal. Er zijn namelijk plannen om op een blinde muur in de Utenhovestraat een schildering aan te brengen van Willem Utenhove, omringd door dieren uit de beide Vlaamse bestiaire d'amourfragmenten.⁶⁷ Ongetwijfeld zal tussen de dieren ook Reynaert zich wel weer opdringen: een Aardenburgse Reynaert met een knipoog. Zo zet de traditie zich ook in de eenentwintigste eeuw voort.

Conclusie

De Aardenburgse Reynaerttraditie gaat ver terug in de tijd, van alle steden die deze titel geclaimd hebben of nog steeds claimen misschien wel het verst. Reynaert-in-Aardenburg hangt vanouds nauw samen met de priester-schrijver Willem Utenhove. De meeste auteurs, historici, amateur-historici en andere onderzoekers, die zich voor Aardenburg als stad van Reynaert sterk hebben gemaakt, hebben Utenhove naar voren geschoven als auteur-bewerker. Vooral in het tweede kwart van de negentiende eeuw bleken taalkundigen op gezag van Bilderdijk en vooral Willems van diens auteurschap overtuigd. De magere bewijsvoering en toegenomen taalkundige en literair-historische inzichten leidden evenwel al snel tot tegenreacties en rond het midden van de eeuw werd de hypothese alleen nog maar gedragen door regionale en lokale historici. In de tweede helft van de negentiende eeuw beperkten hun publicaties zich tot oude, reeds weerlegde argumenten. Door de gevestigde wetenschap werden zij dan ook nagenoeg genegeerd. Na 1880 zijn er nog slechts enkele incidentele vermeldingen. Eerst vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw is er sprake van een hernieuwde belangstelling voor Aardenburg als Reynaertstad. Op het einde van de twintigste eeuw blijkt de Aardenburgse traditie zelfs koppiger dan vermoed en nog steeds in staat tot onderzoek, publicaties en afbeeldingen te inspireren. En al is ze gestoeld op onbewijsbare of onjuiste gronden, eigenzinnig blijkt deze blijvende betrokkenheid (zeker gezien het Oost-(Zeeuws-)Vlaamse Reynaertgeweld) wel.⁶⁸

Noten

- 1 Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme* (ed. E. Verwijs), Groningen, 1878, repr. [Arnhem,] 1980, Prologhe v. 101-111 (p. 4-5). Vertaling geïnspireerd op *Jacob van Maerlant, Het boek der natuur* (samenstelling en vertaling P. Burger), Amsterdam, 1995, p. 8.
- 2 Maerlant gebruikt de term favelen en fabelen overigens in diverse betekenissen, van de negatieve, zojuist bedoelde: onzin, tot het neutrale: verhaal of fictie. A. Schippers, *Middel nederlandse fabels. Studie van het genre, beschrijving van collecties, catalogus van afzonderlijke fabels*, Nijmegen, 1995, p. 90-92.
- 3 F. van Oostrom, *Maerlants wereld*, Amsterdam, 1996, p. 448.
- 4 H. van Wijn, *Historische en letterkundige Avondstonden, ter opheldering van eenige Zeden der Nederlanden; byzonderlyk in derzelve Daaglyksch en Huiselyk Leeven en van den stand der Nederduitsche Dichtkunst, sedert de vroegste tyden, tot aan het begin der zestiende eeuw*, Amsterdam, 1800, p. 262. A. van der Woud, *De Bataafse hut. Denken over het oudste Nederland (1750-1850)*, Amsterdam/Antwerpen, 1998, p. 129 noemt het werk 'een eerste systematische poging om de culturele uitingen van de middeleeuwse Nederlander te beschrijven'.
- 5 W. Messchert, (ed.), *Brieven van Mr. Willem Bilderdijk*, deel 3, Amsterdam, 1836-1837, vooral p. 198-199, brieven 27 mei 1812 en 10 juni 1812. Opvallend is in de laatste brief de overweging: 'Het zou curieus zijn, als men op een dag het werk van Utenhove zou ontdekken' ('il serait curieux, si l'on pût deterrer un jour ce travail d'Utenhove'). Een aantal onderzoekers meent dat in 1868 inderdaad twee grote fragmenten van het werk teruggevonden zijn. Zij zijn gepubliceerd door de ontdekker, Bormans, M.(J.H.), *Notices sur deux fragments manuscrits de poésie thyoises de la fin du XIIIe siècle (le Bestiaire d'amours et l'Art d'aïmer d'Ovide)*, in: *Bulletins de l'Académie royale (...) de Belgique*, 38, 2ème série, 27 (1869), p. 49. De fragmenten worden bewaard in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam onder inv.nr. I-A-24 en worden gedateerd van circa 1290 (W. de Vreese, *Bouwstoffen*, in: E. Verwijs, J. Verdam & F.A. Stoett, *Middel nederlandsch Woordenboek*, X, 's-Gravenhage, 1927-1952, Tweede Gedeelte, p. 62 nr. 52) tot de eerste helft veertiende eeuw (vriendelijke mededeling J. Biemans, conservator van het handschrift). De volgende literatuurhistorici stellen *Die Beestearis* gelijk met Utenhoves *Bestiaris*: N. de Pauw, *Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove*, in: *Verslagen en Mededelingen der Koninklijke Academie*, (2e halfjaar, 1901), p. 40; C. Debaive, *Utenhove, Guillaume*, in: *Biographie Nationale de Belgique*, t. XXXV, Brussel, 1930, kol. 989-990; J. van Mierlo, *De letterkunde in de middeleeuwen*, I, 's-Hertogenbosch/Brussel, [1939], p. 217; Idem, *Geschiedenis van de Oud- en Middel-Nederlandsche letterkunde*, Antwerpen, 1928, p. 112. Iets minder duidelijk zijn: W.P. Gerritsen, *Waar is 'Die Beestearis'?*, in: A. van Gijsen, O.S.H. Lie (red.), *Een school spierinkjes. Kleine opstellen over Middel nederlandse artesliteratuur*, Hilversum, 1991, p. 71 (hiertegen F. van Oostrom, *Maerlants Wereld*, p. 501); T.M. Nischik, *Das volkssprachliche Naturbuch im späten Mittelalter*, Tübingen, 1986, p. 372-373; P. Burger, in: Jacob van Maerlant, *Het boek van de natuur*, p. 157.
- 6 W. van den Berg, *De Tweede Klasse: een afdeling met een problematische missie (1808-1816)*, in: W.P. Gerritsen (red.), *Het Koninklijk Instituut (1808-1851) en de bevordering van wetenschap en kunst*, Amsterdam, 1997, p. 77. Dank aan de heer J. van Eijnatten, Vrije Universiteit van Amsterdam, die mij op dit werk wees.
- 7 Op 27 mei 1812 schrijft Bilderdijk aan Grimm dat verscheidene van zijn denkbeelden over de middeleeuwse natuurwetenschap door de Klasse schijnen te zijn overgenomen ('J'ai fait là dessus quelques observations que la Classe a paru adopter'). Dit slaat mogelijk op een 'voorlezing'. Aangezien deze denkbeelden kaderen in zijn studie van *Der naturen bloeme* zou ook het (natuurwetenschappelijke) werk van Utenhove in de lezing genoemd kunnen zijn. Dit was wellicht de eerste keer dat Bilderdijk over Utenhove sprak. W. Messchert, *Brieven*, p. 198.
- 8 W. van den Berg, *De Tweede Klasse*, p. 87 noot 31.
- 9 Amsterdams handschrift, genoemd naar de Amsterdammer Rendorp van Marquette. Het handschrift ging na zijn dood over in Engelse handen en werd vervolgens in 1836 door de erfzaten van de Londense boekhandelaar William Heber verkocht aan de Belgische regering.

- Bewaard in de Bourgondische Bibliotheek te Brussel (thans Koninklijke Bibliotheek) werd/wordt ook het Brussels handschrift genoemd. Zie L.Ph.C. van den Bergh, *De Nederlandse volksromans, eene bijdrage tot de geschiedenis onzer letterkunde*, z.p., 1837, repr. Hulst, 1976, p. 98-99.
- 10 W. Bilderdijk, *Brieven*, V, Rotterdam, 1837, p. 206 (II, nr. 6); H. de Buck, *De studie van het middelnederlandsch tot in het midden der negentiende eeuw*, Groningen/Den Haag, 1931, p. 108.
  - 11 J.D. Janssens & R. van Daele, *Reinaerts streken. Van 2000 voor tot 2000 na Christus*, Leuven, 2001, p. 159-160.
  - 12 Idem, p. 160-163.
  - 13 M. de Smedt, *De literair-historische activiteit van Jan Frans Willems (1793-1846) en Ferdinand Augustijn Snellaert (1809-1872)*, Gent, 1984, p. 101.
  - 14 *Reinaert de Vos, episch fabelgedicht van de twaelfde en dertiende eeuw met aenmerkingen en ophelderingen van J.F. Willems*, Gent 1836, p. XXVIII-XXX; M. de Smedt, *De literair-historische activiteit van Jan Frans Willems (1793-1846) en Ferdinand Augustijn Snellaert (1809-1872)*, p. 161; R. van Daele, *Alleen maar (on)zekerheden?*, in: *Tiecelijn*, 11 (1998), p. 131-151, m.n. p. 133-134.
  - 15 Over kritiek en belang van Willems' Reinaertuitgave, zie kort: J.D. Janssens & R. van Daele, *Reinaerts streken*, p. 163. Over de schooluitgaven, ibidem, p. 163-170. Willems' werk had zo'n succes dat hij daar met recht 'de vader van de moderne *Reinaert*-haleving' genoemd wordt. Over Willems' Reynaerttoponymie: R. van Daele, *Ruimte en naamgeving in Van den Vos Reynaerde*, Gent, 1994, p. 7-11.
  - 16 Kort hierover: J.D. Janssens & R. van Daele, *Reinaerts streken*, p. 152. M. de Smedt, *Portret. Jan Frans Willems en de Reynaertstudie*, in: *Tiecelijn*, 5 (1992), p. 140-146.
  - 17 Bijvoorbeeld in F. Willems, *Reinardus Vulpes-Reinaert de Vos*, in: *Messenger des sciences et des arts*, I, (1833), p. 329-351.
  - 18 *Reinaert de Vos, episch fabelgedicht van de twaelfde en dertiende eeuw*, Gent, 1850 (editie van Willems, verzorgd door F. Snellaert). Hierover kort: R. van Daele, *Ruimte en naamgeving*, p. 14.
  - 19 F.A. Snellaert, *Verhandeling over de Nederlandsche dichtkunst in België sedert hare eerste opkomst tot aen de dood van Albert en Isabella*, Brussel, 1838, p. 64.
  - 20 Over Serrure: R. van Daele, *Ruimte en naamgeving*, p. 15 noot 38.
  - 21 Ph. Blommaert, *De Nederduitsche schryvers van Gent*, Gent, 1861, p. 13. Blommaert noemt Willem als eerste met name bekende schrijver van Gent; Constanter, *Isegrim, Reinaert*, in: *De Navorscher*, 17 (1867), p. 306.
  - 22 F.J. Mone, *Übersicht der Niederländische Volksliteratur Alterer Zeit*, Tübingen, 1838, repr. Amsterdam, 1970, p. XXIX, 44. De naam Van Utenhove is een pleonasme. Op ibidem, p. 511 zegt hij dat van Utenhoves *Bestearis* 'bis jetzt nichts mehr aufgefunden wurden' is.
  - 23 L.Ph.C. van den Bergh, *De Nederlandse volksromans*, p. 100-102.
  - 24 De omslag in de receptie van de Aardenburgse Reynaerttheorie vond juist plaats op het moment waarop de zogenaamde Nieuwe School van de medioneerlandstiek het definitief won van de Oude School (circa 1840). Willems behoorde tot de Oude School, Jonckbloet was de belangrijkste vertegenwoordiger van de Nieuwe School.
  - 25 Brief van Grimm van 29 december 1836, in: W. de Vreese, *Briefwisseling van Jan Frans Willems*, in: *Mittelalterliche Handschriften. Festgabe zum 60. Geburtstag von Hermann Degering*, Leipzig, 1926, p. 264-295, p. 272-273. Blijkens zijn brief van 13 april 1837 blijft Willems bij zijn standpunt. A. Desprez & M. de Smedt, *Drie nieuwe brieven van Jan Frans Willems aan Jacob Grimm 1836-1837*, in: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, (1990), p. 1-19 (overdruk), p. 1. M. de Smedt, *Portret. Jan Frans Willems en de Reynaertstudie*, in: *Tiecelijn*, 5 (1992), p. 140-146, m.n. p. 145-146.
  - 26 J.H. Bormans, *Analyses critiques d'ouvrages. Reinaert de Vos, Willems, J.F.*, in: *Messenger des sciences et des arts de la Belgique ou Nouvelles Archives historiques, littéraires et scientifiques*, V, (1837), Deuxième article, p. 377-429, m.n. p. 397. M. de Smedt, *Portret. Jan Frans Willems*, p. 144. In zijn correspondentie met J. Grimm geeft Willems in 1837 toe zich wel eens te ergeren aan Bormans' omstandige commentaar: 'Reeds zien omtrent 100 pagi-

- na het licht en nog heeft de schryver het niet verder dan tot aen vs. 65 gebracht.' Citaat uit: A. Desprez, *Briefwisseling van Jan Frans Willems en Hoffmann von Fallersleben (1836-1843)*, Gent, 1963, p. 75.
- 27 D. Buddingh, *Brief over den Schrijver van het Hollandsch H.S. van Reinaert de Vos*, in: *Algemeene konst- en letterbode*, (1837), I. p. 100-105, 116-119, 130-133; J.F. Willems, Antwoord, idem, p. 290-292; D. Buddingh, Antwoord, idem, p. 418-421; J.F. Willems, Antwoord op wederantwoord, idem, II, p. 2-4; D. Buddingh, Wederantwoord op wederantwoord, idem, p. 325-329. De polemieek werd geciteerd in het naschrift van Snellaerts heruitgave van Willems' Reynaerteditie, 1850.
  - 28 G. Moll, *Iets over Jacob Maurits Carel Baron Van Utenhove Van Heemstede*, in: *Algemeene Konst- en Letterbode*, (1839), deel II, p. 83-88.
  - 29 W.J.A. Jonckbloet, *Geschiedenis der Middelnederlandse dichtkunst*, I, Amsterdam, 1851, p. 185-198.
  - 30 Idem, *Vanden vos Reinaerde*, Groningen 1856. Op p. CLIII pleit hij voor een Oost-Vlaamse oorsprong. Voor de invloed van Jonckbloet op de negentiende-eeuwse Reynaertstudie: R. van Daele, *Ruimte en naamgeving*, p. 118 e.v.
  - 31 Ibidem, p. 18-20.
  - 32 F.A. Snellaert, *Schets eener geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, Gent, 1866, p. 32; R. van Daele, *Ruimte en naamgeving*, p. 15.
  - 33 C.A. Serrure, *Letterkundige Geschiedenis van Vlaanderen. Eerste Deel*, p. 169; R. van Daele, *Ruimte en naamgeving*, p. 17-18.
  - 34 C.J. Hansen, *Dietsche letterkunde, over Reinaard de Vos en het Nederduitsch, naar aanleiding des Reineke Vos van Karel Tannen*, Brussel, 1864, p. 60: 'een zekere Willem in wien sommigen den priester Willem Utenhove hebben willen zien ...' Merkwaardig is J.G. Frederiks & F. van den Brande, *Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandse letterkunde*, Amsterdam, z.j., p. 798: 'Willem Utenhove leefde in de XIVde eeuw en was priester te Oudenaarde' (sic). 'Door sommigen wordt hij met veel waarschijnlijkheid gehouden voor de bewerker van het tweede deel van Reinaert de Vos'.
  - 35 W. Doorenbos, *Handleiding tot de geschiedenis der letterkunde*, Eerste Deel, Amsterdam, 1869, p. 378 noot 2.
  - 36 N. de Pauw, *Guillaume*, in: *Biographie Nationale de Belgique*, T. XVIII, Brussel, 1880-1881, kol. 449-466, kol. 452-453 ; R. van Daele, *Ruimte en naamgeving*, p. 27.
  - 37 Behalve de hierna te noemen Zeeuwen en Zeeuws-Vlamingen heeft ook de Oostburgse notaris/advocaat en amateur-historicus Johannes Egberts Risseeuw (1798-1869) zich met de *Reynaert* beziggehouden. Hij publiceerde er onder meer over in *De Eendragt*, 25 november 1855 en middels het artikel *De abt van St. Quintin in Vermandois*, in: H.Q. Janssen & J.H. van Dale, *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid Zeeuwsch-Vlaanderen* (BOGVZ), Derde Deel, Middelburg, 1858, p. 109-112. Verschillende plaatsnamen in de *Reynaert* moeten volgens hem gezocht worden in Noord-West-Vlaanderen en West-Vlaanderen. Van het woord 'Mase' uit v. 6291 vraagt hij zich op p. 110 van laatstgenoemd artikel bijvoorbeeld af: 'of het niet moet zijn waese, omdat de slijkboorden van het Zwin te Hoecke aldus werden genoemd.' En op p. 112 van dezelfde bijdrage over een ander Reynaerttoponiem: 'Dat geheel de landstreek van Sluis tot Damme links en regts van het Zwin, afhankelijk was van den abt van St. Quintin in Vermandois, staat onbetwistbaar vast; en ik durf daarom gelooven, dat ik mij aan geene gewaagde of roekelooze veronderstellingen schuldig maak, als ik aanneem dat het land van Vermandois, door den dichter van Reinaert bedoeld, gezocht moet worden in dezelfde streek.' Of hij daarmee ook dacht dat het werk door een streekgenoot, i.c. Utenhove geschreven zou zijn, is niet duidelijk. Risseeuws artikel was een reactie op het artikel *De abt van Vermandois* van de Mudese dominee-historicus Hendricus Quirinus Janssen (1812-1880) in: *BOGVZ*, Eerste Deel, Middelburg, 1856, p. 187-188. Janssen antwoordde Risseeuw op zijn beurt weer in zijn *Proeve van verbetering en toelichting van twee plaatsen in Reinaert de vos*, in: *BOGVZ*, Vierde Deel, Middelburg 1859, p. 263-268, m.n. p. 266. Hij is het daarin over de uitleg van Vermandois 'ten volle ééns met mr. Egberts Risseeuw.' Janssen verklaart ook het woord 'Hoekenbroek' en zijn schrijfvarianten. Volgens hem is dit het bij Oosterkerke gelegen gehucht Eijenbroeke. Net als bij Egberts Risseeuw is onduidelijk of hij hierin een argument ziet voor

- een West-Zeeuws-Vlaams, Aardenburgs auteurschap. Zie ook R. van Daele, *Ruimte en naamgeving*, p. 23-25. G.P. Roos verwijst naar Risseeuws Mase-uitleg in zijn *Diernamen in de Reinaert*, in: *De Navorscher*, 29 (1879), p. 252-253, m.n. p. 253.
- 38 J. ab Utrecht Dresselhuis, *Oud Aardenburg en deszelfs handel in het begin der veertiende eeuw*, Dordrecht, 1844, p. 252.
- 39 J.H. van Dale, *Mentet Haykens. Kronijk van het Oost-Vrije*, in: *Cadsandria. Jaarboekje voor 1854*, Oostburg, [1854], p. 23.
- 40 J.H. van Dale, *Fragment van een onuitgegeven rijmwerk uit de eerste helft der XIVde eeuw*, in: *BOGZ*, Eerste Deel, p. 45-76, m.n. p. 45. Op p. 54 schrijft hij het 'rijmwerk' toe aan Maerlant.
- 41 F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, IV, Middelburg, 1893, p. 800-801. De eerste en laatste gedeelten van het citaat zijn letterlijk overgenomen van Constanter, *Willem Utenhove*, in: *De Navorscher*, 6 (1856), p. 114.
- 42 G.P. Roos, *Canteleers aanklacht van den vos Reinaerde voor koning Nobel in de Zeeuwsch-Vlaamsche volkstaal (Aardenburger tongval) overgebracht*, in: *Het Leeskabinet*, (1874), p. 75-80. Idem, *Oe da Bruun den beer eunink gèten eit. Een fragment uit den vos Reinaerde in den Aardenburger tongval*, in: *Het Leeskabinet*, (1874), p. 135-144. Citaat op p. 143. Idem, *Van den Vos Reynaerde*, in: *De Navorscher*, 18 (1868), p. 271-273, m.n. p. 271.
- 43 G.P. Roos, Willem Utenhove, in: *De Navorscher*, 4 (1854), p. 36-37; idem, *Willem Utenhove*, in: *De Navorscher*, 5 (1855), p. 270; idem, *Woorden in het Glossarium op Reinaert de Vos*, in: *De Navorscher*, 11 (1861), p. 180-181; idem, *Van den Vos Reinaerde*, in: *De Navorscher*, 17 (1867), p. 271-273; idem, *Reinaert*, in: *De Navorscher*, 17 (1867), p. 306; idem, *Geslacht Utenhove, Wtenhovem Ujitenhove*, in: *De Navorscher*, 19 (1869), p. 591-592; idem, *Een paar plaatsen uit de Reinaert*, in: *De Navorscher*, 23 (1873), p. 87-89; idem, *Dierenamen in de Reinaert*, in: *De Navorscher*, 19, p. 252-254; idem, *Hulsterlo*, in: *De Navorscher*, 23 (1873), p. 158-159; idem, *Sint Martensvogel*, in: *De Navorscher*, 45 (1895), p. 110.
- 44 Citaten uit: G.P. Roos, *Hulsterlo*, p. 159; Gemeentearchief Sluis, Archief Stad Aardenburg. Handschriftenverzameling nr. 41, p. 55; G.P. Roos, *Van den Vos Reynaerde*, p. 272.
- 45 Ibidem, p. 272, 273.
- 46 Ibidem, p. 271.
- 47 I. Teirlinck, *De toponymie van Reinaert*, Gent, 1910-1912.
- 48 G.P. Roos, *Van den Vos Reynaerde*, p. 272.
- 49 H. Broese van Groenou, *Nog iets over den Reinaert*, in: *Handelingen en mededelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, (1879), p. 180-193; citaten op p. 184-185. R. van Daele, *Ruimte en naamgeving*, p. 25-27.
- 50 Ibidem, p. 27.
- 51 G.A. Vorsterman van Oyen, *De berenning van Aardenburg*, Schoonhoven, 1872, p. 207. Vriendelijke mededeling van de heer J. Janssens, Aardenburg. Voor 'Van Utenhove': zie noot 21.
- 52 Idem, *Rechtsbronnen der stad Aardenburg*, 's-Gravenhage, 1892, p. vii.
- 53 K.L. Reepmaker, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Aardenburgsche Onze Lieve Vrouwe-of Mariakerk 643-1625*, Oostburg, 1927, p. 11; J. Vermeer, *Van eigen bodem. Het land van Reinaert de vos*, in: *Ons Zeeland*, 4 (1929), p. 14.
- 54 *NRC*, 4 juli 1967, geciteerd in R. van Daele, *Ruimte en naamgeving*, p. 166.
- 55 *Hulst Reinaertstad*, in: *Toeristenkampioen*, (1971), p. 368-369. Over de Reynaertroute: J.D. Janssens & R. van Daele, *Reinaerts streken*, p. 286 e.v.
- 56 E. Cramer-Peeters, *Een ander geluid over het gedicht 'Van den Vos Reynaerde'*, in: *Jaarboek 'De Vier Ambachten'*, Hulst (1966-1967), p. 21-36; H. Heyse, *Portret: Maurice Nonneman, 23.07.1907-12.03.1979, reynaerdist*, in: *Tiecelijn*, 2 (1989), p. 43-46, m.n. p. 45.
- 57 Idem, *Reynaert – Heinrico pedagogo*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, 31 (1971), kol. 99-108. Hendrik van Alckmer (= Hendrik van Elmare) stelt de schrijfster gelijk aan Hendrik van Veldeken, genoemd naar Veldeken in Oost-Vlaanderen. De gangbare opvatting plaatst hem in Limburg en het aangrenzende Duitse gebied. Nog geen anderhalf jaar voor Cramer-Peeters' publicatie vond in Gent een symposium over Hendrik van Veldeken plaats. Het is

- mogelijk dat dit haar studie heeft gestimuleerd. Zie G.A.R. de Smet (red.), *Heinric van Veldeken. Symposium 23-24 oktober 1970*, Antwerpen, 1971.
- 58 E. Cramer-Peeters, *De Reinaert-problemen: Kriekeputte en Cloester-bier*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 27 (1968) 4, kol. 243-246, m.n. kol. 245; R. van Daele, *Ruimte en naamgeving*, p. 168-169. Ook: E. Cramer-Peeters, *Her Brune en arm man Reynaert, Levende Talen*, 16 (1970), p. 181-191; E. Cramer-Peeters, *Hi helede mi onder eenen boom*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 31 (1971), kol. 49-52.
- 59 E. Cramer-Peters, *Een ander geluid over het gedicht 'Van de vos Reynaerde'*, p. 21-35. Pro memorie: G.A. Vorsterman van Oyen, *De Berenning*, p. 217, waar vermeld wordt dat een gedeelte van de oude gracht voor het Aardenburgse Polderbolwerk in 1872 Marolleput heette.
- 60 Idem, *Hulst Reinaertstad*, p. 368. Vriendelijke mededeling van de heer W. Dierick, Aardenburg.
- 61 H.C.A. van Rie (samenst.), *D. Verstraete over kerk en godsdienst in de omstreken van Aardenburg*, [Aardenburg, gestencild], 1975, p. 3.
- 62 W. de Vriend, *Van den vos Reinaerde*, in: (red.) A. Bauwens, *Vertellingen uit en rond Aardenburg*, Aardenburg, 1992, p. 16-27. In de tekst wordt geen expliciete referentie gemaakt aan Aardenburg.
- 63 Pro memorie: N. Despars, *Cronycke van Vlaenderen* (ed. J. de Jonghe), IV, Rotterdam, 1840, p. 416: 'een zeer gruwelick assault up die stede van Damme, ter Oostpoorte zoo men naar Hulsterloo gaet' en J. Jacobs, *Het Westvlaamsch*, Den Haag, 1927, p. 98 noot 16: Hulsterloe (1325) 'een plaats bij Damme, op den weg naar Aardenburg'.
- 64 W.D. [W. Dierick], *Willem Utenhove dichter van Reinaert de vos?*, in: *Sincfalbode*, 110, (6 april 2000), p. 15. Blijkens de schrijfwijze is het citaat gebaseerd op het Brusselse (Amsterdamse) handschrift. Zie *Jacob van Maerlant, Der Naturen Bloeme* (ed. Verwijs), Prologhe, varianten bij vs. 105-107a (p. 5): 'Dat her Willem Uten Hove / Een prister van guden love / Van Erdenborg', etc. 'Her' is denkelijk geen aanspreektitel bij 'priester', maar een verschrijving van de kopiist van 'haer', aanwijzend voornaamwoord bij Bestiaris.
- 65 W. Lucieer, *Aardenburg in Vlaanderen en de heersers over stad en land* [Aardenburg, 2000, gestencild], p. 20.
- 66 M. Ryssen & K. de Roover, *Reynaert de Vos*, Kloosterzande, 1999, p. 32.
- 67 Zie noot 5.
- 68 Deze bijdrage werd in sterk verkorte vorm gepubliceerd in *Mededelingenblad Heemkundige Kring West-Zeeuws-Vlaanderen*, (2003), p. 14-32.

■ Marcel Ryssen

Reintje Rond den heerd Een zoektocht naar enkele dieren in Gezelles familieblad *Rond den heerd*

Een eerste aanleiding tot de zoektocht was het artikel *In het spoor van Reynaert op zoek naar Gezelle* van de prominente Gezellekenner Jozef Boets in *Tiecelijn*, 2000, p. 70-77. In de aanloop tot deze bijdrage zegt hij niet te zullen 'onderzoeken wat Gezelle in bijvoorbeeld *Rond den heerd* over dat in zijn tijd reeds zo bekende dierenverhaal zou kunnen geschreven hebben'. Hier ligt dus een onderzoeksveld open. Eerder had ik mij gewaagd aan een Reynaertspeurtocht in het Antwerpse zondagsblad 'voor verstandige lieden' *Reinaert de Vos* (*Tiecelijn*, 1993, p.127-140) waarin 'Spoker' Guido Gezelle geregeld zijn satirisch talent aan bod liet komen. Maar het was vooral de nieuwsgierigheid naar een antwoord op de vraag wie Reynaert de vos voor Guido Gezelle was en in hoeverre de priester-dichter bekend was met de 'matière renardienne'. Was hij er zodanig door geboeid dat hij de lezers van zijn 'leer- en leesblad voor alle lieden' (vgl. '*Reinaert de Vos: voor verstandige lieden*') geregeld over die vos, zijn kompanen en tegenstanders wilde vertellen? Het ging hier toch om een uitzonderlijk erfdeel uit de Middeleeuwen en het ontdekken van het volkseigene was een van de belangrijkste doelstellingen die Gezelle met zijn weekblad beoogde. Met deze vragen togen wij naar de Antwerpse stadsbibliotheek waar een volledig exemplaar van *Rond den heerd* ter beschikking is. Daar wachtte ons een niet zo geringe opdracht: alle jaargangen (1865-1902) op een stapel gelegd, komen tot boven kniehoogte. Onbegonnen werk dus om een dergelijke vracht vanaf de eerste tot de laatste letter te lezen. Gelukkig reikten sommige inhoudtafels (die niet bij alle jaargangen aanwezig zijn) en de registers van de laatste jaargangen me een helpende hand. Toch heb ik een poging gedaan om alle jaargangen te doorbladeren.

De studie van de Spokerstukken in het Antwerpse *Reinaert de Vos, een zondagsblad voor verstandige lieden aaneengeknoopt door zeven filosofen* (1860-1866) van Lodewijk Vleeschouwer (1810-1866) had mij niet echt geleerd hoe de band tussen Gezelle en *Van den Vos Reynaerde* precies was. Gezelles vos verschijnt er eerder als een taalvaardige, guitige 'schalk', een soort Uilenspiegelfiguur die spot en de puntjes op de i zet, een kritische 'beobachter', handig als medespeler in te schakelen overal waar enige kritiek op de maatschappij of personen moest worden geuit.

Ook de studie van *Rond den heerd* leverde niet direct een genuanceerd antwoord op de oorspronkelijk gestelde vragen. De oogst aan Reynaerdiana was niet overdonderend, maar toch achtten wij het resultaat belangrijk genoeg om er een bijdrage aan te wijden. Wij beperkten ons niet tot de vos, maar lieten ook zijn lotgenoten de revue passeren, met name de leeuw, de beer, de wolf, de haas, de luipaard en vrij kort de raaf (of kraai). Dit geeft ons een beeld hoe en waarom Gezelle dieren gebruikte.

Rond den heerd

De eerste vijf jaargangen van *Rond den heerd* schreef Gezelle nagenoeg alleen vol. Vanaf de zesde jaargang – de hoofdredactie vertrouwde hij van dan af toe aan Adolf Duclos – is het niet meer zo duidelijk op welke schaal hij nog meewerkte. Toch bleven wij ook in de volgende jaargangen zoeken naar onze vos en kompanen. Het weekblad immers bleef zelfs zonder zijn effectieve medewerking dezelfde geest en inhoud getrouw zoals de meester die had opgevat. De door hem geformuleerde rubrieken bleven trouwens gehandhaafd.

Gezelle is 35 en onderpastoor in de Brugse Sint-Walburgaparochie als op 2 december 1865 het eerste nummer van *Rond den heerd* verschijnt. Het formaat (25 x 16 cm) is dat van een magazine. Elk nummer bevat acht bladzijden (zestien kolommen) en is naar Engels model geïllustreerd, meestal met houtsneden. Een jaargang telt 416 pagina's. De doelstellingen van zijn familieblad zijn duidelijk: het blad 'leert', 'vermaakt', blijft aan het 'volkseigene' trouw en wil getuige zijn van de oude Vlaams-katholieke cultuur. Gezelle had zijn sporen als 'journalist' ruimschoots verdiend o.a. in het al vermelde *Reinaert de Vos* en in het pamfletachtig kiesgazette 't Jaar 30 (1864-1872), dat voornamelijk uitblonk in scheldpartijen aan het adres van de 'liberalen'. (Wellicht zou het lonen ook in dit blad vossensporen te zoeken.) Het was in dit blad dat het idee voor een nieuw tijdschrift voor het eerst ter sprake kwam. Gezelle wilde uitpakken met een blad waarin de culturele aspiraties hoger lagen en er minder politiek gekibbeld werd. Het bisdom steunde hem. Begin 1865 waagde hij zich aan een proefnummer en keek hij ook uit naar eventuele medewerkers (o.a. Eugène Van Oye, Gezelles lievelingsstudent uit zijn Roeselaarse tijd). Voor het titelblad van *Rond den heerd* koos Gezelle een prent van de katholieke Luikse schilder Jules Helbig, een bekeerling van kardinaal Wiseman, een vriend en een van zijn favoriere auteurs (afb. 1). Het werd een geïdealiseerde voorstelling van een Vlaams huisgezin, gezellig verzameld rond het haardvuur. Een gemoedelijke grootvader leest voor uit een boek. Vader en moeder luisteren geboeid, vader tegen een stoel aangeleund, moeder gezeten. De oudste zoon leest in een eigen boek en vier kleintjes warmen zich aan de haard net als de spinnende poes. Op de schouw prijken de beelden van Christus en Maria en we zien een portret van de paus. Meteen is de toon duidelijk gezet: een katholiek familieblad (ook al worden de woorden 'katholiek' en 'christelijk' opzettelijk vermeden) tot verheffing van het Vlaamse volk en waarin onder meer in ieder nummer een stichtelijk vervolgv verhaal in de trant van Wiseman moest te lezen zijn. Gezelle koos voor door en door katholieke 'romans' die hij zelf uit het Engels vertaalde: *De doolaards in Egypte* van J.M. Neale en *Van den kleenen Hertog* van C.H. Younge. Een andere vaste rubriek wordt een *Uitstap in de Warande*, waarin zijn lezers kennis maken met enige inlandse en vooral exotische dieren en planten (een soort 'natuurlijke historie' dus; o.a. de leeuw, de beer en de wolf, de 'cafee' (sic) en de olijfbom komen erin aan bod), bijna in de traditie van de middeleeuwse bestiaria. Wie hier ook de vos verwacht in een afzonderlijk stukje, blijft op zijn honger zitten. Wel laat Gezelle een paar keer de felle rode zijn olijke snuit aan het venster steken, als het over de leeuw, de wolf en de beer gaat. Het verzamelen en behoud van eigen erfgoed komt onder andere aan bod in heel wat raadsels, rijmen, spreuken (de rubriek *Waar 't vliegen wil*), zegswijzen van het volk (verklaringen ervan en verhalende voorbeelden), landelijke wijsheden, grappen, opmerkingen over taal, gedichten over werkomstandigheden en gebruiken bij feestdagen. Veel aandacht wordt besteed aan de kerkelijke feestdagen en his-

Het adres
 van
 den Uitgever
 is:
 Brugge
 Verwers
 dijk
 89
 —
 Men kan
 schriftsjes
 bij alle
 boekwinklers
 'slands

Prijs
 voor
 het jaars
 5 fr.
 Voor
 het jaars
 3 gulden
 —
 Brieven
 postvrij
 toe
 te zenden

ROND DEN HEERD

EEN LEER- EN LEESBLAD VOOR ALLE LIEDEN

VERSCHIJNENDE WEKELIJKS

DERDE JAAR

N° 2

7 DECEMBER 1867

DAGWIJZER

ZONDAG, 8. Popskas Sien, tweede Zondag van den Advent, 1° en 2° jaar, Id. 9, 10. — Onze Lieve Vrouwendag onbevleete ontvangten; scheppers nedag. Maria's onbevleete Ontvangnisse is, en dat van de oudste tijden af, als eene stellige waarheid, door de katholieke Kerke aanschouwd, door de geloovigen erkend, en door de Prinsen bekrachtigd geworden; maar, op den achtsten December van 't jaar onzes Heeren Incarnatie 1854, zoo heeft Zijne Heiligheid Pius IX, in 't bijwezen van meer als twee honderd Cardinales, Aartsbisschoppen en Bisschoppen, plechtiglijk verklaard dat het een punt van ons katbolijk Geloove is * dat de gelukkige Maagd Maria, van den eersten stond af harer Ontvangnisse, door een bijzonder voorrecht en gesade Geds, zit kracht der verdiensten van Jesus Christus, Zaligmaker van het menschelijk geslachte, van alle vlekke

van onkrande is bestrijdt gebleven *.

Ik hebbe enen wonderschonen ouden boek gevonden, heesende *Van het heylig ende volwaakt leuen van die ghelovelyde Moeghet ende Na der Geds Maria... leuende hoe men hare zonne feestdagen sal vieren. Ghemakt door Heer Cornelius Cornelissen Francez, Livvintert in der Gatheyd, Abt van Sint Pieters clooster wiffen Ghendt. Te Ghendt, by Gaultier Monitius, vanden 10 Pette, in de witten dyne, by 't Belfort. Anno 1602.* Daerin vindt ik, bij duizend engkende schoonheden, onder andere de volgende samensprake:

WILLENINE

Heb-dij nooit het leuen van Maria gelezen of hooren preken?

MARGARETE

Men preek't ons al het jaar deure, op de zeven feestdagen van haer.

torische bijzonderheden (*Dagwijzer*). Later worden die gebundeld in zijn *Ring van 't kerkelijke jaar*. Tenslotte zijn er de gedichten, de correspondentie en de reisverhalen, verteld door 'Mijnheer van Rond de Heerd' (lees Gezelle), daar waar de bevoegen dichter-journalist nooit verder dan Engeland is geweest. Maar wanneer hij bijvoorbeeld over de Afrikaanse hyena's vertelt, doet hij alsof hij midden in de kudde loopt.

Gezelle wilde geen auteursnamen (zeer tot ongenoegen van Van Oye). De 'Mijnheer van Rond den heerd' hanteert zogezegd heel alleen de pen (wat in werkelijkheid ook zo was bij de eerste jaargangen). Hij ziet de lancering van zijn blad groots en wil die aankondigen met aanplakbiljetten. Hij schakelt zelfs Reynaert in bij zijn wervingscampagne. In nummer 12, p. 96 van de eerste jaargang schrijft hij over zijn eigen blad dat het 'nog meer' zal 'gelezen worden dan *Reinaert de Vos* (het blad van Vleeschouwer) dat alleen maar voor verstandige lieden opgesteld werd'. In nummer 13, p. 103-104 van diezelfde jaargang luidt het: 'Als ge er meer wilt van weten, moet gij u maar abonneren. Het kost maar vijf francs per jaar, met de post en het komt alle weken uit, zegt Reinaert de Vos uit Antwerpen.' Hieruit blijkt duidelijk dat het Antwerpse zondagsblad inspirerend werkte én dat Gezelle van zijn blad toch iets eigens wil maken.

Gezelles Engelse, in Brugge wonende vriend en oudheidkundige William Henry James Weale (1832-1917), goed bekend met de Vlaamse taal en heel katholiek, werd de hoofdredacteur van *Rond den heerd*. Het redactieadres was gevestigd: Ter Balie, Sint-Jorisstraat 53 in Brugge. Maar zoals Gezelle bleek ook Weale weinig zakelijk aangelegd te zijn. Na een half jaar trok hij zich terug uit de redactie. Wat hij met een stootkar naar de onderpastorij in de Korte Ridderstraat bracht (waar Gezelle als onderpastoor woonde), was het chaotisch resultaat van slecht beheer. Gezelle zal de situatie alleen nog erger maken. Abonnementenlijst en financiën werden op korte tijd een niet te ontwarren kluwen. Tot 1871 houdt Gezelle het werk aan *Rond den heerd* nog vol, daarna is hij 'uitgetuit' (een zegswijze van zijn vader). Adolf

afb. 2

Duclos, een knap organisator, neemt het hoofdredacteurschap over; Gezelle zal alleen sporadisch nog bijdragen leveren (correspondentie en gedichten). Bovendien zat hij toen in een van de moeilijkste periodes van zijn leven: ziekte, laster en schandalen omwille van ene Lady Smith die zijn argeloosheid duchtig uitbuitte en daar bovenop nog een pak bisschoppelijke kritiek.

Rond den heerd overleefde 25 jaargangen. De laatste jaargang echter liep over twaalf jaar (1890-1902). Er waren toen nog een handvol abonnees.

Gezelle als gelegenheidshertaler

Na dit overzicht speuren wij naar de vos bij *den heerd*. In de vijfde jaargang nummer 28 (1869-1870) vinden wij op p. 222 een opmerkelijk artikeltje dat Gezelle naar eigen bewering pleegde naar aanleiding van 'een gevonden prent': *Schalke Rein voor de vierschaar* (afb. 2). De titel luidt: *Reintje Rond den heerd*. Alhoewel vrij kort en van weinig commentaar voorzien, lijkt het mij toch een zeer belangrijke 'vondst' omdat wij er nagenoeg zeker van mogen zijn dat Gezelle zelf hierin een 35-tal verzen uit het Comburgse handschrift in zijn 'beschaafd' West-Vlaams heeft hertaald. Hij zit de oorspronkelijke tekst zo dicht op de hiel dat de lezer echt de indruk krijgt de Middelnederlandse tekst te lezen. Ik citeer Gezelles integraal tekstfragment en plaats het naast de Comburgse tekst in de tekstuitgave van Jan Frans Willems uit 1850.

Gezelle

'Het was in eenen Cinxendage,
Dat beide bosche ende hage
Met groenen looveren waren bevaân;
Nobel de Koning hadde gedaan
Zijn hof kraaiieren overal ...'

Comburgse hs.

Het was in enen sinxendage
Dat beide bosch ende hage
Met groenen loveren waren bevaen.
Nobel die coninc hadde gedaan
Sijn hof craieren over al, (41-45)

Na het citaat vervolgt Gezelle:

'Alzo begint het oud Vlaamsch verdichtsel van Reinaerd de Vos, dat zoo menig dui-zende malen onze voorouders Rond den heerd verlustigd en beleerd heeft. Ic hebbe er onlangs twee drie oude prenten uit terug gevonden, en, voor zooveel zij nog prentbaar zijn geve ik er vandage eene van, met de aansprake ten deele van den schalken Rein, die voor de vierschare gedagvaard en ten oordeele staat.'

Hij spreekt:

'God, die alle ding
Gebood, hij geve u, Koning, Heere,
Lange blijdschap ende eere.
Ik groete u, Koning, ende hebbe's recht:
'n Hadde nooit Koning eenen knecht
Zoo getrouwe jegens hem
Als ik ooit was ende bem.

'God, die alle dinc
Geboot, hi geve u, coninc here,
Lange bliscap ende ere.
Ic groet u, coninc, ende hebbes recht!
En hadde nie coninc enen knecht
So getrouwe jegen hem,
Als ic oit was ende bem. (1774-1780)

'Koning Lioen,
Wie twijfelt des, gij ne moget doen

'Coninc lioen,
Wien twifelt des, gine moget doen

Dat gij gebiedt over mij,
 Hoe groot mijne zake zij?
 Gij moget mij vromen ende schaden
 Wilt ge mij zieden ofte braden,
 Ofte hangen ofte blenden,
 Ik ne mag u niet ontwenden.
 Alle dieren zijn in uw bedwang.
 Gij zijt groot ende ik ben krank.
 Mijne hulpe es kleene ende de uwe groot.
 Bij Gode, al sloeg ge mij dood,
 Dat ware eene kranke vrake.'

Dat gi gebiet over mi,
 Hoe groot mine sake si:
 Ghi moget mi vromen ende scaden.
 Wildi mi zieden, ofte braden,
 Ofte hangen, ofte blenden,
 Ic ne mach u niet ontwenden.
 Alle diere sijn in u bedwanc;
 Gi sijt groot, ende ic bem cranc;
 Mine hulp es clene, en duwe groot:
 Bi Gode, al sloechdi mi doot,
 Dat ware ene cranke wrake!."
 (1833-1849)

Hier maakt Gezelle een korte tussenbemerking: 'En 't kan niet helpen dat hij sprake en wedersprak want'

'De klagen die de dieren ontbonden
 Proefden zij met goeden oorkonden,
 Als zij schuldig waren te doene.
 De Koning dreef de hooge Baroenen
 Te vonnesse van Reinaards zaken.
 Doen wijsden zij dat men zoude maken
 Eene galge, sterk ende vast,
 Ende men Reinaerde, den fellen gast
 Daaraan hinge, bij zijnde kele
 Nu gaat Reinaard al uit den spele!'

Die clagen, die de dieren ontbonden,
 Proefden si met goeden orconden,
 Als si sculdich waren te doene.
 Die coninc dreef die hoge baroene
 Te vonnesse, van Reinaerts saken.
 Doe wijsten si, dat men soude maken
 Ene galge, sterc ende vast,
 Ende men Reinaerde, den fellen gast,
 Daer an hinge, bi siere kele.
 Nu gaet Reinaerde al uten spele.
 (1881-1890)

Waarschijnlijk beschikte Gezelle over J.F. Willems' uitgave van het Comburgse handschrift (1836, tweede druk 1850). Misschien bezat hij Willems' werk zelf in eigen bibliotheek? Wij vroegen om informatie bij het Gezellearchief in de Brugse stadsbibliotheek De Biekorf. Daar werd ons meegedeeld dat slechts een duizendtal boeken uit Gezelles persoonlijke bibliotheek bewaard bleven. Helaas vond men daartussen geen enkel Reynaertboek. Heel wat van Gezelles boeken werden later verkocht of zijn her en der verspreid. Vooral zijn neef Frank Lateur (Stijn Streuvels) had nogal wat boeken van Gezelle verworven. In *De vos en het Lijsternest* publiceert Rik van Daele de lijst van de Reynaertboeken in Streuvels' bezit (p. 65-66). Interessant zijn de nummers 458 (J.F. Willems, *Reinaert De Vos*, Mechelen 1839;) en 474 (J.F. Willems, *Reinaert de Vos*, episch fabeldicht, Gent 1836). Behoorden deze boeken, vooral dan de uitgave van 1836, ooit toe aan Gezelle? Hoe dan ook, Gezelle volgde Willems hertaling van 1834 (of diens schoolbewerking van 1839) niet. Hij zette de tekst zelf om zonder bijna iets aan de Comburgse tekst te veranderen. Woord na woord eerbiedigt Gezelle de volgorde van de oorspronkelijke tekst en hij behoudt daarbij Middelnederlandse woorden en zinsbouw. Hij bereikt – naar mijn gevoel – een zeer gelukte communicatie van de oorspronkelijke en een eigentijdse versie. Was hij, bezeten van het belang van zijn eigen dialect, dat hij zelfs tot een soort algemeen beschaafde taal wilde ombuigen, de overtuiging toegedaan dat het handschrift in een West-Vlaams dialect geschreven werd? Zijn versie klinkt de West-Vlaming in elk geval bijzonder vertrouwd in de oren: de verlengingen bij

doene, kele, spele ...; de dubbele negatie *ik 'ne'... 'niet'*; *bem* (De Bo geeft in zijn *Westvlaams Idioticon* als illustratie een vers van Gezelle: 'Wilt uw oor tot mywaerd keeren / Die om bystand roepen *bem!*'); *es* i.p.v. is ... Het woord *blenden* wordt door De Bo in zijn *Westvlaamsch Idioticon* verklaard als 'uit de oogen verdwijnen, henen varen, te zoek geraken'. Streuvels vertaalt: 'verblinden'. Vandaag zegt de West-Vlaming nog altijd *blend* i.p.v. blind; ook hoor je: *Waar is hij belend?* of waar is hij naartoe? 'Vromen' verklaart Janssens als 'voordeel doen'; Streuvels vertaalt 'bege-nadigen'. Bij De Bo vinden we o.a. als verklaring: 'benoten, den akker na den oegst aanstonds omploegen en bezaaien of beplanten. Eenen akker vromen. Als men het land vroomt, dan wordt het noch gebroken of gesloofd, noch gesteken of gezaad-voord'. De Bo verwijst ook naar Kiliaan: 'vremmen' betekent 'land verkloeken, versterken, verbeteren'. In elk geval t.o. 'braden' als tegenstelling: een woord met een eerder positieve betekenis. (Kiliaans *Etymologicum Teutonicae Linguae sive dictionarum Teutonico-Latinum* – een Nederlands woordenboek – was het lievelingswerk van Gezelle.) Gezelle behoudt 'blenden' en 'vromen', wat mij doet veronderstellen dat zijn lezers (vooral West-Vlaamse collegestudenten, geestelijken en andere notabelen) deze woorden verstonden. Ze behoorden tot hun eigen dialect. In zijn eigen *Loquela* vermeldt Gezelle noch 'blenden' noch 'vromen'.

Jammer genoeg geeft Gezelle geen verder commentaar bij dit korte vossenstukje, het blijft dus gissen. Maar wetend dat de Middelnederlandse literatuur Gezelle zeer bekend was, mogen wij met zekerheid aannemen dat *Van den vos Reynaerde* dat in elk geval was. Uit zijn korte inleiding blijkt dat hij er een verhaal in zag dat 'verlustigde' en 'beleerde'. Levenswijsheid opdoen op een aangename wijze. Wellicht durfde hij in zijn zeer katholiek weekblad niet al te veel de aandacht wijden aan een verhaal met obscene passages waarin de geestelijkheid nu niet direct een voorbeeldig gedrag demonstreert. En was Jan Frans Willems, de man die het Reynaertverhaal tussen 1830 en 1840 weer uit de vergetelheid had gehaald, geen liberaal?

Maerlant achterna: een 'uitstap in de warande'

Het volk beleren en opvoeden was een van Gezelles belangrijkste doelstellingen, zowel van de leraar als van de journalist. In *Rond den heerd* publiceerde hij 62 stukjes over dieren en planten, een soort *Der Naturen bloeme* vol encyclopedische en persoonlijke beschouwingen. Een paar maal citeert of verwijst Gezelle daarin ook naar 'den Griekschen *Physiolog(u)os*, 'den bestiaris of den beestenboek ... waarvan de schrijver mij onbekend is'. Hij vertelt er ook stukken uit na. In die sterk gevarieerde 'warande' wordt terloops nu en dan naar de vos verwezen. Alle bijdragen uit deze rubriek werden afzonderlijk uitgegeven in 1882. Het succes was enorm. In 1907 bijvoorbeeld beleefde *Uitstap in de Warande* reeds zijn vijfde uitgave.

In de eerste acht nummers van de eerste jaargang van *Rond den heerd* heeft hij het over 'de koninklijke grootmoedige leeuw' of zoals verder gedeut: 'den machtigen koning der dieren' (p. 7-8, 15-16, 20-21, 29-30, 38-39, 47-48, 54-55, 63-63, telkens gesigneerd door Dr. S.). Gezelle typeert de leeuw als 'sterk, durvend en kwaad' en bovendien 'de treffelijkste van alle dieren' (willen of niet, wij toetsen deze eigenschappen even aan Nobel, een reus op lemen voeten, die wel brullen kan, maar pijnlijk onder de sloffen van zijn gemalin zit en zijn treffelijkheid vergeet als hij baat ruikt). De leeuw huist niet in de bossen, schrijft Dr. S., 'maar niet verre van daar, in

de opene wildernisse, waar hij verre kan zien en op zijn gemak naar zijn eigen stemme luisteren.’ ‘Hij is sterk van tale.’

De vos komt even te voorschijn waar Gezelle het heeft over de Palestijnse leeuw. Ik citeer: ‘De vos verkeerde eertijds en verkeert nog in ons eigen land van Vlaanderen, en daarbij komt het dat er in onze spreuken en vertellingen dikwijls van Reinaert sprake is. Stierven al de vossen, en leefde ‘t vlaamsch in het vlaamsch zou de vos blijven leven. Nog lange zal de vos in ‘t vlaamsch de *passie preken* en zal men *vossen met vossen* blijven *vangen*. Gelijk met de vos in Vlaanderen, zoo was’t met den leeuw in Palestina, ‘t volk van daar wist van leeuwen te spreken ...’ Opmerkelijk is dat Gezelle de leeuw niet als Vlaams symbool neemt, maar wel de vos als symbool voor het Vlaamse. Hij koppelt de vos niet onmiddellijk aan het Reynaertverhaal, wel aan een aantal spreekwoorden: ‘Als de vos de passie preekt, boer pas op uw ganzen/kippen’ en ‘Vossen met vossen vangen’. Via de spreekwoorden kent Gezelle ook de belangrijkste kracht en het gevaarlijkste wapen van de vos (dat ook in *Van den vos Reynaerde* meesterlijk wordt geïllustreerd): de listige en verleidende taal en dat er velen zijn die deze vosseneigenschap ook tot de hunne hebben gemaakt.

Gezelle gaat vervolgens uitvoerig in op de bijbelse leeuw. Hij vermeldt dat de leeuw in de bijbel 151 keer wordt vermeld. Ook citeert hij Amos: ‘Die leeuw zal brieschen, wie en zal niet vrezén.’ Het stichtende verhaal van de leeuw met een ‘splenter riets’ in de poot en Sint-Gerasimus die hem daarvan verlost, onthoudt Gezelle zijn lezers niet. De leeuw als godsdienstig symbool trekt zijn speciale aandacht.

Familie van de leeuw is de ‘liebaart’ (jaargang 1 nummer 20, p.156-160 en nummer 21, p. 168-169) of de luipaard (Firapeel ‘die coene’ in het Reynaertverhaal). Terloops verwijst hij naar de vele ‘beestnamen’ in Vlaanderen: De Leu, De Wolf, De Vos ... De liebaart heeft een ‘alderschoonste vel’, is niet zo sterk als de leeuw maar is ‘rapper te bene’, hij springt tot ‘zeventien voet verre’. Waar echter in het Reynaertverhaal Firapeel als een handig diplomaat wordt voorgesteld, vertelt Gezelle een anekdote waaruit moet blijken dat de luipaard een dom dier is. ‘De dwaze liebaart’ laat zich met loze trুকjes vangen:

Men zet ievers eenen spiegel en daar ziet de dwaze liebaart eenen anderen liebaart voor hem staan, immers dat stuk spiegelglas, met zijn eigenbeeld daarin, dat is voor hem even zooveel of ware ‘t een andere liebaart; zijn beesteningave beweegt hem om daarbij te zijn; hij verkleent zijne leden, hij plooit, en hij krult, en hij dwingt ... Eilaas het kot slaat toe, hij heeft de verborgene menschenloosheid losgetordten, en hij zit er in.

En nog een toemaatje waarover Firapeel niet tevreden zal zijn: liebaart komt van *leo*, wat leeuw betekent en van het Griekse *pardos*, wat ‘stinker’ betekent, dus ‘stinkende leeuw’, ‘om de voze reuken waarmede hij wegen en straten bachten hem bewierookt’.

Kortere stukjes vertellen onder andere over de adelaar, die schapen ‘te keere gaat’, de reiger, die nooit een puit mist en de op de kat gelijkende ‘losch’, vermaard in de fabelwereld, ‘die dweers door de muren ziet en wiens water in dien kostelijken steen verandert waarmee men alles kan doen goud worden.’ En dat de Grieken *atópéks* zeggen tegen de vos en de Oudlatijns sprekenden *lupus* tegen de wolf. De illustraties bij de besproken dieren en planten haalt Gezelle uit Engelse natuurkun-

dige bronnen.

In de eerste jaargang nummer 46, p. 365 pakt Gezelle de wolf aan: 'Eertijds moeten er veel wolven over ons land gelopen hebben, immers de tale getuigt van den wolf en men heeft zijnen name aan menschen en beesten gegeven.' En ook nog: 'Later speelde de spotzieke geest van 't volk zoodanig in vossen, honden en wolven, om daarmee zekere lieden aan te duiden, die 's volks gramschap verdiend hadden, dat men heden nog overal in Vlaanderen den name *Devos*, *Dhondt* en *Dewolf*, of *Dewulf* tegenkomt. Namen met een negatieve connotatie dus. Gezelle gist dat er 'veel wolven onder ons geloopt hebben'. Leuk ook is de anekdote die hij vertelt over bier en 'wulf'. 'Als 't bier aan 't gisten is en dat er veel stiklucht in den kelder zit, zoo zeggen ze nog: 'De wulf zit in den kelder,' dat is de stiklucht, die de keerse doet uitgaan en die de mensch versmacht.' Maar met deze 'wulf' wordt eigenlijk een 'veemol' (veenmol) bedoeld. En over de vraatzucht van de wolf nog dit: in een deel van het Russische rijk (Livoniën) werden in 1822 precies '1.841 peerden, 1.243 veulens, 1.807 stuk hoornvee, 733 kalvers, 15.182 schapen, 726 lammeren, 4.190 zwijns, 313 vikkens, 703 honden, 673 ganzen en genteren' van kant gemaakt door wolven. Het doet me even teruggrijpen naar de verzen 'hi stal 't grote ende ic dat clene' (2105 in *Van den vos Reynaerde*) en naar Isengrijn die 'een calf / of enen weder of enen ram' (2110-2111) bejaagde, terwijl ook 'enen osse' (2121) aan zijn vraatzuchtige tanden niet ontsnapte. Ook in de bijbel staat de wolf voor vraatzucht, stipt Gezelle nog aan.

Vertellend over de 'hyaine' of hyena (jaargang 1 nummer 26, p. 211-212) heeft Gezelle het over de zogenaamde 'strandwolf', de naam die de Hollanders nabij de Kaap de Goede Hoop aan een hyena gaven. De hyena komt tot in de huizen om te roven en te moorden, hij stinkt vreselijk, is uitermate lelijk en hij valt vooral aan wie voor hem vlucht.

Gezelles stukje over de beer is beknopt (jaargang nummer 18, p. 142). Hij noemt hem 'dien ouden eremijt', 'zwaar van gang en sterk van spieren', een van de felste vijanden van de mens. 'Bruin de Beer', gaat hij verder, 'gelijk hij bij Reinaert de Vos genaamd staat, moet eertijds hier gewoond en verkeerd hebben, ook vindt men in rotsen en kloven zijne beenderen liggen'. (Wij denken spontaan aan de Ardennen, waar Tibeert Bruun moest ophalen voor de samenzwering tegen Nobel.) Gezelle verwijst naar de vele 'uitsteekberden van herbergen en oude volksgebruiken, ja, tot den beer van de brugsche *loge* toe, die het wapenteeken was van een gezelschap steekspelers' (vgl. *Tiecelijn* 1994, p. 29-30). De beer graaft met zijn 'vreeselijke klauwen' holen in de aarde of 'hij woont in eenen hollen boom (die van Lamfreit werd hem fataal ...); daar ligt hij 's winters en slaapt dikwijls nacht en dag, zuigende aan zijne pooten, zegt het volk, maar 't is mis: hij leeft met de lage spek die hij bij zomerdag onder zijne dichte pelse heeft aangeleid'. Zijn achterpoten zijn 'geschapen voor de gang zoo de menschen gaan'. Beren zijn sterk en Gezelle verwijst naar een Zweed, ene M. Nilson, die een beer 'een dood peerd uit het water' zag halen en hem 'daarmee over eenen gevallen boom eene diepe watergroeve dweerschen'. Beren zijn gevaarlijk. Getergd stormen zij op hun belager af en drukken hem dood. 'Ja, 't is veel aangenamer een stuk van zijn sterke schinkels te eten als anderszins met hem te doen te hebben.'

In de tiende jaargang van *Rond den heerd* duikt *Uitstap in de Warande* weer even op. Johan Leemans schrijft *Van den Haas* (nummer 48, p. 384-386). In deze bijdrage lezen we een leuk vers over dit ongelukkige dier:

Menschen, honden, wolven, los,
 Katten, marter, wezel, vos,
 Aed'laar, nachtuil, raven, kraaien,
 Havik is ook niet te paaien,
 d' Ekster mag men niet vergeten,
 Alles, alles, wil hem eten.

Die 'hem' is de haas. Een braaf beest dat niemand kwaad doet en toch lijdt hij 'gedurig aan de verschrikkelijke ziekte welke men 'vreeze' noemt.' Hij is een 'bloodaard'. Vluchten is zijn enige verdedigingsmiddel. 'Vlucht hij voor eenen vos dan zoekt hij zijn aartsvijand springend en wippend, 't geen hij meesterlijk verstaat, van de weg te brengen'.

Verhalen over vossen, beren, wolven, katten en hazen

In *Rond den heerd* zijn diverse verhalen over vossen, beren, katten en hazen te vinden. Een direct verband met de *Reynaert* hebben deze verhalen niet, maar toch ademen ze eenzelfde sfeer uit. Steeds gaat het om dieren die andere dieren in de luren willen leggen. Nu en dan krijgen ze ook de namen van de beroemde spelers uit *Van den vos Reynaerde*: Reinaart, Kanteklaar, Isegrim, Bruin, Grimbeert (met wie dan echter een wolf wordt bedoeld). Telkens speelt de verleidelijke taal een belangrijke rol, al is het succes niet altijd dat wat Reynaert weet te behalen. In *Rond den heerd* worden we geconfronteerd met een vos die tweemaal faalt. Isegrim blijft de pineut die het gelag betaalt. De wolf blijkt overigens een bijzonder slecht diplomaat te zijn op momenten dat zijn agressieve vraatzucht hem parten speelt. Hij is ook oerdom. De leeuw is de arrogante heerser die geen tegenspraak duldt. Kanteklaar laat zich ditmaal niet vangen door de vos en komt zelfs bijzonder ironisch, ja zelfs sarcastisch uit de hoek. Bruin leent alleen zijn naam aan een boerenzoon en de haas blijft de naïeveling die zich door andere dieren (hier de egel) in de doeken laat doen en dit zoals Cuwaert met de dood zal bekopen. Een aantal van deze verhalen werd ontleend aan Grimm en Lessing, voor wie Reynaert en zijn kompanen zeker geen onbekenden waren. Eenmaal wordt uit het 'kokertje' van Aesop geput. Men spiegelt deze verhalen, gewild of ongewild, steeds aan de helden en gebeurtenissen uit *Van den vos Reynaerde*: hun manier van optreden, hun karaktertrekken, de avonturen waarin ze verwickeld geraken. Uiteindelijk vinden ze allemaal hun wortels in dezelfde bronnen: oeroude fabels waarin dieren de hoofdrol spelen, maar in feite voor mensen en maatschappelijke toestanden staan.

In jaargang 11 nummer 37 (p. 295-296) vinden we een vossenverhaal door een zekere V.D.M.: *De Vos en de Haan*. Het verhaal begint met een leuk versje:

Een zoekren keer
 In 't naseizoen
 Trok Reinaart uit
 Op vetten buit.

Reeds zeer vroeg is de vos op zoek naar een prooi. Vergeefs echter, tot hij nabij een pachthof komt. Boven op het dak zit een haan. Onmiddellijk hanteert hij zijn 'scone tale': 'Wel Kanteklaar, wat ben ik blij u op deze schone dag te mogen groe-

ten.’ En hij vertelt hem dat hij op weg is naar een kennis die op Vossenburgt woont, een kozijn en hooggeplaatst griffier, ja iemand die misschien wel minister van Justitie wordt. Brave lieden zullen weer op vrije voeten kunnen gaan en daar ik ook voor rechtvaardigheid ben, aldus de vos, ga ik naar hem toe. Wij hebben samen gestudeerd, vervolgt hij, en mij wacht daar een warm onthaal met heerlijke rijstpap. Maar onderweg werd hij getroffen door een ‘bezwijmdheid’. Hij kan niet zo best meer alleen lopen en daarom vraagt hij de haan hem uitgeleide te doen, zaak de haan van het dak te krijgen. Maar deze Kanteklaar lijkt niet zo goedgelovig als zijn beroemde naamgenoot. Hij blijft wantrouwig, weet niet waar Vossenburgt ligt en heeft trouwens van die feestelijkheden niets gehoord. Hij nodigt de vos uit door de poort te gaan en Pasop (een vervaarlijke hond) aan te spreken. Die is ‘minister van Politie’, weet zeker de weg en zal ook wel wat rijstpap lusten. ‘Als ge wilt zal ik van op de veurst u aankondigen bij zijne Excellentie.’ Op dat ogenblik begint de hond te blaffen. ‘Verschooning’, zegt de vos en Reintje poetst de plaat. De schrijver V.D.M. besluit: ‘Er loopen nu veel vossen los’ in onze beschaafde mensenwereld, ‘die duivels boos zijn’. Kanteklaar doorzag hem en liet zich niet ‘in de strik knopen. Spiegelt u op hem voorwaar.’ Een huichelende vos, de braafheid zelve, een haan die luistert naar zijn boodschap en een dreigende hond. Haan en hond zijn het meest succesrijk, niet de vos.

In de negentiende jaargang treffen wij op p. 63-64 van nummer 8 een nieuw vossenverhaal. Auteur is P.H. die zegt dat hij dit verhaal aan Grimm ontleende. De vos komt in een weide waar een grote groep vette ganzen aan het rusten is. Het lijkt hem een gemakkelijke karwei ze allemaal een na een en zonder veel stoornis op te peuzelen. De ganzen ‘kubbelen’ van benauwdheid en smeken vergeefs om genade. Eén gans waagt het nog een ‘kleene bermhertigheid’ te vragen. Ze willen nog een gebed storten om niet in zonde te sterven (een argument dat de vos welbekend is, vergelijk zijn openbare biecht). Daarna zullen de ganzen zich in ‘een reke [rij] zetten’ en de vos kan er de vetste uitkiezen. De laatste staat deze gunst toe en is bereid te wachten. De eerste gans stort een heel lang gebed ‘buiten vame en voet’ (d.i. ‘zeer lang’). De tweede zet het eindeloze ‘ga ga ga ...’ van de eerste verder en zo ook de derde. Ze ‘gaggelden allicht te gare’. En besluit de verteller: ‘Ik zal voortvertellen als ‘t enden is, maar zo verre als dat ik wete, zijn ze nog gedurig doende.’ In de beide verhalen moet de vos de vlag strijken. Hij krijgt steeds een koekje van eigen deeg.

In jaargang 24 (1889) treffen we een drietal vossenverhalen aan die later werden naverteld door Wazenaar Amaat Joos in *Vertelsels van het Vlaamsche volk*. In *Van den boer, de slang en de vos* redt een boer een slang in doodsnood. Ze had beloofd hem ‘s werelds loon te geven. Eenmaal gered blijkt dat ‘loon’ de dood te zijn. Paard en hond geven de slang gelijk, maar Reinaert de vos weet haar uit te schakelen. De boer had hem twee ‘kiekens’ beloofd, maar slaat hem dood. In *Van de vos en de kat* ondergaat de goedgelovige kat het lot dat eertijds de vissende Isegrim trof. Haar staart vriest vast en de volgende dag treft Reinaert haar levenloos aan. Het derde verhaal is een variatie op Gezelles verhaal over een kat en een muis die gaan samenwonen. Hier gaat het om een wolf en een vos. Ze verbergen een pot vet in hun kelder als wintervoorraad. Doch de vos heeft voortdurend familiale verplichtingen: hij moet peter worden. Als de wolf naar de namen van de kinderen vraagt, antwoordt de vos: ‘Halfuitgeëten’ en ‘Uitgelekt’. De wolf snapt dat de pot leeg is. Vos en wolf gaan boven een vuur zitten om te weten wie de schuldige is. Het vet druipt zo uit de vos. Als straf moet hij gaan vissen. Nu is het zijn staart die vastvriest.

Ook de wolf is in de *Rond den heerd*-verhalen een domme en agressieve Beotiër. In jaargang 21, nummer 14, p. 110 staat het verhaal van *De wolf op schole* afgedrukt. Een geleerde aap zal het dierenras 'herschaven'. Hij sticht 'een schole van filosofie'. Dat zint de wolf wel. Men is immers nooit te oud om te leren, oordeelt hij. De aap heeft het dan uitvoerig over matigheid: 'daarvoor is elk geschapen', proclameert hij stellig. 'Hoor! Hoor!', zei Wolf tot Bruin den Beer: Hij spreekt over schapen, 't andere is maar pruts voor mij ... Philosophie is schapen eten.' En ook de andere dieren spraken zo en trokken met die wijsheid weer naar huis. De auteur (M.V.) wijst erop dat heel wat mensen zoals de wolf redeneren. Wat hen niet baat, verstaan ze niet. 'De wijsheid dat is: elk zijn bate. Dat is nu de averechtse leer.' Wij moeten aan Isegrim in het klooster denken. Hij wordt er door Reynaert ingepreacht, maar kan er niet aarden omdat hij vooral goedgevulde tafels verwachtte.

Een tweede wolvenverhaal werd ontleend aan G.E. Lessing (jaargang 25, nummer 17, p. 142-143): *De geschiedenis van den ouden wolf*. Een wolf wil, nu hij oud is geworden, vrede sluiten met de schapers. Aan de dichtstbijzijnde zegt hij: gij ziet mij als moordenaar, maar ik doodde alleen uw schapen als ik honger had. Bevrijd me van de honger en als ik mijn buikje vol heb, laat ik uw schapen met rust. Maar hij wordt weggejaagd. Geef mij zes schapen per jaar, vraagt hij aan de tweede, en als die dat te veel vindt, is hij tevreden met vijf ... zelfs met vier ... Maar ook deze schaper jaagt hem weg. Bij de derde is hij al tevreden met één schaap per jaar, maar hij wordt uitgelachen. Ge zijt te laat, 'oude Isegrim', smaalt hij, uw tanden zijn afgesleten. De dreiging dat die nog scherp genoeg zijn om een lammeken te doden helpt niet. De vierde schaper is zijn hond verloren en de wolf wil die vervangen. Maar ook hier vangt hij bot. Aan de vijfde zegt hij tevreden te zijn met een dood schaap. Hij krijgt als antwoord: 'Houd uw muile, noch levende noch dode.' Aan de zesde wil hij zijn vel schenken als hij sterft, maar die wil zo lang niet wachten. De wolf is woedend van machteloosheid, maar van honger wil hij niet sterven. Hij breekt in huizen in en stormt af op kinderen tot een schaper hem doodslaat. 'Dan sprak de wijste onder hen: 'Wij hadden algelijk onrecht van den ouden baanstroper op zijn uiterste te brengen en hem alle middel van beternisse, hoe late en hoe gedwongen hij ook was, te ontnemen'. In een voetnoot wordt de vraag gesteld of de wolf hier niet voor de vierde stand staat (vgl. *Tiecelijn*, 2003, p. 168-173).

V. Lefere heeft het in de laatste jaargang, blad 17, p. 155-156 over *De strijd om de voorrang onder de dieren*. In vier fabelen (of hoe de leeuw koning der dieren werd). Ook dit verhaal is ontleend aan Lessing. In de eerste fabel stelt het paard voor naar de mensen te gaan om te bepalen wie de belangrijkste is onder de dieren. Mol en waterrat verzetten zich en de ezel vindt dat de mens geen verstand genoeg heeft. Toch wordt in de tweede fabel de mens als rechter gekozen, maar de leeuw wil nog een woordje zeggen: 'Volgens welken regel zult gij onze wereld oordelen'. De mens antwoordt: 'Volgens uwen meerdere of mindere nuttigheid ter mijnen opzichte.' Dat vindt de leeuw spijtig, want hij ziet de ezel boven hem verheven. 'Pak u voort', brult hij. In de derde fabel triomferen mol en waterrat. Zij wijzen het paard terecht: 'De leeuw peinst gelijk wij'. 'Maar om grondiger redens dan gij', zei de leeuw. En in de vierde fabel spreekt hij verder: 'Na rijp overleg is de strijd om den voorrang volgens mij van het minste nut niet. Houdt mij voor den besten of voor den slechtsten, 't is mij al eender.' En zo dachten ook de wijze olifant, de dappere tijger, 'de diepdenkende beer', de 'slimme vos' en 'het edele peerd', 'kortom al dezen die hunne weerde voelden of geloofden te gevoelen, waren 't eens met den leeuw'. Alleen de aap en de ezel morren.

Verder van de Reynaertmaterie staat het vervolgverhaal in de zesde jaargang p. 255-256 (nr. 32), 263-264 (nr. 33) en 270-271 (nr. 34): *Bruin de Beer* door V.D.M. (Van de Meulebroecke). Vanaf de eerste zin wordt duidelijk dat het niet over de beer uit het Reynaertverhaal gaat: “k Ga ilder een keer vertellen van Bruin de Beer. ‘t Is daarom van Bruin niet, die in den busch weunt en menschevleesch mag; neen Bruin is een andere Bruin.’ Het gaat over de slimme zoon van een boer die niet op het veld wil werken en weglucht van huis. Hij komt terecht bij een rondtrekkende koorddanser, leert de stiel, trekt van dorp tot dorp, treedt verkleed als beer op, maar hij wordt behandeld als een slaaf. Wanneer hij op zekere dag nabij zijn vroegere huis komt, ontsnapt hij in zijn berenplunje en loopt naar het erf van zijn ouders. Er heerst grote paniek (een soort Lamfreitscène), maar wanneer de ouders in de beer hun zoon herkennen, wordt het feest. Eerder een verloren zoonverhaal.

Gezelle vertelt op p. 213-214 van de eerste jaargang (nr. 31) ook over een kat en een muis die gaan samenwonen. Angst voor de muizenval verhindert het muisje naar buiten te komen. De kat weet een vetpot te bemachtigen en die zullen ze bewaren voor de winter. De pot wordt verborgen in de kerk onder het altaar. Maar de slimme kat verzint voortdurend verhaaltjes van katjes die in haar familie worden geboren en zij moet telkens ‘mette moeie’ (titel ook van het verhaal) gaan spelen. In feite gaat ze telkens van de vetpot smullen tot die leeg is. Het wordt winter en nu peinst de muis op de vetpot. Helaas die wordt leeg aangetroffen en het muisje begrijpt direct wat er gebeurd is. Zwijg, of ik eet u op en ‘Kap, zei de katte, ze sloeg er naar met heuren poot en in een twee drie was ‘t muizeke binnen. Zo gaat het in de wereld.’

Ene A.M.C (jaargang 17 nummer 14, p. 105-106.) vertelt het bekende verhaal van de haas en het everzwijn (de naam die men in West-Vlaanderen aan de egel geeft). Centraal staat de loopwedstrijd tussen haas en egel. Door listig ook zijn vrouw in te schakelen, weet de egel de haas te verschalken. De argeloze haas bloedt dood.

Johan Leemans tapt *Uit het kokertje van Aesop* het verhaal van de ‘leeuwerk’ (jaargang 10 nummer 48, p. 386). Moeder leeuwerik leert haar jongen wanneer ze moeten vluchten voor de mens: als iemand zijn werk zelf gaat doen en niet op anderen rekent.

In de zesde jaargang tot slot, treft ons op p. 3-4 van nummer 1 een stukje met als titel *Civilisatie*. Het gebeuren speelt zich af ‘eer er nog menschen waren’, maar veel ‘wulven’. Twee legers bedreigen de ‘schans van Elkeghem’. Het is ‘Grimbaart’ (de wolf!) die vertelt hoe aan Reuning (‘de Bismarck van dat volk’) de oorlog werd verklaard door de ‘wulven’ aan de herten. Grimbaart ‘draagt zijn chassépot onder zijne grauwe knevels, gelijk de wulven’. ‘De elken (herten) voeren *artillerie* op hun hoofd, die bekwaam is Grimbaarts ingewanden, en Grimbaart erbij, in die naakte boomtakken te verwaaien, te hangen, in een omzien. En ‘t is oorloge!’ Er wordt een bitter gevecht geleverd. De schrijver (Gezelle?) stelt vast dat vandaag de mensen niet slimmer zijn dan de beesten toen. ‘En dat het nog om den grootsten honger ware dat ze vochten!’ Er is een illustratie met volgende verklaring: ‘De prente in dezen numero verbeeldt den staat van de civilisatie, eer dat er nog menschen waren.’

Te kust en te keur

Her en der vond ik doorheen de jaargangen aantekeningen, spreekwoorden, raadsels, zegswijzen en weetjes die op een of andere wijze iets met de vossenmaterie

te maken hebben. Ook een aantal leuke uitspraken of wetenswaardigheden, kort en kernachtig geformuleerd, troffen mijn aandacht. Zo las ik in de rubriek *Uitstapje in tijdschriften* een verwijzing naar *Compte rendu des séances de la commission royale d'histoire. Série 4, tome 10, 3ème bulletin. Sur différentes publications faites à l'étranger qui ont rapport à l'histoire de Belgique par Ch. Piot*. Daarin gaat het over Frederic Prien, de schrijver van *Zur Vorgeschichte des Reinke Vos* (Halle, 1880): 'De sage van Reinaart de Vos is herkomstig van het Oosten en zij werd hersmeed, volgens de aard en den geest van het volk in wier tale zij hernomen wierd. 't Is een duitsche sage in Duitschland, een engelsche in Engeland, een fransche in Vrankrijk, een Vlaamsche in Nederland. De vrage is: in welk land wierd de epos voor de eerste maal herdicht en herschapen?' (jaargang 18, nummer 8, p. 64).

In de achttiende jaargang (p. 331-336) trof mij een artikel over William Caxton, de Engelse vertaler van het Reynaertverhaal (*Reynaerts historie*): *Van William Caxton en van den eersten gedrukten boek in Engelsche taal*, geschreven door Ad. Duclos. Hij vat het leven van Caxton kort samen (geboren in Kent in 1412, bekend met Brugge, waar hij *Les Histoires de Troyes* vertaalde, het eerste gedrukte boek in het Engels, zijn drukperikelen in Westminster) en behandelt ook Caxtons opvolger, Winkin de Worde, die drukte in het huis waar zijn meester gestorven was. Was die Winkin een Vlaming, vraagt Duclos zich af, een leerknape door Caxton meegenomen naar Westminster? In de laatste jaargang komt Caxton nogmaals ter sprake (p. 176, blad 23, 1891) n.a.v. *The Caxton Review of Catholic Literature* (nr. 2, p. 34), 'uitgekomen dezer dagen bij de gebroeders De Plancke te Brugge'.

Uit de rubriek *Waar 't vliegen wil* sprokelden wij heel wat spreuken, gezegden, raadsels en weetjes. We presenteren enkele voorbeelden uit de eerste jaargang van *Rond den heerd*, die nog volledig door Gezelle werd volgeschreven:

- Men moet vossen met vossen vangen.
- De leeuw brult, het kiekeu piept, de kraeye kraeyt, de oyvaer kleppelt ... (in de *warande* wordt de ooievaer ook 'odevaere' genoemd).
- Zo mager als de kraaien van den Zondag (opgetekend in Veurne-Ambacht).
- 'Alle baten helpen', zei de beer, en hij knapte een vlieghe.
- 'Ongebonden is best', zei 't schaap, en 't zat aan den hooitas.
- 'Woorden zijn schoone', zei de wolf, 'maar ik en koe in 't dorp niet'

Een paar voorbeelden van weetjes ... In Menen, 'ongeveer uit de stad rechte naar het Brugsche voorgeborgte', huist een weerwolf. Hij doet sommige soorten kwaad, andere niet. Mijnheer Rond den heerd vraagt zijn lezers: 'Wie weet er welke?' En nog over wolven: 'Te Rousselare luiden ze nog 's nuchtens ten drie'n de groote klokke; en ze heeten dit 'de Wulvenklokke' en dit is wel nog oudheidensch.'

Een uitspraak die mij trof – helaas zonder verklaring –, was 'Die langst leeft mag Baudenloobosch kappen.' Voer voor de speurders die de *Reynaert* met de Boudelo-abdij verbinden?

Jan Maes heeft het in de negende jaargang p. 318-320 (nr. 39) over beren en wolven in Vlaanderen. Die wolven waren 'een ware plage' voor de landbouwers. De keizer stelde in de negende eeuw wolvenjagers aan. Beren en wolven bleven zo lang in Vlaanderen als er bossen waren. Zij bleven ook voortleven in de taal.

- Hij is de beer (of iemand die de uil van het spel is).
- Hij kan kijken lijk een beer (stuurs en kwaad).
- Hij is lelijk lijk een beer.

Ook de kat wordt meermaals vermeld, o.a. in:

- De kat aan de bel hangen' (iets onbekends uitbrengen)
- Hij meende dat hij daar de katte ging bouten en hij heeft nooit aan den steert gerocht ('mislukt in 't gene hij peinsde zeker te zijn'; De Bo: 'bout' is o.a. 'ondereinde van een afgemaaiden strohalm'; hier waarschijnlijk staart inkorten).

In de achttiende jaargang treffen enkele 'Turkse spreekwoorden' zoals 'Men verkoopt kraaien voor nachtegalen' en 'De wolf bij zijn oren grijpen is moeilijk'. In de twintigste jaargang, nummer 13, p. 97-98 vinden we *Drie oude liedjes*, waarvan eentje over de ontelbare kraaien op de akkers die 'met hun dikke koppen / en hun bekken hard als staal / hun met kostbaar graan opkroppen / en verslinden allemaal.' De jagers worden uitgenodigd op mussen en kraaien te jagen. Wee u Tiecelijn.

Tot slot nog dit rijmpje uit *Waar 't vliegen wit*.

Tusschen twee wolven een schaap vet,
 Tusschen twee vossen een capoen gezet.
 Tusschen twee avocaten een rijk man,
 Tusschen twee katten een muizeken dan.
 Zegt mij, die nu ter werelt leeft,
 Wie van dezen het 't beste heeft.

Beeren, leeuwen en semmen (apen)
 Zijn beesten die men kan getemmen.
 Maar men vindt nooit zoo wel een man
 Die een boos wijf getemmen kan:
 't Is verloren smijten, kijven.
 Is zij boos, zij zal boos blijven.

Vos, wolf, beer, leeuw en haas: populaire beesten nabij 'den heerd'

Tijdens ons onderzoek ontmoetten we niet op elke pagina in *Rond den heerd* een vos of een van zijn kompanen en tegenspelers. Toch mogen wij tot besluit stellen dat Gezelle en de andere redacteurs, waar het hen gepast leek, hun vertrouwdheid met het vossenverhaal en wat er omheen leefde, demonstreerden. Het dier kreeg een belangrijke rol. Dieren staan in fabels en verhalen vaak voor mensen en werden gebruikt om nut en lering aan ontspanning te koppelen. Vos en wolf, beer, leeuw en haas spannen daarbij in *Rond den heerd* de kroon. Gezelle was duidelijk vertrouwd met het Reynaertverhaal. Alleen al die korte hertaling waaraan hij zich waagde, maakte onze tijdrovende zoektocht doorheen 25 jaargangen van *Rond den heerd* succesvol. Het Reynaertverhaal moet Gezelle hebben geboeid. Hij erkende de algemene bekendheid ervan en zag er een kostbaar Vlaams cultuurbe-

zit in. En toch blijft hij ook in *Rond den heerd* op de vlakke en waagt hij zich niet aan al te uitbundige loftuitingen of diepgaander analyses. Dit is begrijpelijk in de geest van zijn tijd en in het milieu waar hij voor stond, met zijn ingebakken katholiek conservatisme. Gezelle kon of durfde het zich niet permitteren een verhaal waarin de geestelijkheid zo'n verdorven rol speelt en waarin bovendien obscene en dubbelzinnige passages niet uit de lucht zijn, te promoten. Zijn betuttelende houding tegenover zijn debuterende neef Stijn Streuvels waar die zich waagde aan enige erotiek, zijn terzake duidelijk genoeg. Als leraar onthield Gezelle zijn Roeselaarse leerlingen *Van den vos Reynaerde* niet, maar wat hij er precies over vertelde, is niet bekend.

‘... daar worden geene inschrijvingen meer aanveerd’

De vijftiengste jaargang wordt de zwanenzang van *Rond den heerd*. Elk nummer (of blad) begint met een hoofding in sierlijke letters: ‘Dit XXVste deel van Rond den heerd, wordt gedrukt voor 88 inschrijvers, en zal een boek van 320 bladzijden uitmaken. De thuisrichting van de uitgever en eigenaar van ‘t blad is: Den zeer eerw. Heer Kanonnik Ad. Duclos, pastor te Pervijse. Al dat opstel en verzenden aangaat moet tot hem gericht worden. Dit XXVste deel kost tien frank: daar worden geene inschrijvingen meer aanveerd.’

Bronnen

- Rond den heerd. Een leer- en leesblad voor alle lieden.* Eerste nummer: 2 december 1865, E. Gaillard; vanaf 03.06.1871 bij A. Dezuttere; vanaf 28.11.1880 bij A. De Zuttere-Van Kerschaver en vanaf 08.04.1886 bij F. De Haene-Wante, allen te Brugge.
- Boets, J., *In het spoor van Reynaert op zoek naar Gezelle*, in: *Tiecelijn*, 13 (2000) 2, p. 70-77.
- Boets, J., P. Couttenier & C. D’Haen, *Gezelle in origineel*, Brugge, Die keure, 1990.
- De Meester, J., *Uitstap in de Warande van Guido Gezelle*, (5de uitgave), Roeselare, 1907.
- Janssens, J.D., e.a. *Van den vos Reynaerde. Het Comburgse handschrift*, Leuven, Davidsfonds, 1991.
- Ryssen, M., *Gezelles Reynaerdieën*, in: *Tiecelijn*, 6 (1993) 4, p. 127-140.
- Schwarz, A., *Lessing en de vos. Een klein essay over mijn twee vrienden*, in: *Tiecelijn*, 16 (2003) 3, p. 168-173.
- Van Daele, R., & P. Thomas (red.), *De vos en het Lijsternest*. Tielt, Lannoo, 1996. (Jaarboek 2 van het Stijn Streuvelsgenootschap).
- Van der Plas, Michel, *Mijnheer Gezelle. Biografie van een priester-dichter (1830-1899)*, (3de druk) Tielt, Lannoo, 1991.

■ Paul van Keymeulen

De bornput (branche Va)

Samenvatting

Een hongerige Reynaert is op jacht en zoekt voedsel voor vrouw en kinderen. Omdat hij niets vindt, verlegt hij zijn jachtterrein. Hij loopt tot hij bij een abdij van witte paters komt die beschreven wordt als een versterkt kasteel. De schuur zit vol kippen en kapoenen. Via een openstaand deurtje in de poort geraakt hij toch binnen. Hij rooft drie kippen. Terug buiten begeeft de dorstige vos zich naar de waterput. In de spiegeling van het water meent hij zijn vrouw te zien. Hij springt in een emmer en stort neer. Wat later komt een hongerige en dorstige Ysegrijn aan de put. Ook hij ziet zijn spiegelbeeld en ook hij denkt dat het zijn vrouw is ... in het gezelschap van de vos. Reinaert roept de wolf toe dat hij overleden is en zich in een hemels oord vol voedsel bevindt. De wolf springt in de emmer en zo kan de vos naar de begane grond opstijgen. De volgende morgen wordt de emmer opgehaald en bemerkt men de vreemde gast. Ysegrijn wordt ongenadig geslagen en bewerkt. Thuis laat hij zijn wonden verzorgen.

Tekst

Ik moet u een verhaal vertellen
dat u zal doen achteroverhellen
van 't lachen, want, gij klerk of leek,
hebt niets aan een vite of een preek.
Daar hebt ge geen behoefte aan,
wel aan een leuk en fijn verhaal.
Maar laat iedereen nu zwijgen
want ik sta klaar om te rijmen,
en, mij helpe God, u iets te leren
als ge mij gehoor wilt geven,
iets dat goed is om t' onthouden.

Men pleegt mij wel voor gek te houden,
maar op de school heb ik geleerd,
dat een nar vaak wijsheid leert.
Langere proloog heeft geen zin,
daarom ik maar meteen begin
en u niet onthouden wil
een verhaal over een valstrik
van hem die vele listen kent,
van Reynaert, u zeker wel bekend,
van wie ge al hebt horen praten,
die Reynaert die volgt kromme paden
en iedereen stort in narigheid,
want Reynaert verleidt, want Reynaert vleit.

Slecht is de school van die booswicht.
Al heeft hij u uitgekleeft en opgelicht,
daarom zijt ge nog niet zijn vriend.
Hij is sluw en zeer gehaaid
Als het om bedriegen draait.
Hij is ook wijs en zeer discreet
Maar zoals eenieder weet
ook de wijze al eens faalt.
Dus luister naar het verhaal
van Reins pech en tegenslagen.

Laatst was de vos gaan jagen
in een hem vreemd jachtgebied
dat hij beter links liggen liet,
maar grote honger en hongersnood
jagen mensen op de dool.
Rein komt aan een akkerland
en vandaar in een weiland
en verder achter struikgewas
waar hij triest en woedend was
omdat hij geen prooi kon vinden
voor zijn vrouw en zijn vier kind'ren,
dat kon dienen voor hun maal.

Hij verlaat het bos, komt aan de zoom
 en houdt stil; hij voelt zich loom
 want door honger overmand.
 Er heerste hongersnood in 't land.
 Van tijd tot tijd strekt hij zich uit
 en zijn darmen en zijn buik
 vragen zich af wat zijn poten
 en tanden toch uitrichten mogen.
 Hij zucht van angst en van ellende
 wegens het knagen aan zijn lenden.
 Hij denkt, waarom nog langer dralen
 als er hier niets is te halen.
 Hij gaat weg dan uit dit oord
 en loopt een volle morgen voort
 en wil eerder niet vertragen
 tot hij komt aan een passage,
 waar hij gaat rusten langs de kant.
 Daar, omgeven door een houtwal,
 bij een immens veld haver
 lag de abdij der witte paters
 met ernaast een grote schuur.
 Daar lokt Rein het avontuur.
 De schuur was alles wel beschouwd
 van stevige grauwe steen gebouwd
 en rond de solide muren liep
 een brede slotgracht steil en diep.
 Geen levend wezen kon daar
 indringen zonder lijfsgevaar
 om er iets uit weg te roven
 want de schuur was goed gesloten.
 Ze steekt boordevol etenswaren
 want het convent is zeer welvarend.
 Zeer interessant was dus die schuur
 maar te steil was toch de muur;
 voedsel lag daar in overvloed
 waaraan een vos zich doet te goed:
 kippen en kapoenen allerhande
 waren daar rijkelijk voorhanden.
 Reynaert springt over het hekken
 om ten aanval al te trekken.
 Hij wou zijn strijdros niet intomen
 voor ze aan de hennen komen.
 Hij stopt nog even voor de wal en
 is klaar om 't pluimvee aan te vallen,
 maar bij hen komen kan hij niet.
 Hij speurt de muur af en hij ziet
 geen brug, geen plank of geen passage.
 Bedroefd is Reynaert want verslagen.
 Maar de sluwe vos zoekt voort

en merkt een deurtje in de poort
 dat openstaat en uitgeeft op
 het hennen- en kapoeneenhok.
 Rein glijdt er meteen binnen in.
 Maar nu hij in het hok zit
 wordt zijn toestand zeer kritiek
 want als de monniken hem grijpen
 zullen zij losgeld voor hem eisen,
 want ze zijn barbaars en wreed.
 Maar goed, wie niets riskeert ...
 Rein naar binnen zich beweegt
 maar hij is bang en hij beeft
 omdat men hem ontdekken kan.
 Hij komt daar bij de kippen al
 met een klein hart en bang gemoed
 wetend dat hij een dwaasheid doet.
 Hij keert terug want hij is bang
 dat men hem betrapt en vangt.
 Hij wil vlug nu terugkeren
 maar hij begint te mediteren:
 dat nooddruft ook ouderen velt,
 dat de honger hem zo danig kwelt
 en of 't hem spijten zal of niet,
 of hij slagen zal of niet,
 hij moet naar 't hennenhok weerkeren
 en het pluimvee attaqueren.
 Rein keert terug op zijn schreden
 en is weer in de schuur gegleden
 en zo geruisloos bovendien
 dat geen kip hem hoort of ziet.
 Op een stok drie kippen zaten
 die door de dood getekend waren
 en Rein, als een dief in de kooi,
 klom dichter op een stapel hooi.
 De kippen horen het hooi bewegen
 en dat geritsel doet hen beven,
 zodat ze in een hoek wegduiken gaan.
 Reynaert gaat achter hen aan
 daar waar ze zich houden schuil
 en grijpt ze één voor één in zijn muil.
 Hij heeft ze alledrie doodgebeten
 en er twee van opgegeten,
 de derde neemt hij mee naar huis
 om ze te braden op 't fornuis.
 Toen hij zijn maag goed gevuld had
 voelde hij zich geheel op zijn gemak
 en langs 't hekken in de clausuur
 verlaat hij met de hen de schuur.
 Maar toen hij aan de poorte stond

kreeg hij opeens zo'n grote dorst
 hij die het bij iedereen bakt bruin.
 Een put lag in 't midden van de tuin.
 Rein ziet het en hij loopt er heen
 om zijn dorst te lessen daar meteen.
 Maar bij 't water kan hij niet geraken.
 Rein vindt wel een put vol water
 en ziet dat hij breed is en diep.
 Er inspringen durft hij niet
 bang dat het hem slecht zou vergaan.
 Hij weet anderzijds niet hoe aan
 een frisse slok water te geraken.

Heren, wat ik nu ga verhalen
 is een wonder, een echt mirakel.
 In de put hingen twee akers.
 Als d'een klimt, d'andere daalt
 en komt d'een dan d'andere gaat.
 Rein die zoveel kwaad heeft gedaan
 is bij de stenen rand gaan staan.
 Hij is bedroefd, triest, teneergedrukt.
 Hij buigt zich voorover in de put
 en ziet beneen zijn spiegelbeeld.
 Reynaert heeft zich dan ingebeeld
 dat de weerspiegeling die hij zag
 van zijn vrouw Hermelinde was,
 die hij bemint met hoofse minne
 en die vertoefde nu daarbinnen.
 Verbouwereerd is nu Rein
 en hij roept: – Gij daar! Wie zijt gij?
 Wat doet gij daar in die waterput?
 De echo kaatst zijn stem terug
 en Rein hoort het en schrikt zeer.
 Toch roept hij nog een tweede keer
 en weer wordt zijn stem weerkaatst.
 Rein is nu zeer verbaasd.
 Hij zet zijn poten in een akker
 en eer hij een gil kan slaken
 ligt hij beneden in het water
 en weet dat het hem niet is gelukt
 zijn vrouw t' omhelzen in de put.
 Nu zit Rein in een slecht parket.
 De duivel heeft hem daar gezet.
 Op een steen zit nu Reynaert
 en wou dat hij lag opgebaard.
 Hij lijdt daar in grote nood
 want zijn angst en kwel zijn groot.
 Zijn staart is nat en ook zijn huid
 en 't ziet er niet goed voor hem uit.

Zat hij niet beter vastgeketend
 of in ijzers vastgeklemd?
 Maar niet meer dan rechtvaardig is 't
 dat hij die de wereld met list
 bespot, vernedert en bedriegt
 op zijn beurt ook eens verliest?
 Reynaert weet niet op welke wijze
 hij zich uit de put zal bevrijden.
 Hij zit daar voor een hengelpartij
 en dat maakt hem ver van blij,
 want hij is vertoornd en kwaad
 om zijn erbarmelijke staat.
 Waard acht Reynaert zijn verstand
 nog geen knoop of wijsheidstand.

Heren, 't gebeurde rond die tijd
 dat in 't nachtelijk uur Ysegrijn
 haastig en zonder te verbeiden
 verlaten had de grote heide.
 Hard had hij nood aan fourrage
 want de honger begon fel te knagen.
 In volle galop teruggekeerd
 is hij voor d'abdij gearriveerd.
 Eén woestenij was het land.
 Hij zegt: - De demon heeft het ingepalmd.
 Er is te vinden hier geen eten
 noch voedsel om te overleven.
 Al dravend komt hij daar aan
 en blijft voor de poorte staan.
 In 't midden van het erf ziet hij
 de put waarin Rein zich vermeit.
 Bedroefd is hij, triest en bedrukt.
 Hij buigt zich voorover in de put
 en ziet beneen zijn spiegelbeeld.
 Hij kijkt, ziet steeds beter zijn beeld
 en doet precies wat deed Reynaert
 nu hij in de bornput staart,
 op zijn buik over de rand van steen
 om beter te zien het beeld beneen.
 In 't water dacht hij te bemerken
 van zijn vrouw Hersent de trekken
 en precies zoals Reynaert deed
 hij over de stenen putrand gleed
 en zag tot zijn verwondering
 van zijn vrouw de weerspiegeling.
 Hij zag ook dat ze niet alleen was
 maar in Reynaert zijn gezelschap ...
 Dat stond Ysegrijn erg tegen.
 Hij zei: – Ik word hier slecht bejegend.

Hersent mij met schande overlaadt
 en Reynaert, de felle met de baard,
 is met haar in de put gegaan.
 Hij is een verrader en een dief
 die zich vergrijpt aan mijn schoon lief.
 En toch kon ik het niet voorkomen.
 Maar als ik hem zou tegenkomen
 zou ik mij danig op hem wreken
 zodat men van mij geen schand zou
 spreken.
 Hij liet horen een diep gehuil
 en zegt tot zijn spiegelbeeld in de kuil:
 – Wat doet gij daar, vuile hoer?
 Zeg mij wat ge met hem uitvoert?
 Uit de diepte van de put
 komt d'echo naar hem terug
 en Ysegrijn die het hoort
 denkt dat zij hem staat te woord.
 Hij huilt en roept een tweede keer
 en de stem komt tot hem weer.
 Terwijl de wolf zijn geduld verliest
 wordt Reynaert stilaan driest,
 want hij is dat gezeur moe
 en hij roept die oelewapper toe:
 – Wie is het daar die tot mij spreekt?
 Voortaan houd ik hier geen preek.
 – Wie zijt gij dan? vraagt Ysegrijn.
 – Ik ben nog altijd uw kozijn
 en was vroeger uw compeer.
 Zelfs van uw broer hielt ge niet meer.
 Bij God, Reynaert is mijn naam,
 in list en sluwheid zeer bekwaam.
 Nu ben ik dood, God hebbe mijn ziel;
 het vagevuur onderga ik hier.
 Ik ben daarover zeer tevreden.
 – En aan wat zijt gij overleden?
 Rein zegt: – Nog niet zo lang geleden.
 Geen schepsel moet daarvan opkijken
 want voor de dood moet elk mens wijken.
 De dag die door God is aangeduid
 gaat zijn levenslichtje uit.
 Nu ligt mijn verlose ziel neer
 in de handen van ons Heer,
 die mij bevrijdde uit dit leven
 en van de zonden door mij bedreven.
 Dat ook u God geleide tot de dood.
 Ik bid u, compeer en lotgenoot,
 dat gij moogt vergeten en vergeven
 het leed dat ik in mijn aardse leven

u heb aangedaan, oom Ysegrijn.
 – Goed dan, laten ook vergeven zijn
 mijn grieven, hier voor God-de-Heer.
 Maar uw dood, Rein, doet me zeer.
 Zegt Rein: – Mij maakt het gelukkig.
 – Gelukkig? – Jawel, en niet nukkig.
 – Beste neef, zeg mij waarom is 't?
 – Omdat, wijl mijn lijf ligt in de kist
 bij Hermelinde en mijn kindren
 mijn ziel in d'hemel is te vinden,
 aan de voeten van ons Heer.
 Daarom verheug ik mij, compeer.
 Nooit bezondigde ik mij aan hoogmoed.
 Terwijl gij nog op d'aarde toeft
 ben ik in 't eden opgenomen
 dat door mooie velden is ingenomen,
 door bossen en door groene weiden
 waar ook ganzen zijn en geiten
 en kuikens in overloed.
 Hier, oom, is het leven goed
 want overal men hier ontmoet
 massa's hazen, stieren, schapen,
 sperwers, haviken en valken.
 Bij Sint-Silvester, zweert Ysegrijn.
 – Daar zou ik ook willen zijn.
 Reynaert antwoordt: – Beste man,
 daar is vandaag geen sprake van.
 Ge moet er zelfs niet aan beginnen,
 want ge komt hier toch niet binnen.
 Het eden is een hemels oord
 waarin geen sterveling behoort.
 Gij zijt steeds een zondaar geweest,
 dief, bedrieger en zondig beest.
 En wat uw echtgenote aangaat,
 ge hebt me ten onrechte aangeklaagd.
 Bij God en zijn almachtigheid
 ik heb nooit met haar gevrijd,
 nooit heb ik haar eerbied onthouden,
 nooit heb ik voor bastaards gehouden
 uw welpen, nooit heb ik dat gedacht.
 Ik zweer het en beweer 't met kracht.
 De Heer die mij vos heeft geschapen
 kan het getuigen door zijn pape.
 Ik doe daarop een nieuw serment
 alsof ik het u verschuldigd ben.
 – Ik geloof u, zegt heer Ysegrijn,
 en zeg dat we voortaan quitus zijn,
 maar laat me in uw paradijs.
 – Ik denk er niet aan, antwoordt Rein.

Hier weert men haat en vijandschap,
 hier heerst alleen vrede en vriendschap.
 Bezie en kijk naar dees weegschaal.
 Reynaert wijst hem de emmer aan.
 Volg nu wat er geschieden gaat.
 De vos, een meester in wartaal,
 heeft Ysegrijn vlug overtuigd
 dat hij zich over de putrand buigt
 en dat de emmers die daar hangen
 van goed en kwaad zijn de balansen.
 Hij zweert het bij God en Sinte-Pieter.
 En Reynaert doet weer geniepig
 om te bedriegen zijn compeer:
 - Kijk hoe de katrol functioneert:
 als de ziel van 't lichaam scheidt
 en of het u triestig maakt of blij,
 zij gaat liggen in een akker.
 God is een zo goede Vader
 dat als de ziel haar zonden afzweert
 en zich geheel rehabiliteert,
 hij de akker naar beneden laat
 terwijl boven blijft het kwaad.
 Maar heeft de mens niet gebiecht,
 dan zal hij ondanks zijn gewicht
 zonder meer daar boven blijven
 tot het einde van de tijden.
 – Vertel me nu, vraagt Ysegrijn dan,
 of d'Heilige Geest mij helpen kan.
 – Zijt gij van uw zonden verlicht?
 – Ik heb ze allemaal gebiecht
 onlangs aan een stokoude haas
 en aan een geit met sikkebaard.
 Ik vrees niet meer naar de hel te gaan
 voor wat ik op aarde heb misdaan.
 – Als ge wilt naar beneden komen,
 dan moet ge eerst en zonder schromen,
 uw zonden belijden en afzweren;
 alleen een biecht kan u verlenen
 de toegang tot dit paradijs alhier.
 – Compeer, biechten stoort me niet,
 mijn biecht zal geen beletsel wezen
 om te komen naar beneden.
 Weet dat ik – geen leugen is 't –
 vanmorgen na de eerste mis
 heb ontmoet Hubert, de wouw,
 aan wie ik mijn biecht heb toevertrouwd.
 Ik ben op die vogel toegerend
 en heb hem mijn zondigheid bekend,
 want ik wou niet langer beiden

om mijn zonden te belijden;
 ik wou d'absolutie krijgen,
 wat hij me niet heeft geweigerd.
 Hij schold me al mijn zonden kwijt,
 daarom ziet ge mij zo verblijd.
 – Beste compeer, kon ik geloven
 dat ge mij niets hebt voorgelogen
 en dat ge nu zijt in regel
 om te varen naar de hemel,
 dan zou ik de Heer wel bidden
 om u bij mij te laten zitten
 en u tot in de eeuwigheid
 te geven gelukzaligheid.
 – Compeer, waarom nog langer dralen,
 laat me vlug ten hemel dalen,
 want ik verlang zo naar dit feest.
 Bij mijn geloof in d'Heilige Geest,
 ik heb de waarheid u gezeid.
 Toon me nu uw genegenheid.
 Maar Reynaert bleef hem toeroepen:
 – Ge moet God om gena verzoeken
 en hem vol ootmoed vragen
 dat het de Here zou behagen
 u vergiffenis te geven
 voor uw kwaad en zondig leven,
 dan pas kunt ge hier binnengaan.
 Langer kan de wolf 't niet aan:
 hij keert zijn kont naar d'Orient
 en zijn kop naar d'Occident
 en begint te brullen en te joelen
 en hard te gillen en te roepen.
 Rein, in staat tot wondere daden,
 zat beneen in d'andere akker
 die in de put was neergedaald.
 't Is uit louter leedvermaak
 dat hij er zich in heeft gestrekt.
 Ysegrijns woede is opgewekt.
 Hij roept: – Ik heb tot God gebeden.
 – En ik, zegt Rein, heb hier beneden
 hem betuigd mijn dankbaarheid.
 Ge gaat nu, oom, zonder respijt,
 naar de diepte nederdalen.
 Ik moet u, heren, nu verhalen:
 het was op dit moment al donker
 met in de nacht sterrengeflonker,
 dat Rein die wou komen uit de put
 de wolf alweer zet voor schut.
 – Ysegrijn, zie toch die mirakels,

rond mij branden al die candels.
 Jezus schenkt u zelf zijn gratie
 en van uw zonden de remissie.
 Reynaert krijgje dubbel jicht,
 want er was daar kaars noch licht.
 Wat daar was in overvloed
 was kou en duisternis en geen gloed.
 Ysegrijn, die lichtgelovig was,
 dacht dat Reynaert de waarheid sprak.
 Met moeite en weinig verstand
 krijgt hij d'aker op de putrand
 en springt er in met gestrekte poten.
 Ysegrijn is zwaarder en groter
 en glijdt meteen naar de diepte.
 Luister, wat zij elkaar toeriepen.
 In de bornput halverwege
 kwamen ze elkander tegen.
 Ysegrijn riep Reynaert toe:
 – Hé, neef, waar gaat gij naartoe?
 Reynaert zegt hem op zijn beurt:
 – Geen zorgen, oom, niet getreurd.
 Ik vertel u hoe het hier gaat.
 Als d'ene komt dan d'andere gaat.
 Ik ga naar de paradijselijke gaard
 terwijl gij ter helle vaart.
 Ik ben ontvlucht aan de demonen
 bij wie gij terecht gaat komen.
 Wijl gij gaat vallen in de hel,
 ben ik gered en wonderwel,
 bij God-de-Heer ons aller vader,
 ginder hokken duivels te gader.
 Zodra Rein op vaste grond staat
 is hij tot vechten weer in staat.
 Ysegrijn zit in een lastig parket.
 Was hij gevangen vóór Alep,
 hij kende daar nog meer geluk
 dan onderaan in de bornput.

Luister wat staat te gebeuren,
 hoe de monken hun krachten verbeurden.
 Ze hadden bonenpuree gegeten
 en daarvan grote dorst gekregen.
 's Avonds hadden ze zoveel gedronken
 dat ze de hele nacht door ronkten.
 De dienaars waren niet present
 zodat drank ontbrak in het convent.
 Maar 't gebeurde dat de kok
 die voor drank en eten zorgt
 zijn krachten had weergevonden.

Hij ging naar de bornput in de morgen
 met een ezel als lastdier
 en drie broeders bovendien.
 Zij kwamen aan de bornputboord
 en bonden de ezel aan de koord
 die zijn krachten niet wou sparen
 om de aker naar omhoog te halen.
 De monken sloegen om ter meest
 op het nochtans gewillig beest,
 die 't touw niet in beweging krijgt
 maar toch een portie slagen krijgt.
 Een pater, op de putrand steunend,
 En daar ver voorover leunend,
 speurt rond in de put; en kijk:
 hij bemerkt daar Ysegrijn.
 Hij roept tot d'andere paters:
 – Wat doet gij daar, bij God-de-Vader?
 Het is bijna niet te geloven
 maar ge trekt een wolf naar boven.
 Ze rennen als een verstoorde bent
 in paniek naar het convent,
 maar ze zijn toch niet vergeten
 eerst de katrol te blokkeren.
 Wolf Ysegrijn, de schavuit,
 staat nu duizend angsten uit.
 De paters roepen al hun knechten
 om het zaakje te beslechten.
 De wolf zal het nu hard bekopen.
 De abt grijpt een knots met knopen
 en de prior een kandelaar.
 In het hele klooster blijft daar
 geen monnik zonder spies of stok.
 Ze lopen naar de bornput om
 daar slagen uit te delen.
 De ezel die achter was gebleven
 helpen ze nu al te gader
 om de aker op te halen.
 Ysegrijn wacht niet op respijt:
 wat voor een magistrale sprong doet hij!
 De honden zitten achter hem aan
 en weldra vliegen vlokken haar
 en plukken huid al in het ronde.
 Ondertussen hebben de monken
 hem gegrepen en wreed bewerkt
 zijn lenden en zijn achterwerk.
 In kwade handen viel Ysegrijn
 die wel vier keer viel in zwijm.
 Hij zit waarlijk in de puree
 en ligt nu naast de rand van steen

en houdt zich daar als voor dood.
 En daar komt al pater prioor.
 God schenke hem oneer en schand,
 hij houdt zijn mes al in de hand
 en wil hem villen goed en wel,
 want allen azen ze op zijn vel.
 Maar vader abt geeft een bevel:
 en zegt: – Laat dat arm beest leven,
 het heeft al genoeg huid gegeven
 en genoeg kwel en pijn geleden.
 Nooit doet hij nog iemand kwaad,
 hij is er niet meer toe in staat.
 Keer allen terug naar de abdij
 en laat met rust heer Ysegrijn.
 Iedereen heeft zijn wapen opgenomen
 en is naar 't convent teruggekomen.
 De wolf ziet dat er niemand meer is
 en zijn ogenblik gekomen is.
 En zo loopt weg heer Ysegrijn
 al heeft heel zijn lichaam pijn;
 hij heeft zoveel slaag gekregen
 dat hij moeilijk kan bewegen.
 Achter struikgewas verscholen
 ziet hij zijn jongste zoon aankomen,
 die hem meteen ziet en vraagt:
 – Vader, wie heeft u zo belaagd?
 – Zoon, Reynaert heeft me zo belogen
 en met listen zo bedrogen.

Hij heeft mij in een put doen dalen.
 Ach zoon, ik zal het nooit meer halen.
 Als de andere dit hoort
 is hij boos en zeer vertoornd.
 Hij zweert bij God en zijn heiligen
 dat Rein 't zal te verduren krijgen
 mocht hij hem kunnen grijpen.
 – Grijp ik hem morgen, of later,
 dan zweer ik u, mijn lieve vader,
 dat ik hem levend niet laat gaan,
 want hij heeft mij ten overstaan,
 mijn moeder geneukt en mij bepist,
 mij en mijn broeders, waarheid is 't.
 Ik zal de snoodaard mores leren
 en hem gewoon laten creperen.

Dan keert de wolf naar zijn landgoed
 en laat zich met bekwame spoed
 verzorgen door de chirurgijnen.
 Hij liet er wel tien verschijnen
 aan zijn bed. Door hun medicijnen
 voelde hij stilaan zijn pijn verdwijnen
 en zijn krachten wederkeren.
 En zo was de wolf weer vlug genezen.
 En mocht Rein op zijn landgoed komen
 en zich aan de wolf vertonen
 het zou hem slecht te staan komen ...

De gestolen ham, gevolgd door Reynaert en de krekel (branche Vb)

Samenvatting

Het tweede verhaal begint met honger. Wolf en vos ontmoeten elkaar weer op de jacht naar voedsel. Na een gevecht meent de wolf ten onrechte dat hij de vos heeft gedood. Dan komt uit het bos een boer met een groot stuk ham. Men verdeelt de buit: tweederde voor de wolf. De vos wendt ziekte voor. De dorper zit hem achterna en laat de ham vallen om de vossenpels te bemachtigen. De ham valt Ysegrijn zomaar in de schoot. De vos krijgt enkel het touwtje waaraan het spek hing. Reynaert ontsnapt door een bedevaart naar Compostella voor te wenden. Nadien ontmoet de vos in de tuin van de pastoor Frobert de krekel en begint met de geleerde krekel een lang gesprek. Beide bemerken de loslopende honden en jagers niet die op hen afstormen. De vos vlucht maar wordt achterna gezeten. Hij kan ontsnappen. Het honden storten zich op de wolf terwijl de vos de krekel opsluit en beschimpt.

Tekst

Ysegrijn verlaat het heideland
om te zoeken proviand.
Rein dezelfde behoefte had,
zodat kruisen moest hun pad.
Reynaert bidt dat God hem houde
uit de handen en de klauwen
van zulk een gevaarlijk compeer
en richt zich nedrig tot de Heer:
– Voorwaar hij is een slecht gebuur
door wie ik kommer en kwel verduur.
Zie toch, Heer, hoe vliegenvlug
hij zal vallen op mijn rug.
Reynaert geeft zich rekenschap
dat hij de wolf niet ontsnapt
als hij niet kiest het hazenpad.
Hij zegt hem dan ook zeer gevat:
– God geve u, oom, dierbare vriend,
de eer en vreugd die gij verdient.
Zegt de wolf: – God mij beware
dat ik u met plezier aanstare.
Bij God-de-Vader die ik eer,
telkens ik u zie, compeer,
wil ik, 't zij baron, mage of vriend,
geen enkel ander wezen zien.
Ik ga u immers erg doen lijden
en u in mijn maag laten glijden.
Dit wordt uw lot, ge ontsnapt me niet,
met 't snelste paard mij niet ontvliedt,
voor ge levert strijd of slag
en uw vlees zwellen doet mijn flank,
zodat ik nog meer word gevreesd.
Wat doet ge nu? Wees niet bevreesd!
Kruip in mijn muil! Waarom wachten?
Ysegrijn scherpt al zijn tanden.
Er wacht Rein een droevig lot,
want niemand kreeg meer van de stok
– was hij in het Saracenenland
gegijzeld of in krijgsgelang –
dan die arme sukkelaar
van de belaagde vos Reynaert.
Hij zit in een lastig parket
want van zijn rug en uit zijn nek
vliegen in 't rond de plukken haar
als uit een pluimkussen voorwaar.
De vos roept en gilt van de pijn
en toch houdt niet op Ysegrijn.
De huid van Reynaert gaat aan flarden

en hij kan 't niet langer harden;
zo erg is het dat Ysegrijn
met de vos krijgt medelij.
Hij denkt aan de vriendschapsband
die ze koesterden jarenlang.
Vertroebeld worden nu zijn ogen
en hij huilt om mededogen,
terwijl hij diepe zuchten slaakt.
– Ach, roept de wolf, dit is verraad.
De woede heeft mij vastgegrepen,
ik liet mij door wrok meeslepen,
ik heb me als een schoft gedragen.
Ik zal geen vreugde meer verdragen
daar ik mijn raadsman heb gedood.
Rein hoort dat, strekt uit een poot.
– Wat zie ik, roept de wolf verstijfd,
er zit nog leven in dat lijf;
het leven heeft het niet verlaten,
er stroomt nog bloed door zijn aderen!
Reynaert komt recht op zijn poten
en zegt: – 't Is een zonde, een heel grote,
mij te behandelen als een laat.
Wees op mij toch niet zo kwaad!
Ben ik soms uw neve niet?
Aanzie me dan niet als een zier!
Maar daar ziet hij een boer aankomen
uit het bos tussen de bomen,
die aan een touw draagt om de nek
een grote ham en lendenspek.
Hij had maar pas zijn huis verlaten
of Rein kreeg hem al in de gaten.
– Omdat ge mij zo dierbaar zijt
– Rein redt zich nu met flemerij –,
oom, meld ik u een groot bericht:
daar komt voorwaar een boer in zicht
met een ham al op zijn rug.
Als we alert nu zijn en vlug
zullen we er de hand op leggen
en aan die boerenkinkel zeggen
dat we rijke kooplui zijn.
Waarom nog dralen Ysegrijn?
Erop los, nu het nog kan.
Ge zult zien hoe ik die ham
zal ontfutselen aan die man.
We kunnen de ham nu reeds verdelen:
met een derde ben ik tevreden
en gij, die zoveel groter zijt,

de tweederde ervan krijgt.
 Zo luidt 't costum van handelaren
 die vrolijk door het leven varen.
 De wolf geeft daarop ten antwoord,
 wijl hij zijn scherpe tanden toont:
 – Bij Sint-Jan, laat hem met vrede
 en probeer mij niet te overreden
 om hem zijn ham te ontnemen.
 Gisteren nog kwam ik hem tegen
 en hij sloeg me zo hard met een knots
 dat ik nog beschaamd ben en niet trots.
 – 't Geeft niet, zegt Reynaert daarop,
 voor mij is 't goed moment om
 mijn nieuwe list uit te proberen
 en de ham te recupereren.
 Als ik, oom, daar niet in slaag,
 stel me dan maar aan de kaak.
 Oom, wacht nu en blijf hier staan,
 ik zal naar de boer toegaan.
 – Goed!, daarop Ysegrijn zegt,
 en Reynaert begeeft zich op weg.
 Hij sleept zich voort naar de baan
 alsof hij krank is, zo langzaam.
 De boer ziet hem aan, onvriendelijk,
 en slaat bleek uit van de schrik
 want zijn ham komt in gevaar.
 Reynaert lijkt zo ziek voorwaar
 dat de boer denkt met zijn handen
 hem te grijpen en te vangen.
 Maar Reynaert doet een sprong opzij
 als de boer roept: – Ge zijt van mij.
 Mijn mantel siert weldra uw vacht.
 De vos hoorde dat en dacht:
 'met denken is nog niets gedaan,
 en 'k laat u zeker niet begaan.'
 Hij vertrekt nu in galop
 en de boer loopt achterop.
 De dorper heeft dra zoveel pijn
 dat hij haast valt in katzwijn
 en zijn ham werpt op de grond.
 "Nu!" denkt Ysegrijn terstond.
 Reynaert gaat in snelheid door
 en Ysegrijn volgt gezwind zijn spoor
 tot hij aan de plekke komt
 waar de ham ligt op de grond.
 Hij stort er zich op en vlug
 gooit hij hem zwierig op zijn rug
 en verstopt zich achter een struik.
 De ham verdwijnt dra in zijn buik.

Voor Reynaert is het touw gebleven.
 Als de boer terugkeert op zijn schreden,
 gaat jammeren de arme man
 om het verlies van zijn ham.
 Nooit had een man zo'n berouw!
 Rein liet hem lopen waar hij wou
 en hij ging naar het struikgewas
 waar hij te delen dacht de ham.

Maar Ysegrijn was langsgekomen
 en had de ham tot zich genomen
 en voor zijn compaan had de rabauw
 alleen gelaten het vet touw.
 Omdat hij nu wil geen gevecht,
 de vos tot Ysegrine zegt:
 – Het touw zij voor wie 't verdient.
 Voor mij zijt gij een slechte vriend.
 Hier wil ik dus niet langer toeven
 of mij nog langer bij u voegen.
 Ik hield nooit op met discutenen;
 wil mij, oom, nu permitteren
 op beevaart over land te gaan
 naar Sint-Jacob, als 't u behaagt.
 – Ik sta het toe, zegt Ysegrijn
 en naar het schijnt was Reynaert blij,
 want zonder dralen hij vertrekt
 zeer opgelucht en opgewekt.
 Het lijkt hem dat hij is ontkomen
 aan de duivel en zijn demonen.

Reynaert is nu op weg gegaan
 en hij laat zijn gepeinzen gaan,
 hoe hij zich op de wolf kan wreken,
 die de ham niet wou verdelen,
 wraak die zal komen vroeg of laat.
 Vóór hem, kijk, daar ziet hij staan
 een kruis waarnaar hij nu toegaat.
 Hij komt in de lochting van een paap
 en vindt er overvloed aan ratten
 die hij daar zo maar kan vatten.
 – God, zegt hij, 'k heb me niet vergist,
 ik had grote honger – waarheid is 't –
 en nu zal ik bij Godes wille
 hier mijn honger kunnen stillen.
 Maar een ratje vangt hij niet
 tot zijn spijt en groot verdriet.
 Als hij de jacht wil opgeven
 ziet hij een krekelaar bewegen.
 Reynaert huivert van de schrik

en vreest dat de krekkel hem verklikt.
 In de tuin met stappen lome
 ziet hij de zanger bij de oven.
 De krekkel heeft Reynaert al gehoord,
 maar hij zwijgt en zegt geen woord.
 Hij begint zich af te vragen
 hoe de vos zich gaat gedragen.
 Reynaert geeft zich goed rekenschap
 dat niets de krekelaar ontsnapt
 en dat hij kennen wil zijn lot.
 Rein houdt schuiner nu zijn kop
 en begint daarop te spreken:
 – Meester klerk, magister Krekkel,
 wilt gij hier nu schrijven gaan?
 Is 't zingen in Latijn gedaan?
 Het is wel vroeg in de morgen
 om uw schrift goed te verzorgen!
 Als ge een inspanning wilt doen
 en lezen uit uw psalmenboek,
 zal ik u rijkelijk betalen,
 wat ik voor een ander zou laten.
 De krekkel uit de hoogte zegt:
 – Zwijg, gij verrader, gij duivelsknecht!
 Ge hebt het met geen dwaas te doen.
 Ik zag uw blik zo nors en woest.
 – Ik wou weten, bij Sint-Aloïs,
 hoe het met uw gezondheid is.
 Hij nadert nu Rein dichterbij
 om hem 't observeren van nabij.
 En Reynaert, die wil zich wreken,
 verfoeit het dat hij zo wordt bekeken.
 Hij haalt uit zijn linkermouwe plots
 (om ermee te slaan) een knots.
 De krekelaar niet vluchten wil
 aleer hij slaat een scherpe gil
 en Rein, die zoveel listen weet,
 gooit zijn wapenstok plots neer:
 – Frobert, roept hij, ge moet eraan.
 Ik weet dat als ik u liet gaan,
 gij mij nog vaak zoudt kunnen schaden.
 Reynaert is zich aan 't beraden,
 hoe hij zich zou kunnen wreken
 op d'arrogantie van de krekkel.
 Hij opent zijn muil, spert zijn kaken
 om er zijn vijand mee te kraken.
 De krekkel wijkt terug en zegt:
 – Dat de koliek u kwelle en velt.
 Ge zijt een echt hoerenkind.
 'k Wou dat ge aan de galge hingt.

Door de duivel is wis bezeten
 de pelgrim die een mens wil eten.
 Als ik in uw muile zat,
 gij mij allang verslonden hadt.
 Ik stond heel dicht bij de dood,
 maar God redde mij uit de nood.
 Nu wil ik naar mijn woning gaan
 en gij zult buiten blijven staan.
 Rein antwoordt: – Gij zijt wat zat.
 'k Meende uw boek te hebben gevat.
 Voorwaar, had ik het opgegeten,
 'k had al uw liederen nu geweten.
 Ge moogt nu denken wel en goed,
 dat ik maar zeer slecht zien moet,
 als ik u, meester, niet eens zag,
 wat me, bij God, niet verbazen mag.
 Als ik nu niet meer goed zie
 komt het door de pelgrimagie,
 die mijn lijf zo heeft ondergraven
 dat men mij dra draagt ten grave,
 zodat ik het niet lang meer trek.
 Maar gij als goede en wijze klerk,
 neem ik, met Gods wil, als reisgezel,
 want ik weet het goed en wel
 dat, zocht ik alom in het rond,
 ik geen beter meester vond.
 In de lach de krekkel schiet
 en weigert te zingen zijn lied,
 want hij kent Reynaert zijn streken.
 Hij zegt hem: – God mag het weten,
 Reynaert, wees maar niet bezorgd,
 want op tijd wordt er gezorgd
 dat ge aan een pape kunt biechten
 om uw geweten te verlichten.
 Ge kunt aan hem zelfs overlaten,
 uw testament en uw legaten.

 Terwijl ze samen ongestoord
 voeren woord en wederwoord
 en aan gevaar geen aandacht schonken,
 komen daar zeven losse honden.
 Zij hadden Reynaert vastgegrepen
 als hij niet was opzij geweken.
 Ook de jagers zijn gekomen
 en de schutters met hun bogen.
 Een meesterknecht spoort de honden aan
 en Reynaert schrikt van het kabaal.
 Hij vraagt zich af wat 't worden zal
 en kiest al voor het hazenpad.

De meute zit achter hem aan.
 De jachtmeester hitst de honden aan
 met een roepstem hard en luid:
 – Val aan Triboel, Rigoot vooruit,
 vooruit Plaisancie, grijp zijn huid!
 Hij maakt ook los de hazewinden
 zodat Rein geen respijt kan vinden
 en rent wat hij nog rennen kan
 als een in 't nauw gedreven man.
 Maar hij bedreigt toch de krekelaar
 om zijn bedrog en zijn verraad,
 al kan hij hem nu niet krijgen
 want hij hoort de honden hijgen,
 die hij zeer dichtbij kan zien.
 Zolang rent hij in paniek
 dat hij ademloos en uitgeput
 naar krekels oven keert terug
 – zijn vier poten zijn beslijkt
 en zitten zwaar onder het slijk.
 Hij neemt zijn aanloop en hij springt
 voor d'open ovenopening.
 In d'oven was gevlucht de krekelaar
 die hem zodanig had geheheld.
 Rein heeft vlug wraak genomen
 en heeft zijn schuilplaats afgesloten
 waaruit niet meer is te ontkomen.
 Dan heeft de vos ook niet gewacht
 om te springen op het dak.
 Hij verstopt zich, de honden rennen
 voorbij
 en verliezen het spoor daarbij.
 Als de jacht is gepasseerd
 en Rein zich weer weet ongedeed,
 springt hij trapsgewijs op de grond
 vóór de gesloten ovenmond.
 De krekelaar die nog zit vanbinnen
 begint Rein duchtig te beschimpen:
 – Wijs man, dat God u behoedt!
 Zit ge in de oven warm en goed?
 Zit ge daar niet in die oven
 precies als in een hete stove?
 Geen koude kan u daar genaken,
 zelfs de vorst kan u niet raken.
 Dichtgestopt heb ik d'opening
 zo goed en zo kwaad als het ging.
 Verblijf daar als een eremijt,
 mijd wellust en inhaligheid.
 En wilt ge soms uit onbehagen
 bijstand bij uw burens vragen,

verloren moeite, geeft het op,
 want 'k heb u veilig weggestopt.
 Ge loopt dus, lieve krekelaar,
 bij Sint-Mandus geen gevaar.
 Gij blijft voor elkeen buiten schot.
 Hoerenzoon, gij grote drol,
 vervloekt zij 't wijf dat u droeg
 en u niet meteen begroef.
 Had ik nu geen weke huid,
 zei nog Reynaert tot besluit,
 zoudt ge u daar binnen niet beraden
 over de vreselijke wandaden
 die ge mij liet ondergaan.
 Ge kunt de psalmen zingen gaan
 als ge ze van buiten kent,
 want daar in uw oventent,
 zult ge als ge mij wilt geloven,
 geen vinger zien voor uw ogen.
 Ik denk echt dat het u eert
 als ge ze van buiten hebt geleerd,
 dat meen ik, bij mijn zus, Hersint,
 terwijl ik mij hier buiten bevind
 en al doen kan wat me zint.
 En nu het nieuw seizoen begint
 zult ge er niet toe zijn in staat
 te zien wat ik u heb aangedaan.
 Blijf dan nu maar rustig zitten,
 zing uw psalmen en blijf bidden.
 Hier buiten zal ik erover waken
 of hier geen kippen zijn of hanen
 of iets anders om te eten
 nodig om te blijven leven.
 Reynaert de draak met Frobert stak,
 toen hij boven op d'oven zat.
 De honden liepen naar het woud
 en stootten daar in 't kreupelhout
 – de duivel weet hoe dat kan zijn –
 op de wolf, heer Ysegrijn.
 En zonder hem uit te dagen
 grijpen ze hem al bij de kragen
 en scheuren en sleuren aan zijn vel,
 maar Ysegrijn verweert zich fel
 en bijt wie hij vastgrijpen kan.
 Opgetogen ziet Reynaert dan
 met een glimlach om zijn mond
 hoe d'haarvlokken vliegen in het rond.
 Zo wordt hij gewroken op Ysegrijn.
 Hij volgt aandachtig nu de strijd
 en gaat de wolf met plezier honen:

– Oom, is die ham u slecht bekomen
 waarvoor ge nu krijgt de beloning.
 Het was een duivelse ingeving
 om de ham alleen op te eten.
 Ge zoudt nu wat lichter wegen!
 Ge hadt beter, oom, met mij gepaart.
 Ysegrijn bemerkt dat Reynaert
 zich over hem zo vrolijk maakt
 omdat hij in het nauw geraakt.
 Hij wou wel naar hem toegaan,
 maar de honden laten niet begaan.
 Ondertussen gaat Rein naar huis
 naar zijn veilig Malpertuis,
 waar hij geniet van zijn comfort.
 Gemolesteerd wordt nog de wolf
 door een sterke herdershond
 die zich vastbijt in zijn armen.

Ysegrijn roept om erbarmen,
 want de hond toont hem zijn tanden
 die hij in zijn vlees wil planten.
 Hij slaat terug met groot geweld
 en heeft menige hond geveld.
 De honden niet langer hem weerstaan
 en laten hem maar liever gaan.
 De wolf slaat ijlings op de vlucht
 en gaat op zoek naar zijn nooddrufft
 en hij denkt daarbij aan Reynaert
 die in zich al het kwaad vergaart,
 want zo zegt hij tot zichzelf;
 ik heb het gemerkt en goed beseft,
 dat hij blij was met mijn misère
 en mij wenste: 'krijg de klère!'.
 De wolf peinst dan op welke manier
 hij zich zal wreken op 't ondie.

De verdediging (branche Vc)

Samenvatting

De wolf denkt woest aan de verkrachting van zijn vrouw door de vos. Samen trekken de wolven naar het hof van de koning om de vos aan te klagen. Hersinde getuigt over de details. Wanneer ook de wolf getuigt, blijkt dat hij lijfelijk aanwezig was: hij stond erbij en keek ernaar ... De rechtspraak gaat zijn gang met argument en tegenargument. Bruin geeft een lang relaas en dikt zijn eigen heldendaden aan. Wanneer de ever Reynaert wil horen, ontstaat er onenigheid. Men besluit om Reynaert te horen en hem op relieken te laten zweren. De hond Roönel zal scherp-rechter zijn. Grimbeert trekt naar de vossenwoonst. Ondertussen probeert Ysegrijn de hond vooraf te beïnvloeden. Ze stippelen samen een list uit: de hond zal zich voor dood houden en in een hinderlaag liggen met veertig gevaarlijke honden. Ternauwernood kan de vos naar Malpertuis ontsnappen.

Tekst

Opeens schiet de wolf iets te binnen,
 iets dat aan zijn vrouw herinnert
 omdat Rein haar heeft geneukt
 en zijn manneneer heeft gedeukt,
 als hij ze zo bezig zag
 toen ze met hem te vrijen lag.
 Hij denkt: ik kan toch niet verzwijgen
 dat ze saam waren aan 't vrijen.

Zijn arme hart barst haast uiteen.
 Dan stapt hij uit zijn bed meteen
 en schopt haar als een dronkeman
 en schreeuwt: – Jij afgelikte boterham,
 jij sloerie, snol en heet katijf,
 jij slet, jij weerzinwekkend wijf.
 Ik zag Rein op jou geaccoupleerd.
 Hij heeft mij mooi gecocufieerd,

dat, kalle, kun je niet weerleggen.
 Als ze haar man dat hoort zeggen,
 wordt woedend vrouw Hersinde
 en hij zal 't moeten goedvinden
 dat zij hem in geuren en kleuren
 zal vertellen het heel gebeuren.
 – Het is de waarheid, gemaal en heer,
 dat Reynaert mij heeft onteerd,
 maar 't ergste dat hij heeft volbracht,
 is dat hij mij heeft verkracht
 en mij met geweld heeft genomen,
 want ik kon hem niet ontkomen.
 Wil dus dit verhaal verzaken,
 geen keer nemen gedane zaken.
 Denk liever aan vrolijke dingen.
 Woorden doen 't euvel niet verzwinden,
 wat men er ook over verklaart.
 Het is aan 't hof van vorst Liebaert
 dat men audiëntie verleent
 aan wie van rechtspraak wordt gespeend;
 men pleit er dodelijke veten
 en familieaangelegenheden.
 We zullen naar de koning gaan
 en klagen de vos Reynaert aan.
 De zaak wordt door Nobel beslecht
 of door een eerlijk tweegevecht.
 Door deze woorden van Hersinde
 kon de wolf zijn kalmte hervinden
 en hij zegt: – Goed! Ik was dom,
 want ik heb te veel gegromd
 en niet genoeg nagedacht;
 maar de raad door u bedacht
 heeft mij de goede weg gewezen.
 De vos Reynaert heeft te vrezen
 dat hij van zijn snood gedrag
 zal betalen het gelag
 als ik de hand op hem kan leggen
 en hem voor de koning brengen.
 Dit gezegd zijnde en overlegd,
 begeven ze zich tesaam op weg
 en ze hebben zolang gelopen,
 dat ze aan 't hof zijn aangekomen.
 Ik denk dat de wolf Ysegrijn
 zal trekken aan het langste eind,
 als hij van Nobel bekomt en vraagt
 dat Rein ter zitting wordt gedaagd,
 want de wolf is geraffineerd
 en heeft redekunst gestudeerd.
 De koning had hem tot connetabel

aangesteld van hof en tafel.
 Toen ze dus kwamen aan 't paleis
 waar Nobel zitting houdt en pleit,
 was de sessie al een feit.
 Daar waren dieren van alle soorten,
 van hoge en van lage geboorte,
 en van de vorst waren zij allen
 de trouwe dienaars en vazallen.
 In een rijkversierde zetel
 was koning Nobel neergezeten
 zoals het een koning betaamt.
 In een kring, allen tesaam,
 zaten de leden van het hof
 ingetogen en vol lof.
 Toen verschenen in dit oord
 – en namen meteen het woord –
 Ysegrijn en vrouwe Hersind.
 Rond de koning zweeg de kring.
 Voor de raad en de hofleden
 hielden ze hun pleidooi en rede
 door veel zuchten onderbroken.
 – Heer, dit onrecht dient gewroken.
 Tot leugen wordt waarheid vermoord.
 Verkracht wordt, het is ongehoord,
 afspraak en gegeven woord.
 Gij hebt uw vrede uitgedragen
 opdat niemand het zou wagen
 om een huwelijk te breken
 uit hoogmoed en uit kwade streken.
 Maar Reynaert schat u niet zo hoog
 of hij schenkt snood ongeloof
 aan uw orders en uw wetten.
 Ze konden hem niet beletten
 om mijn Hersinde te onteren
 en mijn huwelijk te profaneren,
 en mijn familie en verwanten.
 Hij is de wreedste in den lande.
 Denk nu niet, heer koning,
 dat ik spreek uit verbittering
 of om hem uit wrok te blameren
 en met schande te besmeren.
 Hersinde, hier, zal het getuigen.
 – Het is waar, heer, zegt zij buigend.
 Sinds lang, toen ik nog was maagd,
 had Reynaert al mijn deugd belaagd
 en mij voorstellen gedaan;
 maar ik ben niet ingegaan
 op zijn smeken en zijn beden.
 Toen ik in 't huwelijk was getreden

zocht hij nog toenadering,
 maar ik ging er niet op in.
 Hij was trouwens nooit bij machte
 om mij naaiend te verkrachten.
 Maar toen ik een hol binnengleed
 en halverwege steken bleef,
 Reynaert mij vanachter greep
 en liet me zijn lust ondergaan,
 zo vele keren en zo vaak
 als hij plezier had en vermaak.
 Dat zag gebeuren Ysegrijn
 tot zijn oneer en chagrijn.
 En ik sta hier nu te schande
 voor u, heer, en voor d'anderen.
 Toen ze haar verhaal beëindigd had,
 Ysegrijn weer het woord nam.
 – Het was, heer, op heterdaad
 dat ik Rein te werk zag gaan.
 Wat denkt u, here Liebaert,
 van 't misdrijf van baron Reynaert.
 Heer vorst, ik wil u hierbij vragen
 of hij zich niet heeft misdragen.
 Want heeft hij ons onrecht aangedaan,
 dan klagen wij vos Reynaert aan.
 Ik wil dat door deze edele lieden
 uw gerechtigheid zou geschieden.
 Bovendien klaag ik nog aan
 wat Rein mijn jongen heeft misdaan,
 in mijn hol waar ze lagen
 en hij ze duchtig heeft geslagen
 en ze heeft gemolesteerd
 nadat hij hen had gepisseerd
 en bovendien nog had verklaard
 dat ze waren mijn bastaards,
 daar hij hun moeder had bevrucht,
 wat een leugen is, loos gerucht.
 Maar hij ging voort tot op heden
 En hij zocht gelegenheden
 om mij weer te schand te maken.
 Eergisteren nog was ik gaan jagen
 samen met mijn vrouw Hersend,
 toen gebeurde het incident
 dat ik daarnet heb verhaald.
 Ik betrapte d'onverlaat
 met mijn vrouw op heterdaad.
 Ik heb hem toen mores geleerd
 en voor zijn wandaad geblameerd.
 Hij heeft mij dan voorgesteld
 om zich, onder eed gesteld,

te schikken naar verweer en pleit
 op eender welke plaats en tijd.
 Daarom vraag ik hier, heer Nobel,
 dat ik zou krijgen eerherstel
 voor d'oneer mij aangedaan
 waaruit gezinstwist is ontstaan,
 opdat geen andere dwaze snuiter
 zich als Reynaert gaat te buiten.
 Toen de wolf besloot zijn betoog,
 boog de vorst monkelend het hoofd
 en vroeg met zichtbaar genoegen;
 – Hebt gij er iets aan toe te voegen?
 – Neen, heer koning, voorzeker niet,
 tenzij tot mijn groot verdriet
 dat deze bedroevende zaak
 die mijn faam en eer zo raakt
 overal ruchtbaar wordt gemaakt.
 – Hersinde, gij die erover klaagt
 dat gij door Reynaert werd belaagd,
 die u zijn passie heeft betoond,
 hebt gij hem wederliefde getoond?
 – Ik? Maar, heer, helemaal niet!
 – Ge zegt dat ge niet van hem hielt.
 Hersinde, wil ons dan verklaren
 waarom gij ondanks lijfsgevaaren
 gegaan zijt heel alleen naar Reynaert,
 vermits ge zijn vriendin niet waart.
 – Heer Liebaert, nobele koning,
 u maakt, geloof ik, een vergissing
 want van mijn man, de connetabel,
 die instaat voor uw huis en tafel,
 hebt gij zeker wel vernomen,
 dat ik niet alleen was gekomen,
 want hij stond er lijfelijk bij
 toen Rein pleegde zijn hoerderij.
 – Hersinde, is dat de hele waarheid?
 – Heer, zo waar als gij koning zijt.
 – Wie zou kunnen vermoeden
 dat Rein zich niet zou hoeden
 om in 't bijzijn van Ysegrijn
 te verkrachten diens eigen wijf?
 Ysegrijn staat recht en verklaart:
 – Heer koning, u wordt niet gevraagd,
 dat gij voor Reynaert of voor mij
 zoudt kiezen in uw raad partij,
 maar dat ge uw aandacht zoudt wijden
 aan de zaak die valt te pleiten,
 wat men hier ook mag beweren
 dat ik mij op Rein wil wreken,

want ik zweer u, Heer, plechtig,
 dat ware Reynaert hier aanwezig,
 ik zou bewijzen en betogen
 dat hij onder mijn eigen ogen
 besliep mijn bloedeigen vrouw.
 Dat zweer ik, Heer, op mijn trouw.
 En de vorst, in grote wijsheid,
 wil niet dat wordt gekastijd
 een man die uit hoofse min
 wordt geoordeeld in de kring.
 Voor geen geld nam hij 't onderpand
 voor een tweestrijd in zijn palm.
 Liever zou hij Rein ontslaan
 en hem quitus laten gaan
 van de aanklacht van de wolf,
 uitgesproken voor 't hele hof.
 Hij spreekt dan tot Ysegrijn:
 – God moge mijn getuige zijn,
 nooit, baron, zal ik verdragen
 dat gij en Reynaert op komt dagen
 om de aanklacht uit te vechten
 en met het zwaard te beslechten,
 noch dat er zou komen binnenkort
 oorlog tussen u en Reyn de Kort.
 – Heer, de wolf tot Nobel zei,
 het komt me voor, gij kiest partij.
 Maar bij d'Heilige Moedermaagd
 het is schande en godgeklaagd,
 dat ge mij niet beter helpt,
 want gij wordt verondersteld
 mij, uw vazal, bij te staan.
 Ik heb u steeds terzijde gestaan
 en u trouw gediend als mijn heer
 en u steeds betuigd mijn eer,
 veel meer dan Rein deed aan zijn koning.
 Is dat dan voor mijn trouw de beloning?
 Was ik een schoft geweest, een ploert,
 een snoodaard die vrouwen verhoert,
 ge hieldt meer van mij, bij mijn snoet!

Vervloekt zij die aanvaardt als goed,
 dat ik die u trouw heb gediend
 geen beter loon heb verdiend.
 Maar naar waarheid wordt gezegd:
 'zo de meester, zo de knecht'.
 Gij zijt stront, aanhore mij God,
 en als loon wacht u een drol.
 De vorst ziet dat hij is vertoornd
 en hij antwoordt woord voor woord:

– Als Rein in hoofsheid heeft gevrijd,
 is 't een verzachtende omstandigheid;
 heeft hij uit liefde u bedrogen
 dan is 't niet strijdig, in mijn ogen,
 met waardigheid en distinctie,
 maar toch zal hij niettemin
 worden gedaagd en berecht
 naar de principes van mijn recht,
 zoals gebruikelijk door mijn raad.
 Ge weet waar ge nu voor staat.
 De kameel zat rechts van de koning
 en genoot aan 't hof veel achting.
 Om te bezorgen aan koning Nobel
 het cijngeld van Constantinopel,
 was hij uit Lombardije gekomen
 als gezant van de paus van Rome.
 Hij was zijn vriend en zijn legaat,
 wijs man en uitstekend advocaat.
 – Meester, nam Nobel het woord,
 als ge in uw land ooit hebt gehoord
 van een klager als Ysegrijn
 – bij ons is dat geen zeldzaamheid –
 wees dan zo goed het ons te zeggen
 en ons duidelijk uit te leggen
 welk gevolg en welke les
 te trekken valt uit dit proces.
 – De miserere van hem is gezegd
 en in een decretum neergelegd
 in een roubico publicato
 de matrimonio violato.
 Primo volo examinare
 en d'accusatio expourgare
 of gij moogt, dat is ware,
 naar uw plezier Rein accablare
 die groot peccato heeft bedreven
 door de donna te violeren.
 Eco, hier is mijn sententia:
 wil hij geen amendentia,
 slaat dan al zijn pecunia
 en zijn bezittingen aan,
 en laat hem lapidare subito
 en 't corpus van de diabolo
 en van de vulpes Reynardo
 branden op een monticulo stro.
 Gij moet zijn een nobele koning
 en streng zijn voor de wetgeving,
 want als alquis ze transgresseert
 en ze vrijwillig outrageert,
 moet hij molto veel pagare

wel honderd ecus en denaren.
 Heer, bij het sacro sacrament
 als gezegd in 't jugement,
 als ge een goed koning wilt wezen,
 spreek gerechtigheid in dezen
 por amore voor de paus en God
 die gehangen werd aan 't hout.
 Want ge zult geen goed koning zijn
 als ge niet handelt met het brein
 van Julius Caesar en dus verzaakt
 aan 't beslechten van deze zaak.
 Wilt ge een goed koning wezen
 zonder strenge paroles te vrezen,
 steun dan, Signor, op Gods geloof
 en voor onrecht houd u doof.
 Laat u, koning, niet misleiden
 en blijf ons geloof belijden.
 Laat de kerk in 't midden staan,
 dan moet ge niet naar 't klooster gaan
 waar men uw zonden zal vergeven
 die ge als koning hebt bedreven.
 Wees dus, Signor, niet bezorgd
 om te spreken als een vorst,
 want als ge slechte rechtspraak spreekt,
 niemand zich op de koning wreekt.
 Uw laatste woord is uw goed recht
 in dit familiaal gevecht,
 want hoe meer ik zeg en spreek,
 hoe minder, Heer, ik ervan weet.
 Toen de barons dit hadden gehoord
 was meer dan één erdoor vertoornd,
 terwijl er ook te lachen stonden
 en de legaat een leukerd vonden.
 Dan stond recht en zei Liebaert:
 – Baronnen, hier rond mij geschaard,
 gij de moedigste onder allen
 van mijn leenheren en vazallen,
 spreek nu zonder wrok of wraak
 uw oordeel over deze zaak.
 Moet hij die uit liefde hoofs
 gehandeld heeft, moet zijn hoofd
 van zijn romp worden gebroken
 als zijn vriendin wordt vrijgesproken?
 Na deze woorden, wreed content,
 verlieten ze de koningstent
 om samen volgens het recht
 te vellen vonnis, waar en echt.
 Ze waren wel een duizendtal.
 Daar had men 't hert Brichemer al

die briede om de schande en pijn
 die moest lijden Ysegrijn.
 En ook baron Bruin, de bere,
 wil vos Reynaert accableren
 en met hem, Beaucent, het everzwijn,
 die een goed eiser wil zijn,
 maar toch geen inbreuk wil plegen
 op de juridische regels.
 Ze zitten samen in het rond
 en één van hen opent de mond
 en leunt aan bij Beaucent.
 – Heren, wees nu eens attent
 en luister vol aandacht naar mij.
 Ge hebt gehoord hoe Ysegrijn,
 u aller vriend en mijn kozijn,
 Reynaert fel heeft aangeklaagd
 omdat hij Hersind heeft belaagd;
 maar 't is onze geplogenheid
 bij een aanklacht en het pleit
 wil iemand eerherstel behalen
 dat hij er cito bij moet halen
 en degelijk brengen hier te berde
 de getuigenis van een derde,
 want anders kan vandaag of morgen
 iemand ons overlast bezorgen
 en door zijn pleit en zijn repleik
 ons brengen in diskrediet.
 Wat aangaat nu zijn echtgenoot,
 ziehier wat ik denk en geloof:
 hij houdt haar goed onder de knoet
 en doet haar zeggen wat ze moet;
 hij kan haar evengoed doen liegen
 en wie hij wenst laten bedriegen.
 Ik denk dat zo'n getuigenissen
 soliditeit en waarheid missen
 en dus onaanvaardbaar zijn.
 Er zijn andere nodig als bewijs!
 – Bij God, heren, zegt Bruin de bere,
 ook ik ben een die recht moet spreken.
 Vermits we hier tezamen zijn,
 zal ik zeggen wat ik peins.
 Ysegrijn is nu connetabel
 van de koninklijke tafel
 en is zeer geëerd aan 't hof;
 moest hij echter een ploert of schoft
 of een doortrapte dief zijn,
 dan zou zijn eega Hersewijn
 geen getuige ter ontlasting
 kunnen zijn, of van vrijstelling.

Zo groot is het prestige van de wolf,
 dat zelfs al had hij geen borgtocht,
 men hem zonder meer zou geloven.
 – Heus, zegt Beaucent, da's niet gelogen.
 Maar er is nog een ander aspect
 dat hier moet worden ontdekt:
 wie de goede is, wie de slechterik?
 Dat maakt ieder uit voor zich.
 Als ge beweert dat Ysegrijn
 is de beste paladijn,
 dan zal Rein uit contradictie
 volhouden in jurisdictie,
 dat hij evenzeer is loyaal
 als de wolf, of elk vazaal.
 Elkeen vindt zich een man van eer.
 Uw argument snijdt geen leer.
 Als men het zou aanvaarden
 zou de rechtspraak snel ontaarden.
 Iedereen kan een klacht indienen
 en zich van zijn vrouw bedienen
 en wat hem past laten getuigen
 en zo schaden de goede luiden.
 Dat gebeurt niet waar 'k heb mijn zeg.
 Verlaten hebt gij de goede weg.
 Ik treed u bij, heer Brichemer,
 er is geen man van hier tot vèr
 die gesproken heeft terecht
 volgens rechtschapenheid en recht.
 – Heren, zegt Plateau, het damhert,
 d 'aanklacht heeft nog een aspect,
 daar baron Ysegrijn opeist
 de door de vos gestolen spijs
 en daar hij heeft geürineerd
 op zijn kinderen, onverveerd,
 om daarmee klaar te bewijzen
 zijn minachting en misprijzen;
 hij heeft ze zelfs gemolesteerd
 en als bastaards ook onteerd.
 Als Reynaert geen eerherstel doet
 zoals het volgens de wetten moet,
 dan zal hij zeker niet nalaten
 om te herhalen zijn wandaden.
 Daarop zegt Bruin, de baron:
 – Daaruit schade en schande komt,
 als de vos Reynaert met smaad
 een heer als Ysegrijn overlaadt
 en hij mag stelen zijn bezit
 zonder dat hij wordt geklist,
 dan, heren, mogen wij wel zeggen,

dat Rein het goed kan uitleggen.
 Het zou dan ook een dwaasheid zijn,
 als Nobel niet wreekt Ysegrijn,
 door de vos gegriefd en onteerd.
 Ieder brein anders reageert.
 Om den wille van het smeer
 likt de kat de kandeleer.
 Ik geloof niet, met uw respect,
 dat als iedereen hier vertrekt
 al lachend en in 't ongelijk stelt
 de wolf tegen Reynaert de rebel,
 we echt recht zouden spreken.
 Laten wij ons op hem wreken.
 Daarom ook zult ge mij toelaten
 om u zeer in 't kort te verhalen,
 hoe die schoft en crimineel,
 mij, baron Bruin, beduvelde heeft.
 Reynaert, het uitschot dat wij haten,
 bespiedde naast een palissade
 een hoeve die pas was gebouwd.
 Wat verder aan de zoom van 't woud
 lag de gewone residentie
 van een boer die in opulentie
 hennen en hanen bezat,
 waar Rein aanrichtte een bloedbad.
 Hij verslond er meer dan dertig.
 De boer liet dus heel voorzichtig
 Reynaert gadeslaan en volgen
 en dressereren zijn jachthonden.
 In 't bos was er geen enkel pad
 dat niet vol vossenklemmen zat,
 vol kuilen met of zonder strikken
 om de vos te klissen en te strikken.
 Reynaert, verzot op dat pluimvee,
 was daar niet gelukkig mee,
 dat hij op 't erf niet meer geraakt.
 Toen bedacht die rosse snaak
 dat ik groot ben en goed zichtbaar,
 wijl hij klein is en fijn behaard,
 en dat ik dus vlugger dan hij
 zou opvallen in bos of hei
 en men mij zou vlugger vatten
 dan hem, die trouweloze makker.
 Liepen we in een strik tesamen,
 wijl de dorpers naar mij kwamen
 zou hij stiekem op de vlucht slaan.
 Hij wist ook dat mijn liefste maal
 uit zoete honingraat bestaat.
 Vorige zomer hij naar mij kwam,

vlak voor het feest van Sint-Jan.
 – Ach, Bruin, mijn lieve compaan,
 ik weet een pot honing staan ...
 – Waar dat? – Bij ene Noël Constant.
 – En in het bereik van mijn hand?
 – Beslist, 'k heb alles goed beloerd
 en verkenningen uitgevoerd ...

Het graan stond in gouden aren
 waarachter wij niet te zien waren;
 door d'open poort binnengekomen
 stonden we in een tuin vol bomen.
 Naast een schuur hielden we wacht
 tot ingevallen was de nacht.
 Die nacht zouden we de pot breken
 en d'honing smakelijk opeten.
 Maar wachten kon de slokop niet
 als hij in 't hok de kippen ziet.
 Hij begon van wellust te hijgen.
 Toen hij er een vast kon krijgen,
 maakten d'andere zoveel kabaal,
 dat zij dorpers wekten uit hun slaap
 die talrijk kwamen toegelopen,
 wel met duizend, bij hopen.
 Ze kwamen roepend naar de tuin
 en schreeuwden hun woede uit.
 Ze waren wel met veertig man
 zodat ik schrik kreeg en werd bang.
 Ik ging er vandoor in galop
 en ook Reynaert ontliet de strop
 want hij kent al de kronkelpaden;
 ik werd bang en kreeg het kwade.
 Toen ik vluchten zag Reynaert
 riep ik: – Wilt ge mij, snoodaard,
 hier zo alleen achterlaten?
 – Here Bruin, wil nu niet praten,
 vluchten is nu zeer te raden,
 ieder voor zich trekke zijn plan
 en vluchte wat hij vluchten kan.
 Nood doet zelfs de besjes ijlen.
 Blijf niet langer hier verwijlen
 als ge draagt geen scherpe sporen
 om uw rijdier aan te sporen.
 De dorpers willen u graag dood,
 want hun woede is zeer groot.
 Als uw pels u weegt te zwaar,
 wees dan maar gerust voorwaar,
 een ander draagt hem in uw plaats.
 Ik ga er vandoor met grote haast

naar mijn keuken om deze kip
 te braden aan een draaiend spit.
 Welke saus wenst gij daarbij?
 De schoft schiet me al voorbij
 en heeft me alleen achtergelaten.
 Het tumult zwelt uit de straten.
 De bloedhonden rennen voorop
 en springen me dra naar de strot.
 In het rond vliegen al speren.
 De dorpers gaan fel te keer
 zodat weldra in 't dorp en 't veld
 weerklinkt hun woest geweld.
 Wie mij toen had zien omkeren
 om mij tegen hen te weren
 en de honden af te houden
 en ze te slaan koen en boude
 en te gooien in het rond
 meer dan één dode hond,
 die kon zeggen dat hij zag
 nooit eerder zulk een bloedbad.
 Ik weerstond met al mijn krachten.
 Maar toen ik vliegen zag de schachten
 en de speren met weerhaken
 die rond mij in d'aarde staken,
 wijl ik de dorpers en de doren
 ook van elders zag aankomen,
 liet ik de honden en onversaagd
 stortte ik mij in volle vaart
 op de boeren die uitweken.
 Geen is zo moedig gebleken
 die van als ik hen aanviel
 niet redden ging zijn lijf en ziel.
 Een heb ik bij de kraag gegrabbeld
 en mijn paard heeft hem vertrappeld.
 Een ander ook slaat op de vlucht
 en zwaait met zijn knots in de lucht.
 De dorper die ik had neergeslagen
 begon gillend om hulp te vragen,
 d'ander keert om en valt mij aan
 om mij met zijn knots neer te slaan.
 Hij geeft mij zo'n slag op mijn oor
 dat ik mijn evenwicht verloor.
 Daar ik zo erg was geraakt
 liet ik los zijn kameraad.
 Ik sta recht, zij slaken kreten,
 de honden zich tot mij keren
 en vallen mij 't allenkante aan.
 Als de dorpers mij houden staan
 tussen hen en tussen de honden;

zij daar niet te keuvelen stonden,
 maar hun honden ter hulp snelden.
 Hier moet ik nog helaas vermelden
 dat ik veel heb geïncasseerd,
 maar mij zodanig heb verweerd
 dat niemand nog naar voren trad.
 Meer: ze kozen allen 't hazenpad.
 Ze hadden mij lelijk geblesseerd
 en mij danig geterroriseerd
 door hun honden op te stoken,
 zodat ook ik ben weggelopen.
 Ik nam de richting van het bos,
 omdat daar stond minder volk
 en zo ben ik tenslotte ontsnapt,
 al werd ik toch bijna gesnapt.
 Door vlucht en aanval t'alterneren
 kon ik de meute van mij weren
 en hollend door het struikgewas
 heb ik, ondanks het vijandig ras,
 in het loofbos kunnen schuilen
 ver van de honden en hun muilen.
 Dit lot liet Rein mij ondergaan
 omdat hij stelen wou een haan.
 Als ik u dit wou vertellen,
 was 't niet om klacht neer te leggen
 maar om u een voorbeeld te geven
 hoe Rein door sluwheid wordt gedreven.
 De klacht komt nu van Ysegrijn.
 Al eerder bekleog zich Tiecelijn
 die zich door Reynaert liet pluimen
 en bijna als gevangene opsluiten.
 Rein lokte Tybaert in een val
 tot hij zijn vacht haast verloren had.
 Een loer heeft hij ook geprobeerd
 te draaien zijn buurvrouw, de mees.
 Op 't ogenblik dat zij aan 't eten was,
 viel hij haar aan, de judas.
 Gezien dus de herhaalde klachten
 moeten wij maatregelen betrachten
 en betonen geen genade
 voor Reynaert en zijn kromme daden.
 Lang heeft gesproken Bruin, de bere,
 en kort is 't antwoord van de ever:
 – Here Bruin, in één raadzitting
 zal niet behandeld zijn 't geding.
 De aanklacht is wel gedeponereerd,
 maar nog niet geïnstrueerd.
 Zeer wijs zal de rechter moeten zijn
 die zonder verhoor der tegenpartij

een vonnis zal moeten vellen.
 We hebben de feiten horen vertellen
 en d'aanklachten aanhoord.
 Nu verdient Reynaert het woord
 om naar onze gerechtigheid
 te houden hier voor ons een pleit
 om tot de conclusie te komen
 dat men niet bouwde in een dag Rome.
 Ik zeg dit niet om Rein te helpen,
 maar omdat geen baron zou denken,
 dat wij hem aan dit hof misprijzen.
 Het ware oneerlijk en onwijze.
 Ik weet niet wat verder te zeggen
 zolang Rein niet kan weerleggen.
 Eens dat hij gekomen is ten hove
 wordt de klacht goed overwogen,
 dan zal eerst worden onderzocht
 de aard der boete en borgtocht,
 geheel zoals de regels eisen.
 Toen zei Kwinkelier, de wijze:
 – Maledictie zal hij krijgen
 als d'aanklacht overstijgt de feiten.
 De beer geeft hem op stuk lik:
 – Baron, gij zijt niet goed snik
 door Reynaerts partij te kiezen.
 Gij vormt een leuk stel deugnieten,
 tesamen gij en de vos Reynaert.
 Hij heeft zich al te vaak voorwaar
 uit menig rechtsgeding gered
 en ook dit keer lukt het hem wel
 als men luistert naar uw pleidooi.
 Kwinkelier krijgt in het oog
 dat Bruin, de bere, woedend wordt
 en om zijn woorden grolt en gromt,
 maar hij trekt het zich niet aan
 ziet hem met een grimas aan
 en vervolgt: – Vriend Bruin, lieve bere,
 u zegene God, Onze-lieve-here.
 Vertrouw ons toe en ons zegt
 wat in deze zaak, wat u betreft,
 dient gedaan volgens het recht.
 – Bij Rikus, er is geen gerecht
 onder de hemel waar ik oprecht
 zou durven zweren en verklaren
 dat al dit kwaad kwam van Reynaerde,
 dat alles gebeurde door zijn schuld
 en de wolf waarheid heeft onthuld.
 Waarom hier nog langer wachten,
 vermits schuld heeft de verdachte?

Hij werd betrapt op heterdaad
 van overspel en van vreemdgaan;
 hij werd door zijn slachtoffers herkend,
 door Ysegrijn en door Hersend.
 Het zou stroken met de gerechtigheid
 als Reynaert nu werd voorgeleid
 geboeid aan voeten en aan handen
 en in de kerker zou belanden
 zonder pleidooi of woordenkraam.
 Wat ik goed vind en beaam
 en wat mij ten zeerste zou behagen
 is op zijn rug twintig stokslagen
 daar hij verhoerde andermans wijf,
 of dat nu is vrouw van hoerderij
 of een vrouw van hoofse minne.
 Opdat hij niet zou herbeginnen
 worde streng gestraft de daad
 daar 't om een edelvrouwe gaat,
 die wanhoop en schande beleeft
 omdat haar man er weet van heeft.
 Wie denkt dat baron Ysegrijn
 zo malloot en gek zou zijn
 om zich in rechtspraak te voorzien
 als hij ze niet bezig had gezien?
 Des te schrijnender om dragen
 is haar schande en blamage.
 Als die misdaad niet wordt bestraft,
 die door haar werd aangebracht,
 besluit ik: ons gerecht is ziek.
 De ever zegt: – Dat neem ik niet.
 Elke zondaar verdient genade.
 Al deed Reynaert kwade daden,
 dan is niet zo groot zijn misdaad
 dat er geen vergelijk bestaat.
 Uit grote oorlog: groot bestand!
 Al is de wolf van mindere rang,
 een lichte wind stopt vaak stortregen.
 Rein zal zich eerder disculperen
 voor hij wordt geoordeeld en berecht.
 Al hebt ge het mooi uitgelegd,
 ge hadt beter gedaan te zwijgen.
 Meester Brichemer was slim en wijze,
 hij hield niet van voos gepraat
 en verloor zijn tijd in deze raad.
 Hij zei: – Heren, het wordt tijd
 dat we bepalen de dag van 't pleit;
 dat Reynaert aflegt dan de eed
 en de belofte die hij deed
 aan Ysegrijn en eerherstel doet

volgens de regels zoals het moet.
 De baronnen zeggen en besluiten
 dat de twee vrede moeten sluiten.
 En zoals de wijsgeer verklaart
 voor een delict in woord en daad
 dat niet is bewezen en bekrachtigd,
 zal men nooit, bij God almachtig,
 een oordeel vellen dat ons noopt
 iemand te brengen tot de dood.
 Men zal hem schenken dies genade.
 Laten we straffen dus met mate,
 zo oordeelt men niet per abuis.
 Een zaak vind ik toch niet pluis:
 dat er op aarde is geen man
 die deze zaak ontwarren kan.
 Het zou Roönel kunnen zijn,
 de hond van Dirk van de Fonteyn.
 Als hij goedgezind is en niet dwars
 haalt hij ons zeker uit de last.
 Hij is een waarheidslievend man,
 de beste die men vinden kan.
 We hebben er goed aan gedaan
 om bij hem om raad te gaan.
 Met dit voorstel ging men akkoord,
 want niemand was er door gestoord.
 Het debat werd onderbroken
 en ze zijn naar Nobel gelopen
 met grote vreugde en vrolijkheid.
 Dan neemt Brichemer zijn tijd
 en als een echte redenaar,
 spreekt hij tot Nobels raad:
 – Heer koning, volgens uw opdracht
 moest deze zaak goed overdacht,
 om finaal te worden beslecht
 volgens de regels van uw gerecht.
 Dit oordeel hebben wij gevonden
 en, ik zeg het hier onomwonden,
 om te ontrafelen deze zaak
 is er geen betere advocaat,
 dan de baron die voor u staat.
 Op het verzoek van deze raad
 doe ik het als u het toestaat.
 Koning Nobel neigt het hoofd
 ten teken dat hij het gedooft.
 Brichemer buigt en hij verklaart:
 – Heren baronnen, al te gaar,
 luister goed en als ik faal,
 zeg het mij zonder omhaal.
 Ik geloof dat werd gezegd

dat de klacht door de wolf neergelegd door ons moet geëxamineerd, geheel volgens onze rechtsleer. Maar vooreerst zou hij toch moeten andere getuigen oproepen om te bewijzen zijn aanklacht en bij te zetten meer kracht op de dag hier gefixeerd. Dus hebben wij ook gedecideerd uit eerbied voor de wettelijkheid hem te verbieden in zijn pleit uit Hersindes getuigenis – of het waarheid of leugen is – te halen enig argument om te staven zijn serment. Bruin en Beaucent waren tegen, maar zij die hem waren genegen, hebben mijn raad ook gevolgd. De zaak van Hersind en de wolf is dan aan 't rollen gegaan en iedereen werd recht gedaan. Dan hebben we ook nagegaan hoe vast te stellen de werkwijze die zou toelaten contra Ysegrijne de vos Reynaert om te pleiten, nu zondag bij de morgenstond, onder leiding van Roönel de hond. We zouden Reynaert dan ontbieden en hem zonder meer gebieden in vrede te leven met de Heer volgens zijn christelijke leer. Nobel al lachend antwoordt hem: – Bij de heiligen van Betlehem, zelfs al had ik duizend boeken, ik zou mij niet gelukkiger voelen nu ik van een zaak ben verlost die ons zoveel moeite heeft gekost. Waarom er mij mee bezighouden? 'k Zal er mij voortaan bij houden om de eisers te berichten dat ze vrede moeten stichten, ten overstaan van Roönel – hij is een fideel metgezel – na 't einde van de zondagmis. Reynaert zal hier dan gewis kunnen weerleggen elke klacht die tegen hem werd ingebracht. Maar eerst moet hij gedagvaard. Grimbeert zal naar hem toegaan

en hem gebieden in Nobels naam dat hij als de omgang is uitgegaan de wolf komt geven satisfactie, maar hij mag maken geen obstructie op wat hem zeggen zal Reynaert. Nu zwegen de leden van de raad en verlieten daarna de zaal om naar huis terug te keren, jong en oud en Bruin de bere, baron en graaf, groot en klein en Beaucent het everzwijn en Bricheemer die geen huis heeft en leeft van wat men hem geeft. Als de raad is uiteengegaan, begaf Grimbeert zich op de baan om naar vos Reynaert te dragen Nobels brief en hem te dagen. Gelukkig toeval: Rein was thuis in zijn versterkt slot Malpertuis. Grimbeert overhandigt hem de brief en zegt dat het de vorst gelieft dat Rein voor de raad zou treden voor het behoud van peis en vrede. Als rechter zal Roönel zetelen omringd door de barons en edelen. Rein moet er nu wel voor zorgen dat hij op de vastgestelde morgen voor Nobels raadkamer opdaagt. Rein zegt dat hij niets anders vraagt en zich zal hebben aangemeld op de dag door 't hof gesteld. Grimbeert vertrekt en Reynaert blijft, maar 't past dat hij onverwijd zal christelijker leven moeten. Hij blijft toch altijd op zijn hoede en 't stoort hem weinig wie hem haat en hoe evolueren zal zijn zaak. Maar Ysegrijn, zijn opponent, is voor zijn zaak meer attent. De dag voor het rechtsgeding hij naar Roönel toeging die voor zijn huis lag te lummelen en in vers stro was aan 't slungelen. Ysegrijn naderde en boog diep en d'andere deed alsof hij sliep. De wolf dan met een zachte stem: – Heer Roönel, zegt hij tot hem, ik ben gekomen om uw raad. 't Is krijg tussen mij en Reynaert,

die mij zoveel kwaad heeft gedaan;
 ik diende klacht in bij de raad
 en zondag na de morgenmis
 wordt voltrokken het vonnis,
 tegen hem die kent zoveel lagen.
 Rein zal zeker komen opdagen
 en gij zult de zaak arbitrerem
 volgens de regels der rechtslere.
 Men heeft mij ook laten weten
 dat vos Reynaert onder ede
 zich zal moeten justifiëren
 en uiteindelijk uitleg geven
 punt voor punt, om het even
 wat ik hem ten laste leg
 en tot zijn scha of nadeel zeg.
 Ook moge ik, Heer, u vragen,
 u zoals mijn vriend te gedragen
 en voor mij zo te spreken recht
 dat vos Reynaert, zeer terecht,
 tot bekentenis overgaat
 van het door hem bedreven kwaad.
 Het enige wat gij hier moet doen
 is in te gaan op mijn verzoek
 om de relieken te vragen,
 wat mij stemt tot onbehagen.
 Dan zegt Roönel, de hazewinde:
 – Gij zult genoeg relieken vinden
 bij wijze mannen in de stad.
 Stel u dus maar op uw gemak.
 Gij zult ook zonder te grienen
 van kostbare hulp genieten.
 De relieken leg ik in de sloot
 buiten de stad ver van de poort
 en daar zal ook ik gaan liggen
 en veinzen mij te verslikken
 in een been. Ik lig op de grond
 en mijn tong hangt uit mijn mond,
 lippen verkrampt en hoofd gekromd.
 Maak dat ge daar Rein tegenkomt
 en als hij daar is aangeland,
 doe hem zweren op mijn tand,
 dat hij Hersend niet heeft bedrogen.
 Als hij dan voorovergebogen
 heel dicht nadert mijn gelaat
 bijt ik hem voor hij vluchten gaat
 in zijn hand, zodat hij zeggen zal
 dat hij nooit gezien had
 een dier dat zo wreed bijten kan.
 En wil hij dit lot ontwijken

en de relieken vermijden
 hij kan er niet aan ontsnappen
 en zal zich ook laten betrappen,
 want in hinderlaag in 't ronde
 zal ik leggen veertig honden,
 mijn allerbeste compagnons,
 de wildste, de wreedste en heel honds.
 Heel gewiekst moet Reynaert zijn
 als honden noch reliekschrijn
 hem niet lokken in hinderlaag.
 Doe uw best, doe wat ik vraag.
 Langs het woud van Jeumand
 is Ysegrijn weer thuis beland;
 dan gaat hij op zoek naar vrienden
 waar hij weet dat er zich bevinden.
 Hij stuurt geen boodschapper naar hen,
 want ze opzoeken doet hij zelf,
 zowel in 't bouwland als in 't woud,
 geen, behaard of kaal, die zich schuilhoudt.
 Meester Brichemer, maarschalk en drost,
 kwam aangestapt met fiere borst;
 Bruin de bere was zeer gejaagd.
 Ook d'ever Beaucent is opgedaagd
 en ook Musaart de kameel
 en 't luipaard gedaagd door de leeuw
 die liet zeggen dat hij moest verschijnen.
 De panter kwam en ook de tijger
 evenals Canteriel de tovenaar.
 En de aap, een geboren Spanjaard,
 was ook gekomen naar de raad.
 Als ze allen waren vergaard
 heeft Ysegrijn hen vol hope
 gebiedend en biddend toegesproken.
 – Heren, zei hij, wil mij aanhoren,
 ik heb u naar mijn pleit ontboden,
 ik vraag u: neem ter harte mijn zaak,
 vermits ge hier vormt Nobels raad.
 Zowel vreemdeling als inboorling
 of behorend tot zijn familiekring
 hebben verzekerd Ysegrijn
 dat ze hem tot steun zullen zijn
 tot hij garanties heeft gekregen.
 Ze hebben gezworen onder ede
 en zich, kaalkop of bebaard,
 onder zijn banier geschaard.
 En die dag droeg zijn banier
 het ellendige stinkdier,
 dat vergezeld was van Tibaert
 beziel door haat tegen Reynaert.

Velen nochtans onder hen hebben voor de vos gestemd en partij getrokken voor hem. De das Grimbert was een van hen die nooit verdragen kon de bere en van Reynaert was de neve en hem zeker niet zou verraden. Die hem evenmin in de steek zou laten was d'eekehoorn, die zeer moedig was, die daar huppelde in de pas en ook dame schildpad, de trage, met de mol, Torte, haar mage, met meester kaalkop, de rat, die men allen genodigd had. Ook egel en wezel waren aanwezig en de mier die niet verlegen maar openlijk en met trots haar steun kwam brengen aan de vos. Zij voegt zich bij hem zonder meer, al was ze niet geconvoceerd. Een zee van volk voor de zitting. Meester Reynaert en zijn kring en al wie voor hem gekozen had waren talrijk in de stad waar zou plaatsvinden het pleit. Al klaar staat here Ysegrijn. Hij en Reynaert hebben hun troepen elk ingedeeld in drie groepen. De wolf wachtte in 't open veld. Rein had zich aan d'heuvel opgesteld. Roönel krijgt de vos in 't oog en houdt zich voortreffelijk voor dood met slappe tong en gekromde nek en beweegt niet van een el. Hij wacht in een droge gracht en in de lagen door hem bedacht met de aangevoerde honden die overal te wachten stonden naast 't staketsel en de gracht. Vier teven had hij meegebracht en meer dan honderd hazewinden, een elite die zou verslinden Reynaert bij 't eerste signaal, zo geprikkeld was hun haat. Brichemer presideert de raad. Hij werd eenparig aangewezen om hun woordvoerder te wezen. Hij staat dus ook als eerste recht, richt zich tot Reynaert en zegt:

– Rein, ge moet u disculperen tegenover Ysegrijn, uw compere. Dit heeft de raad gedecideerd, tredt dus naar voren ende zweert. Indien Ysegrijn had beloofd u te geloven op uw woord, zoudt gij toch nog moeten zweren en Sint-Roönels tand vereren, dat gij op geen enkele wijs beduveld hebt here Ysegrijn, dat men gehad heeft ongelijk u niet te geloven voor dat feit. Als de vos Reynaert dit hoort, springt hij op en is vertoornd en hij maakt zich meteen gereed om af te leggen plechtig de eed. De vos is van alle markten thuis. Alle dieren, de herten inclusief, kunnen niet aan hem tippen als het gaat om knepen en listen. Hij geeft zich perfect rekenschap, dat hij gelopen is in de val, als hij ziet dat Roönel daar ligt goed gezond en wel en hij zijn flanken ziet bewegen en zijn borstkas op en neder. Hij wijkt van schrik achteruit. – Wat gebeurt hier? roept Brichemer uit als hij ziet dat Rein opzij springt. Gij moet nu zonder aarzeling raken met uw rechterhand Roönels relikwietand. – Baronnen, iets anders mij zegt of het terecht is of onterecht; ik vermoed dat ik hier heus moet volgen de riten rigoureuus zonder maar iets te veranderen. Maar wat ik zie is iets anders dan wat hier hoorde te zijn en gij niet merkt naar het schijnt; ik zou u wel zeggen wat het is als dat niet bracht ergernis. Laten we dus de zaak vergeten en alles in de doofpot steken. Meester Das, Grimberts neve, zag wel het verraderlijke ding maar gaf deze verklaring: – Mijn uitleg, mijn lieve neef, en die ik u hierbij geef,

is correct en zeer aanvaardbaar
 in dermate, ja voorwaar!,
 dat ik geloofwaardig ben.
 Ik zie Reynaert en rondom hem
 volk dat hier niet hoeft te zijn,
 want voor een baron van het rijk
 mag het onbetamelijk lijken
 dat men hem naar de keel zou grijpen.
 Als zij hem meer ruimte lieten
 kon hij tot bij de relieken
 en op gerechtelijke wijze
 zijn onschuld en zijn eer bewijzen.
 – Goed gezien, Brichemer zegt,
 want ik had er niet op gelet.
 Hij laat zijn manschappen afstijgen
 en wat verder achteruit rijden,
 maar Reynaert al koos 't hazenpad,
 daar hij in blijven geen zin had.
 Toen hij naar de relieken wou gaan
 koos hij vlug de andere baan:
 de snode verrader nam de vlucht.
 Met opgeheven hoofd hij vlucht
 langs een oude holle weg.
 Ze roepen, maar hij is al weg,
 en de honden die in hinderlagen
 rondom die plek daar lagen,
 beginnen al op hem te jagen.
 Verneem van mij al hun namen.
 d'eerste met gestrekte speer,
 die boven d'anderen uitsteekt,
 is Roönel, d'hond van Frobert,
 met Spillaert, die van Robert;
 met hem komen in volle allure
 Harpijn, Morant en Brure,
 en Spinaas met Hortovilla,
 alsook de hond van Santevilla,
 de hond van Evert, de voller.
 En achter hem kwamen aanhollen
 d'overigen uit hun hinderlagen
 en die op Reynaert gaan jagen.
 Geen enkele hond die achterblijft

en zelfs geen teef die overblijft.
 Allen maken zij groot tumult
 en rennen daar vol ongeduld:
 Baldus, Rozelijn en Primula,
 de teef van pape Saecula,
 en ook Bella die zich niet spaart
 om te bijten de vos Reynaert.
 Zij snijdt hem telkens de pas af
 en dwingt hem om in volle draf
 nodeloos omwegen te maken
 voor hij in zijn hol kan geraken.
 En al loopt hij niet op kop,
 Ysegrijn hitst de honden op:
 met fel geroep en hoge kreten
 komt ook hij daar aangereden.
 Dat Reynaert koos het hazenpad,
 dient niet slecht te worden opgevat,
 want nood en noodwendigheid
 laten zelfs lopen een oud wijf.
 Aan de zoom van een klein bos
 staan vier honden op hun post,
 onder hen Snijtand en Brigand.
 Als de vos daar voor hen strand
 slaat de schrik hem om het hart.
 Hij is volledig in de war
 en denkt dat zijn doodsuur slaat
 omdat iedereen hem haat.
 Het geluk heeft hem verlaten
 en listigheid zal hem niet baten.
 Zozeer vallen hem aan de honden
 dat vlokken vacht vliegen in 't ronde.
 Ze hebben Rein haast gestroopt
 en zodanig hem bestookt
 en verscheurd zijn pels en huid,
 dat het bloed sijpelt eruit
 op meer dan veertien plekken.
 Door te sleuren en te trekken
 hebben zij Rein zo mishandeld,
 hem gebeten, hem vertrappeld,
 dat hij halfdood en krank
 in Malpertuis is beland ...

Naschrift

In de editie van Armand Strubel (Parijs, Gallimard, 1998, Pléiade) worden de drie hierboven vertaalde branches van de *Roman de Renart* samengenomen als de ‘vijfde’ branche. We onderscheiden *Le puits* van 554 regels (Va), *Le Jambon enlevé* en *Renart et le grillon* van 391 regels (Vb) en *L’escondit* van 1012 regels (Vc). Samen nog geen 2000 regels (de 1957 regels zijn samen qua lengte te vergelijken met het tekstgedeelte dat we gewoonlijk als *Reynaert la* aanduiden (tot vers A 1885 ‘Nu gaet Reynaert al huten spele’).

De andere uitgevers hebben deze branches niet op dezelfde manier gegroepeerd. De handschriften van de *Roman de Renart* zijn ingedeeld in drie tot vier categorieën, waarvan er drie zijn uitgegeven: α door Ernst Martin, β door Mario Roques en γ door N. Fukumoto, N. Harano en S. Suzuki. De vierde, meer hybride familie (met als basismanuscript het laat-dertiende-eeuwse handschrift H (ms. de Paris, Arsenal 3334), werd door Strubel uitgegeven in zijn Pléiade-editie. Martin beschouwde dit handschrift als een oude getuige uit de γ -familie.

Martin nummert de branches als IV (*Le puits*), V (*Le jambon enlevé* en *Renart et le grillon*) en Va (*L’escondit* of *De eed*). Volgens Martin is de combinatie II-Va de oudste Oudfranse Renarttekst. De tekst wordt gedateerd circa 1174-1177. Alle hierboven gepresenteerde teksten behoren tot de oudste groep Renartbranches en dateren vóór 1180. Wellicht zijn ze tot stand gekomen voor het bekende *Le plaid* (branche I), de directe bron van *Van den vos Reynaerde*.

Alle branches beginnen volgens het principe: wolf of vos heeft honger. Honger is de drijfveer van de handeling. De branche van de waterput is ongetwijfeld één van de sterkste Reynaertvertellingen. De klassieke ingrediënten van een goed Reynaertverhaal: het verschil tussen schijn en zijn en verder leugen en list, zijn hier ten volle aanwezig. Ook in het verhaal over de ham, waarin de vos zich voor dood op de weg legt, vinden we hetzelfde beginthema en dezelfde kenmerkende elementen. Nu echter wordt de vos het slachtoffer. Hij zal uiteindelijk alleen het touwtje ontvangen waar het spek aan hing. Zijn list loont niet.

Branche Vc volgt dan het tweede grondpatroon uit de Reynaerttraditie: niet de honger, maar de daging van de vos naar het hof bepaalt de handeling. De rechtspraak staat centraal. Deze mondt uit in het zweren op relieken, waarnaar ook in *Van den vos Reynaerde* wordt verwezen:

Het was sint so verre comen
Datter eenen dach af was ghenomen
Ende Reynaerd soude hebben ghedaen
Sine onsculde. Ende also saen
Also die heleghe waren brocht,
Was hi andersins bedocht
Ende ontfoer ons in sine veste
(A 79-85)

Wij waren overeengekomen
dat hij zou zweren bij de relikwie ...
van ik weet niet juist meer wie
dat hij onschuldig was. Maar
toen de resten van de martelaar
op het toneel verschenen,
was hij in zijn kasteel verdwenen!
(vertaling Walter Verniers)

Rik van Daele

Reinardus 16

Brian Levy & Paul Wackers (red.), *Reinardus. Yearbook of the International Reynard Society*. Volume 16. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 2003. ISBN 90 272 4045 0.

In dit zestiende jaarboek worden twaalf lezingen gepubliceerd die werden gehouden op het veertiende colloquium in Hull anno 2003. Dit congres werd georganiseerd door Brian Levy, die op 10 augustus 2004 totaal onverwacht overleed. De vos komt ruim aan zijn trekken.

In zijn bijdrage *Pulci's Margutte: An Italian Fox Revealed* (p. 117-132) heeft Leslie Zarker Morgan het over de duidelijke verwantschap van *Margutte* ('volpe') met *Le Roman de Renart*. Niet alleen treft een overeenkomst in de plot, maar opvallend zijn onder andere de humoristische structuur, de woordenschat en de motieven die we ook in *Le Roman de Renart* terugvinden. Luigo Pulci (1432-1484) gebruikte teksten uit diverse branches om zijn eigen verhaal te versterken.

Karen Sullivan snijdt Reynaerts 'keterschap' aan in *'Filz a putein, puant heirites': The Heterodoxy of Renart* (p. 183-194). Waar Rutebeuf de vos als een monnik voorstelt die de pij van Dominicus draagt, wordt Reynaert in *Le Roman de Renart* viermaal een 'heretic' genoemd: een ketter ... die zich bovendien aan sodomie bezondigt.

Zeer boeiend en vlot leesbaar is het artikel *'Much Ado about Nothing'. Remarks on the Projected Illustration Cycle of Ms. B of 'Reynaerts Historie'* van Paul Wackers (p. 195-208). Wackers heeft het over de twintig opengebleven ruimten in handschrift Brussel, RL., 14601 (hs. B), die bedoeld waren voor illustraties. Dit manuscript is het enige volledige dat we van *Reynaerts Historie* bezitten. De auteur probeert te bewijzen dat de vijf illustraties in dit handschrift waarschijnlijk niet origineel zijn. De onderwerpen van de twintig geplande tekeningen worden gereconstrueerd. De hypothetische cyclus wordt vergeleken met de illustraties van branche I van manuscript I van de *Roman de Renart* en met de oudste houtsnedencyclus van het Reynaertverhaal. Wackers brengt een aantal argumenten naar voren die de relatie tussen deze drie cycli moeten staven. Zijn hypothese luidt: een niet meer bestaand manuscript van *Reynaerts Historie* is gebaseerd op manuscript I van de *Roman de Renart* en is zelf een bron voor de cyclus die we aantreffen in handschrift B en de oudste Nederlandse houtsnedencyclus. Een zevental illustraties verduidelijken het betoog.

Vos, beer, wolf en leeuw spelen een rol in de bijdrage van J. Rakusan: *Wild Beasts of Phraseological Lexicons. Slavonic and Germanic Similes* (p. 165-182). Het artikel handelt over het woordgebruik van een spreker of schrijver. Enkele tabellen geven een duidelijk beeld van hoe dikwijls benamingen van wilde dieren voorkomen in Slavische en Germaanse talen en in welke betekenissen.

Tot slot komt Reynaert ook aan bod in Levy's bespreking van de uitgave van R. Anthony Lodge en Kenneth Varty: *The Earliest Branches of the Roman de Renart. Synthema I*, gepubliceerd bij uitgeverij Peeters te Leuven in 2001 (p. 209-210).

Maar ook de andere lezingen zijn meer dan interessant. Carole Ann Adkins heeft het over de invloed van ouders op de vorming van karakter en gedragspatronen van

hun kroost onder de sprekende titel van *Beastly Mothers – Beastly Sons: Richeut* (p. 3-17). *Richeut* kan een voorloper van de fabliau worden genoemd. In *Le fabliau, genre didactique (étude sur 'La Damoisele qui ne pooit oïr parler de foutre')* analyseert Clarissa Bégin deze erotische fabliau waarin de lach didactische bedoelingen heeft (p. 19-29). Anne Berthelot schrijft een boeiend artikel over een dierlijk aspect in de Arturverhalen: *De Merlin au roi Lar: l'homme qui se transforme en animal* (p. 31-46). Even boeiend schrijft Sylvie Bethmont-Gallerand over de rijke middeleeuwse iconografie van de gepersonifieerde dood, vooral dan de dood die te paard op een os, stier of kalf rijdt (*De l'illustration à la leçon, le motif de 'la Mort à cheval sur un boeuf'*; p. 47-61). Frédéric Billiet begeleidt ons bij een muzikale reis: *Itinéraire musical de la pastourelle de Robin et Marion de la fin du XIIIe siècle à la fin du XVIe siècle* (p. 63-81) en constateert hoe dit thema in Picardië, Parijs en Val-de-Loire componisten blijft inspireren. We worden door Jean-Marie Fritz binnengeleid in een meer fantastische en Kafkaïaanse wereld van mens-dieren (p. 83-106): *Du tigre au coleoptère [kever]: avatars [gedaanteverwisselingen] médiévaux et modernes de la manticoire* (menselijk gelaat, lichaam van een leeuw, staart van een schorpioen, drie reeksen tanden). Yomb May heeft het over *Die deutsche Fabel der Aufklärung im Spannungsfeld von Schrift und Performanz* (p. 107-116); Valeria Mouchet buigt zich over Boccaccio's *Decamerone* waarin heel wat dieren een belangrijke rol spelen (als kern van de plot, ingebed in spotternijen, in dromen ...): *Asini, gru e galline: breve indagine sugli animali del Decameron* (p. 133-164).

Polyglotten vinden in *Reinardus* heel wat wetenswaardige dingen over de felle en andere beesten. Het is in elk geval te hopen dat het schielijke overlijden van Brian Levy de werking van dit uitstekende wetenschappelijke tijdschrift niet hypothekeert.

Marcel Ryssen

Steunabonnee 2005

Minstens 25 euro. U ontvangt dan:

- (1) vier *Tiecelijn*-nummers;
- (2) uitnodigingen activiteiten vzw Reynaertgenootschap;
- (3) een Reynaertdruk van de litho van Bert Wierink uit 1910;
- (4) de halfjaarlijkse *Nieuwsbrief van Het Land van Reynaert*;
- (5) vermelding van naam en woonplaats vanaf de betaling.

Voor 2005 eerste lijst, betaling tot 1 maart

Antiquariaat Schoon Lier, Lier (B)
 Antiquariaat Secundus, Peter Everaers,
 Ter Hole (NL)
 Ivan Bernage, Berchem (B)
 Prof. dr. A. Berteloot, Ostbevern Brock (D)
 Prof. dr. Bart Besamusca, Utrecht (NL)
 Karel Boeckx, Hoogstraten (B)
 A. Boeren, Rijswijk (NL)
 Em. prof. J. Boets, Schoten (B)
 Ir. Karel J.J. Brand, Hulst (NL)
 R. Breukers, Bree (B)
 John Buyse, Stekene (B)
 Jan Buytaert, Sint-Niklaas (B)
 Felix Claessens, Tienen (B)
 Jeffy Crauwels-Costeur, Antwerpen (B)
 Chris de Beer, Sint-Niklaas (B)
 Annemie de Brabandere, Waasmunster (B)
 Wim de Cock, Belsele (B)
 Juliaan de Cuyper, Burcht (B)
 T. de Geeter, Puurs (B)
 Maurits de Jonghe, Assebroek (B)
 Ignace de Kesel, Stekene (B)
 Yvan de Maesschalck, Sint-Niklaas (B)
 Marcel de Meyer, Rupelmonde (B)
 Maria de Rooze, Lokeren (B)
 Firmin de Vlieghe, Bassevelde (B)
 Firmin de Vos, Destelbergen (B)
 G. de Vos-Keppens, Mechelen (B)
 Lieven Dehandschutter, Sint-Niklaas (B)
 Lucien Delange, Sint-Baafs-Vijve (B)
 Prof. dr. Robert Derom, Destelbergen (B)
 Willy Devreese, Marke (B)
 Lutg. D'haene, Bissegem (B)
 P.J. Dieleman, Zwijndrecht (NL)
 H. Elst, Kalmthout (B)
 Willy Feliens, De Klinge (B)
 Chris Ferket, Deinze (B)
 Em. prof. Jan Goossens, Heverlee (B)
 Green Center Select Delforge, Belsele (B)
 Peter Holvoet-Hanssen, Berchem (B)
 G. Jansseune, Oostduinkerke (B)
 C. Ketele-Engelen, Antwerpen (B)
 André Lampaert, Houthulst (B)
 F.J. Lodder, Ridderkerk (NL)
 Dr. Nard Loonen, Boxmeer (NL)
 R. & M. Malfliet-Lehembre, Stekene (B)
 Leon Matthijs, Lochristi (B)
 Peter Melis, Sint-Niklaas (B)
 Marie-Jeanne Moors-Peeters, Aalst (B)
 Dirk Naudts, Proefbrouwerij, Hijfte-Lochristi (B)
 Simone Nonneman, Borgerhout (B)
 Armand Onghena, Brasschaat (B)
 Pijp- en Tabaksmuseum, Sint-Niklaas (B)
 Richard Pooth, Bocholt (D)
 Philip Proost, Deinze (B)
 Reineke Fuchs-Museum, F. von Fuchs,
 Linden/Hessen (D)
 Prof. dr. Joris Reynaert, Drongen (B)
 Omer Reyniers, Sint-Niklaas (B)
 Restaurant Reinaert, Sint-Niklaas (B)
 Hans Rijns, Leiden (NL)
 K. Schreuder, Leiden (NL)
 Prof. dr. A. Schwarz, Lausanne (CH)
 Herman Symoens, Sint-Niklaas (B)
 Elze ter Harkel, Groningen (NL)
 Th. Thiels, Beers (NL)
 Richard Thiron, Sint-Niklaas (B)
 Luc Tirez, Stekene (B)
 Dr. Veerle Uyttersprot, Dendermonde (B)
 René van Bogaert, Kruibeke (B)
 Freddy van Bogget, Kapellen (B)
 W. van Cannegem, Wambeek (B)
 Gustaaf van Daele, Sint-Niklaas (B)
 Lutgart van den Broeck, Sint-Niklaas (B)
 Georges van Dooren, Stekene (B)
 Em. Prof. Jozef van Haver, Zellik (B)
 M. van Kerchove-Mariman, Sint-Niklaas (B)
 H.G. van Otterloo, Houten (NL)
 Marinus van Reeth, Niel (B)
 Patricia Visscher, Veldhoven (NL)
 Jozef Verbraecken, De Klinge (B)
 Johan Vercruyssen, Willebroek (B)
 Drs. Erwin Verzandvoort, Rosmalen (NL)
 A.M.H. Vos, Breda (NL)
 J.W. Walgien, Oldenzaal (NL)
 Prof. dr. Frank Willaert, Antwerpen (B)
 Arco C.J. Willeboordse, Aardenburg (NL)

Jaargang 18 nummer 1

1	Rik van Daele	Meerderjarig
2	Willy Feliërs	<i>Reintje verwekt onrust</i> door Hans Held
19	Arco Willeboordse	'Willem Utenhove die <i>Van den vos Reynaerde</i> maecte?' De Reynaerttraditie van Aardenburg, 1812/13-2000
37	Marcel Ryssen	Reintje Rond den heerd. Een zoektocht naar enkele dieren in Gezelles familieblad <i>Rond den heerd</i>
53	Paul van Keymeulen	<i>De bornput</i> (branche Va); <i>De gestolen ham</i> , gevolgd door <i>Reynaert en de krekel</i> (branche Vb); <i>De verdediging</i> (branche Vc)
78	Marcel Ryssen	<i>Reinardus 16</i>

Illustratie p. 39, J. van Iseghem (samenstelling), *Guido Gezelle: tien reken en een toovertik*, Brugge, Stichting Kunstboek, 1999, p. 91.

Illustratoren

Wim de Cock (omslagillustratie), Hans Held, de Haarlemmer meester (p. 40)

Medewerkers aan dit nummer

Willy Feliërs, Polenlaan 34, B-9170 De Klinge, willy.feliërs@skynet.be;

Marcel Ryssen, Pr. Jos. Charlottelaan 48, B-9100 Sint-Niklaas,
marcel_ryssen@hotmail.com;

Rik van Daele, Nijverheidsstraat 32, B-9100 Sint-Niklaas; rik.vandaele@online.be;

Paul van Keymeulen, de Zevenster 41, B-2970 's-Gravenwezel;

Arco Willeboordse, Verloren Kostje 5, NL-4527 BH Aardenburg;

Peter Everaers, Hilde Reyniers en Els Wauters.

Omslag achteraan: Zuidnederlands Reynaertdrukkje, I.-C. van Paemel, Gent, 1848-1876.